

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Факультет аграрної економіки і менеджменту
Кафедра обліку та економіко-правового забезпечення АПБ

ГАЛІЯШ Руслан Ярославович

Механізм активізації інвестиційно-інноваційних процесів в системі комплексного розвитку регіонів / Formation of tools of regional development in Ukraine

Спеціальність: 8.18010024 – Прикладна економіка
Магістерська програма – Прикладна економіка

Магістерська робота

Виконав студент групи ПЕМ-21
Р.Я. Галіяш

Науковий керівник:
к.е.н., доцент А.М. Бутов

Магістерську роботу допущено до захисту

« ____ » _____ 20__ р.

Завідувач кафедри
_____ Р.Ф. Бруханський

ТЕРНОПІЛЬ -2017

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ	7
1.1. Сутність і чинники регіонального розвитку	7
1.2. Сучасний інструментарій забезпечення регіонального розвитку	16
1.3. Формування стратегії соціально-економічного розвитку регіону	28
Висновки до розділу 1.	34
РОЗДІЛ 2. АНАЛІТИЧНА ОЦІНКА ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ	36
2.1. Інституційно-правове забезпечення регіонального розвитку в Україні.	36
2.2. Оцінка ефективності реалізації державної політики регіонального розвитку.	49
2.3. Аналіз особливостей розвитку регіону на прикладі Тернопільської області.	64
Висновки до розділу 2	82
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ФОРМУВАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ	84
3.1. Світовий досвід розвитку регіонів на основі принципів Європейської регіональної політики.	86
3.2. Активізація регіонального розвитку шляхом децентралізації економіки.	97
3.3. Запровадження механізму співробітництва територіальних громад як інноваційного інструменту регіонального розвитку	110
Висновки до розділу 3.	118
ВИСНОВКИ	121
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	

ВСТУП

Актуальність теми. Функціонування господарського та соціального комплексу регіонів потребує дієвих механізмів, спроможних забезпечити стабільне функціонування регіональної системи. Серед таких механізмів провідна роль належить регіональному управлінню – діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, спрямованої на досягнення пріоритетів, визначених у стратегії. Досягнення пріоритетів не є безпосереднім і винятковим наслідком управлінського впливу, а залежить від багатьох інших чинників. Поряд з цим саме управлінський вплив разом із дією об'єктивних законів може забезпечити позитивний синергетичний ефект регіонального розвитку.

Сучасна практика відносин між державою і регіонами, а також між окремими регіонами свідчить, що політика вирівнювання, яка спрямована на підтримку менш економічно та соціально розвинутих територій, не дає необхідного результату. Політика вирівнювання спрямована на досягнення певної економічної рівноваги між регіонами, що об'єктивно досить проблематично забезпечити як у найближчій, так і у віддаленій перспективі. Більш дієвою є політика стимулювання територіального розвитку. Вона має на меті вживання заходів на державному і регіональному рівнях щодо максимального використання наявних матеріальних, трудових, організаційних і фінансових можливостей. Для того щоб така політика стала ефективним важелем розвитку як регіонів, так і їх складових (адміністративно-територіальних одиниць), необхідно використовувати методи економічного регулювання. Такі методи можуть застосовуватися як у масштабах країни, так і в масштабах окремого регіону й адміністративно-територіальної одиниці (населеного пункту, району). Від повноти використовуваного інструментарію економічного регулювання залежить можливість забезпечення поступального регіонального розвитку. У зв'язку з цим, одним з актуальних завдань стає розробка нових й удосконалення існуючих методів, прийомів, механізмів економічного регулювання регіонального розвитку.

Теоретичним і прикладним аспектам вирішення багатогранних проблем щодо формування механізмів економічного регулювання регіонального розвитку присвячено праці вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема: О. Амоші, В. Бондаренка, В. Василенка, В. Геєця, С. Гриценка, Б. Данилишина, М. Долішнього, Л. Ковальської, В. Лучика, М.Портера, В. Удовиченка, Л. Чернюк, М. Чумаченка, С. Шкарлетара, А.Маршала, Дж.Фрідмана, Й.Шумпетера.

Однак, зважаючи на значні теоретичні та практичні напрацювання вчених питання ефективності розвитку регіонів є завжди на часі і потребує постійного моніторингу. Саме регулювання регіонального розвитку в умовах децентралізації владних повноважень, структурних змін у складі продуктивних сил регіонів та стратегічного курсу України на євроінтеграцію доцільно розглянути більш детально з метою розроблення певних пропозицій.

Мета і завдання дослідження. Поглиблене вивчення місця і ролі інструментів регіонального розвитку в економічному становленні України, а також визначення пріоритетних шляхів активізації розвитку регіонів.

Відповідно до окресленої мети у роботі передбачено виконання таких основних *завдань*:

- узагальнити теоретичні підходи до визначення сутності регіонального розвитку та чинників, що на нього впливають;
- обґрунтувати сучасний інструментарій забезпечення регіонального розвитку на основі взаємодії екзогенних і ендегенних чинників;
- вивчити теоретичні засади формування стратегії соціально-економічного розвитку регіону;
- охарактеризувати сучасний стан інституційно-правового забезпечення регіонального розвитку в Україні, визначити проблеми у даному напрямку;
- провести оцінку ефективності реалізації державної політики регіонального розвитку;
- проаналізувати особливості розвитку окремих регіонів взявши для прикладу Тернопільську область;

- розглянути світовий досвід розвитку регіонів на основі принципів Європейської регіональної політики;
- окреслити перспективи щодо активізація регіонального розвитку шляхом децентралізації економіки;
- розробити пропозиції щодо удосконалення механізмів формування інструментів регіонального розвитку шляхом запровадження механізму співробітництва територіальних громад.

Об'єктом дослідження є механізм формування інструментів регіонального розвитку в умовах економічної кризи.

Предметом дослідження виступають економічні відносини, пов'язані з використанням інструментів регіонального розвитку у економічному зростанні держави.

Методи дослідження. У процесі дослідження використовувались загальнонаукові методи досліджень, зокрема: 1) теоретичного узагальнення та системної оцінки при визначенні економічної природи регіонального розвитку та теоретичних аспектів застосування інструментів розвитку регіонів; 2) аналізу, синтезу та графічного зображення для оцінки дієвості реалізації державної політики регіонального розвитку та особливостей розвитку окремих регіонів; 3) групування та порівняння для дослідження і розроблення пропозицій особливостей і тенденцій реалізації державної політики регіонального розвитку.

Інформаційною базою дослідження виступили Конституція України, Закони України, Укази Президента України, нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України, матеріали Держаної служби статистики України та її регіональних підрозділів, монографії, наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених, інформаційні та аналітичні бюлетені, економічні та суспільно-політичні огляди, інформаційні матеріали міжнародних асоціацій.

Наукова новизна роботи полягає у теоретичному обґрунтуванні та практичному вирішенні комплексу питань, пов'язаних з удосконаленням

механізму формування інструментів регіонального розвитку в Україні. Безпосередньо в процесі дослідження одержано такі наукові результати:

– уточнено економічний зміст поняття інструментів державної політики, під якими слід розуміти специфічні засоби, за допомогою яких політика як реакція на проблему впроваджується в життя. Дані твердження знайшли своє вираження у забезпеченні ефективності і результативності формування та реалізації державної політики розвитку регіонів;

– запропоновано алгоритм розвитку будівельної галузі в регіоні, шляхом участі підприємств промисловості будівельних матеріалів у будівельних кластерах;

– ґрунтовано нові практичні рекомендації щодо просторового підходу розвитку регіональної системи на основі принципів Європейської регіональної політики. Доведено, що такий підхід можна використовувати і в Україні, оскільки існує правова можливість його застосування та досягнення узгодженості соціальної, економічної та екологічної складових розвитку.

Розділ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

1.1. Сутність і чинники регіонального розвитку

Проблеми сучасного розвитку регіонів нині є надзвичайно актуальними. Дослідження питань регіоналізації активізувались не лише в окремих країнах, але й у світі в цілому. Особливо це простежується на прикладі Європи. Після створення Європейського Союзу в його межах виникли 254 регіони. Дослідження питань регіонального розвитку нині є надзвичайно актуальними і для України. Не менш доцільним є розгляд проблем взаємовідносин регіональних місцевих і центральних органів влади. Адже відсутність аргументованої політики регіональної політики держави сприяла зростанню диспропорцій та загостренню соціально-економічних проблем, та призвела й до значної економічної й суспільно-політичної дезінтеграції держави.

Створення системи регіонального розвитку є одним із важливих напрямів економічного росту. Вона сприятиме зміцнення державності України, створенню єдиного господарського комплексу із повноцінним використанням місцевих ресурсів, переваг територіального поділу праці. Крім того, як складова загальнодержавної політики економічного росту, система регіонального розвитку допомогла б запобігти виникненню ускладнень на політичному, економічному, міжетнічному полі. Відтак, повинні бути визначені короткострокові та стратегічні завдання політики регіонального розвитку, виконання яких призведе до прийняття ефективних рішень з питань менеджменту розвитку регіонів. Вважаємо, що доцільно провести ґрунтовний аналіз стану та тенденцій економічного і соціального розвитку регіонів від теоретичних аспектів до практичних рекомендацій їх реалізації.

В Україні під поняттям «регіон» розуміється «територія Автономної Республіки Крим, області, міст Києва та Севастополя» [44]. Однак, у наукових колах мають місце дискусії з приводу визначення регіону як економічної

категорії. Відсутність чіткості у трактуванні категорії «регіон» є свідченням значної різноманітності тлумачень. Одна із причин такої ситуації полягає в тому, що регіон може мати економічну, географічну, політичну, історичну та іншу природу, і це значно розширює методологічні межі поняття [24]. Однак у нашому дослідженні регіон в економічному трактуванні розглядатимемо як деяке конкретно історичне явище, що містить відображення домінуючої сукупності як виробничих відносин, деяких спільних соціальних, національних, конфесійних, культурних, політичних особливостей усієї держави, так і конкретних особливостей відповідної території в певний проміжок часу. При цьому регіон як суб'єкт економічної діяльності є територією, що має свою, дещо відмінну від інших, спільність географічних, економічних, соціальних і політичних чинників або умов [24]. У цьому контексті кожен регіон є певною територіальною системою, що містить чотири компоненти: населення (людське або соціальне середовище); територію з певними регіональними межами (природне середовище); економіку як сукупність суб'єктів господарювання на цій території; владно-управлінську підсистему регіону (територіальні органи влади та управління). Перші три компоненти утворюють так звану тріаду (населення – природа – господарство) як об'єкт управління в регіонах, а останній є суб'єктом управління (рис.1.1.). У статичі всі зазначені компоненти – це потенціали регіонів (їх засоби, які є в них і можуть бути використані для досягнення певної мети).

Питання економічного обґрунтування сутності регіону. Відповідно до поставлених цілей дослідження передбачає також розгляд визначення поняття розвиток регіону. Відтак, актуалізується необхідність уточнення категорії розвитку регіону, або регіонального розвитку. На сьогодні існує дві точки зору стосовно суті регіонального розвитку. Згідно з першою «розвиток регіону – багатоаспектний процес, що зазвичай розглядається з точки зору сукупності різних соціальних та економічних цілей. Під ним розуміють режим функціонування регіональної системи, орієнтований на позитивну динаміку параметрів рівня та якості життя населення, забезпечену стійким,

збалансованим і взаємо не руйнівним відтворенням соціального, господарського, ресурсного й екологічного потенціал і в території» [4, с. 20].

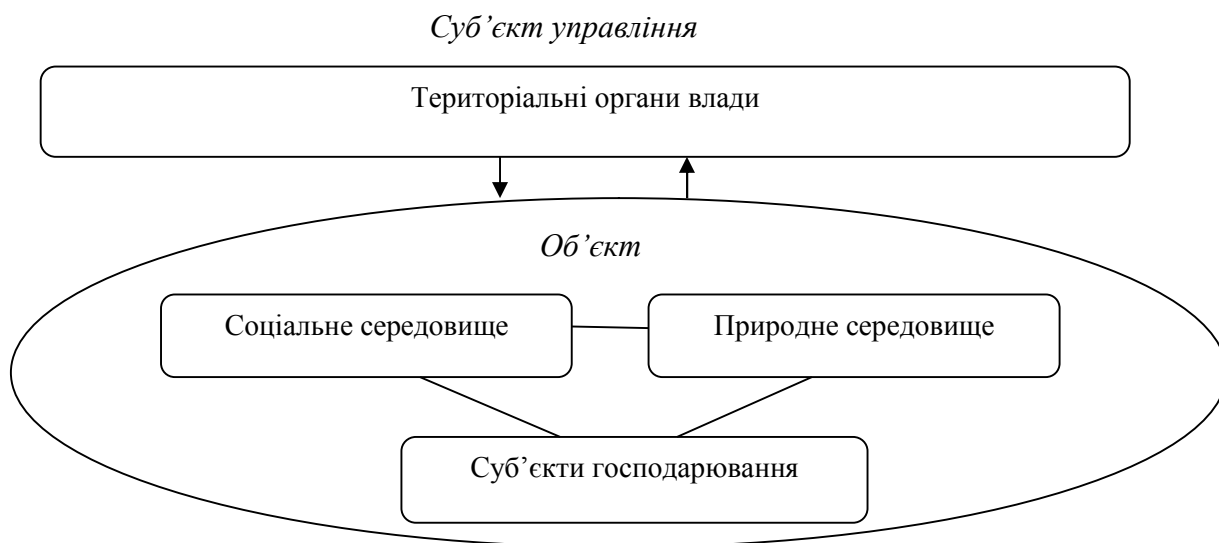

Рис. 1.1. Схематичне зображення регіону як економічної категорії [24]

Відповідно до другої точки зору – «під регіональним розвитком потрібно розуміти будь-які, не обов'язково прогресивні, зміни економічних і соціальних компонентів відповідно до НТП, зростаючого впливу міжрегіональної і міждержавної конкуренції, зростання значення державного управління макро- і мікроекономічними процесами» [24].

У свою чергу, розвиток регіонів як економічного простору є розвитком елементів продуктивних сил (факторів виробництва) у просторовому середовищі, де останній має відносно замкнену форму, обумовлену територіальним розподілом праці, а саме просторовим відособленням окремих елементів суспільної праці на основі специфіки вироблених продуктів і своєрідності умов їх виробництва [24].

При цьому, ґрунтуючись на системному підході, необхідно виділити основні ознаки такого розвитку, серед яких можуть бути: сприятливість (комфортність) місця існування людини; оптимальна просторова організація економічних процесів; інвестиційна привабливість території; оптимальні фінансові потоки в розвиток території; органічна єдність старого і нового в архітектурно-композиційному просторі території; ефективне використання

території як стратегічного ресурсу; стан матеріально-технічних об'єктів і землі [24].

Загалом під факторами регіонального розвитку вважаємо за доцільне розуміти сукупність умов та аргументів, що впливають на регіональний розвиток, на які слід було б зважати при вивченні особливостей формування політики регіонального розвитку або вирішенні її окремих проблем.

Однак, з наукової точки зору, під факторами регіонального розвитку сучасних економічних (господарських) систем потрібно вчені розуміють умови та передумови, які сприяють зміні існуючого порядку в часі та просторі й визначають об'єктивні можливості трансформації існуючого порядку тісно взаємодіючи між собою [24].

Пошук факторів регіонального розвитку передбачає виділення найбільш характерних із них для всіх регіонів без винятку, які чинять вирішальну дію відтворювального процесу у встановлених межах. Серед таких можна назвати: географічні, економічні, соціальні, політичні, культурні та ін. Під соціально-економічними факторами розуміють наявність подібних умов для даної території, об'єднаних спільними інтересами, включаючи сферу розвитку підприємництва. Політичні фактори – наявність на території органів влади та управління, що об'єднують територію і мають право приймати самостійні рішення, які регулюють соціально-економічні й політичні відносини. Географічні фактори – наявність території із чітко визначеними межами. Цілком очевидно, що не можуть бути одним регіоном дві або більше території, які віддалені одна від одної та не мають спільних кордонів [24].

Узагальнюючи вищесказане фактори регіонального розвитку підлягають певній класифікації з огляду на притаманні їм ознаки. Таким чином виділимо декілька класифікаційних груп.

Історико-економічні фактори регіонального розвитку. До цієї групи зазвичай відносять природні умови; демографічні дані; оцінку стану промисловості, сільського і лісового господарства, торгівлі та соціальної сфери.

Економіко-географічні (територіальні) фактори. Сюди вважаємо за доцільне віднести аналіз регіональної економіки та будь-якого об'єкту, що знаходиться поза межами регіону, однак має для цього об'єкту (регіону) певне економічне та соціальне значення.

Економіко-географічне положення змінюється з зміною соціально-економічних та політичних обставин. Його класифікують за трьома рівнями: - макрорівень; - мезорівень; - мікрорівень. Економіко-географічне положення оцінюється кількісно, і за результатами такої оцінки, а також за характером просторового оточення, економіко-географічне положення називають промисловим, демографічним, транспортним, аграрним, рекреаційним, перспективним. Отже, економіко-географічне положення регіону класифікують за двома характеристиками:

- за масштабом виділяють:- макроположення – відносно віддалених регіонів та за межами країни; - мезоположення – відносно регіонів, не маючих спільних кордонів з регіоном ЄПП якого досліджується; - мікроположення – відносно найближчих регіонів;

- за видами поділяють на: - сировинне – відносно природних родовищ (родовищ мінеральних ресурсів); - демографічне – положення регіону відносно регіональних ринків робочої сили, агломерації; - транспортно-інфраструктурне – положення відносно транспортних магістралей, ЛЕП, нафто – і газопроводів;

- агротериторіальне – відносно виробників продукції АПК; - кон'юнктурно-збутове – відносно основних ринків збуту; - прикордонне – відносно інших країн і регіонів.

Природно-ресурсні фактори – це природні умови та ресурси регіону. Дану групу факторів доцільно розглянути більш детально. Зокрема провести класифікацію ресурсів. Відтак, за походженням ресурсів виділяють ресурси світового океану, земельні, водні, біологічні, паливні та мінерально-сировинні, рекреаційні, природно-естетичні ресурси. За ознаками вичерпності ресурси розглядають як вичерпні, що в свою чергу є відновлювальні та не відновлювальні; а також невичерпні. Сюди відносять енергію Сонця, води,

вітру). За способом використання класифікують ресурси на такі, що використовуються у процесі матеріального виробництва та у невиробничій сфері.

В свою чергу, відповідно до наявності чи відсутності аналізованих груп факторів доцільно класифікувати регіони. Крім того потрібно враховувати чинником розміщення населення і потенційні можливості господарської діяльності. Зокрема розрізняють екстремальні, дискомфортні та гіперкомфортні регіони, в залежності від придатності регіону для формування населення за рахунок інших регіонів; прекомфортні регіони вважаються такими, якщо існують досить сприятливі умови для формування постійного населення і подальшого розвитку економіки; комфортні регіони – це регіони, що є оптимальними для життєдіяльності та розвитку економіки.

Демографічні фактори і трудові ресурси. Цю групу факторів вчені вважають найважливішими для розвитку регіонів, оскільки вони визначають розвиток демографічного і трудового потенціалу території, їхнє освоєння, рівень розвиненості виробництва.

Соціально-економічні фактори – це фактори, що визначають рівень розвитку соціальної інфраструктури регіону, сприяють задоволенню потреб суспільства в освіті, охороні здоров'я, сфері послуг та житлово-комунальному обслуговуванні. Дана група факторів дозволяє виявити проблеми у навколишньому середовищі, природоохоронній діяльності, санітарно-гігієнічних умовах праці. Однак, найбільш визначальним фактором розвитку регіонів є все ж таки рівень розвиненості виробництва, оскільки саме цей фактор найбільш комплексно обумовлює рівень розвитку демографічного і трудового потенціалу регіону.

Сучасні дослідники проблем регіонального розвитку вважають, що до соціально-економічних факторів слід відносити: рівень доходів (з врахуванням рівня інфляції); митні та акцизні ставки; ставки за банківські кредити та депозити; регулювання відносин власності; соціально-економічний клімат сприяння розвитку малого бізнесу; інноваційний та інвестиційний клімат

регіону. Не менш важливе значення на соціально-економічний розвиток регіону має і споживчий фактор, який діє діаметрально протилежно сировинному та енергетичному і який спрямований насамперед на обслуговування населення. Через це, до населених пунктів споживання тяжіють переважно ті галузі, що зайняті обслуговуванням населення. Споживчий фактор співпадає також з фактором робочої сили. Крім того на зміни у соціально-економічному розвитку регіону впливає рівень розвитку науково-технічного прогресу.

Адміністративно-територіальний фактор. Визначається адміністративно-територіальним устроєм України, а також системою управління державою та її регіонами. Функції територіального управління господарством охоплюють: - прогнозування (планування); - оперативне регулювання, - координацію (узгодження); - облік (статистику, інформатизацію); - контроль. Для їх успішної реалізації по території необхідні організаційні форми у вигляді формування системи самоврядування регіонами. Розрізняють англо-американську (англосаксонську); континентальну (романо-германську); іберійську (латиноамериканську); та радянську системи самоврядування.

Фактори формування інфраструктури розвитку регіону. При врахуванні даної групи факторів доцільно враховувати інноваційний розвиток регіону, потенційні можливості його фінансування, розвиток транспорту та змога використовувати енергетичні ресурси регіону.

Окрім вищеподаної класифікації, доволі часто практики застосовують узагальнену класифікація факторів регіонального розвитку, зокрема:

- об'єктивні, які змінити не можливо і варто враховувати сильні сторони для потенційного економічного розвитку (економіко-географічне положення, природно-ресурсний потенціал);
- суб'єктивні фактори, які вимагають ефективного управління і обґрунтованого прийняття рішень (адміністративно-територіальний фактор);
- консервативні фактори, врахування яких спирається на традиційно-встановлені правила управління розвитком регіону (історико-економічні, населення і трудові ресурси, державно-фінансова підтримка та ін.);

- прогресивні фактори врахування яких спирається на вимоги сьогодення та використання новітніх методів та технологій розвитку регіону (ринкові інститути, науково-технічний прогрес, інноваційні форми територіальної організації, приватні та іноземні інвестиції, зовнішня конкуренція, ринкова кон'юнктура, ринкові інститути).

Крім того, такі фактори можуть бути класифіковані на внутрішні та зовнішні. До найважливіших внутрішніх факторів відносять: ресурсно-сировинний потенціал; трудові ресурси та їх освітній рівень; виробничий потенціал (результати діяльності в основних сферах господарства регіону); інноваційний потенціал (рівень розвитку НДДКР та їх фінансування, впровадження досягнень НТП у регіоні); інституційний потенціал (ступінь розвитку провідних інститутів ринку та держави); інфраструктурний потенціал (інфраструктурна забезпеченість); фінансовий потенціал (обсяг бюджетних доходів, прибутковість підприємств); споживчий потенціал (сукупна купівельна спроможність населення регіону). До зовнішніх факторів належить економіко-географічне, насамперед транспортно-географічне розташування регіону, а також попит на випущену продукцію підприємств, розташованих на даній території, з боку споживачів федерального та світового ринків. Співвідношення всіх чинників на різних етапах історичного розвитку призводить до територіальної нерівності в соціально-економічному розвитку, появи кризових регіонів або проблемних територій у них [24].

Отже, процес формування ефективної регіональної політики залежить від зовнішніх факторів та базується на комплексному врахуванні основних суспільно-територіальних властивостей та соціально-економічних характеристик регіонів. Зовнішні фактори зазвичай стосуються всіх регіонів країни, але їх дія співвідноситься з окремими внутрішніми факторами регіонального розвитку, зокрема соціально-економічними та суспільно-територіальними характеристиками регіону (рис. 1.2.).

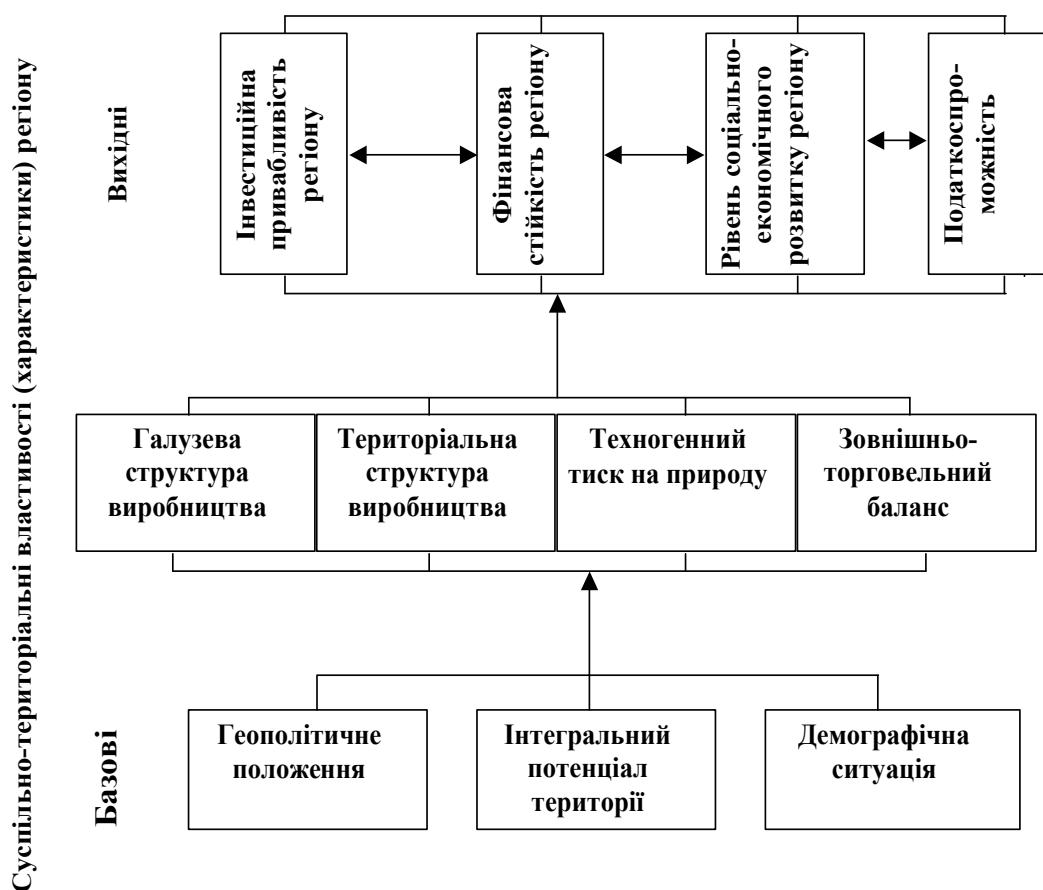

Рис. 1.2. Фактори регіонального розвитку регіону [24]

Останніми роками ще одним важливим чинником регіонального розвитку стає конкуренція. Оскільки ринкові відносини передбачають виникнення конкурентної боротьби між суб'єктами на всіх рівнях й у всіх сферах суспільного виробництва, то й регіони виявляються залученими в такі відносини. Прояви конкуренції у сфері взаємовідносин регіонів породжує феномен виникнення загроз, ризиків і викликів у їх економічному розвитку. Названі характеристики перебігу економічних процесів співвідносяться між собою таким чином: «властивості функціонування регіональної економічної системи виявляються в міру відмінностей щодо швидкості перебігу економічних процесів: стосовно виникнення загроз – у появі безпосередньої небезпеки, що проявляється в наявності відносно великої частоти і діапазону змін (трендів) у швидкостях (темпах приросту) перебігу економічних процесів; стосовно виникнення ризиків – у появі потенційної небезпеки, що проявляється

у високій частоті або ймовірності виникнення втрат (збитку); стосовно виникнення викликів –у появі реальної небезпеки, що проявляється в безповоротному характері змін (трендів) у швидкостях (темпах приросту) перебігу економічних процесів» [7, с.8].

Отже, основним завданням державного управління регіональним розвитком має стати формування балансу сил розвитку в кожному окремому регіоні. З одного боку, потрібно створювати умови для розвитку господарської активності населення регіону, а з іншого – компенсувати недостатність цієї активності на даній території» [24].

1.2. Сучасний інструментарій забезпечення регіонального розвитку

Формування та реалізація ефективної та дієвої державної політики нині залежить від вибору інструментів управління та державного втручання. Оскільки результатом реалізації такої політики є рівень розвитку регіону та якість життя населення, то вибір інструментів формування політики регіонального розвитку є надзвичайно важливим і залежить від історичних, соціально-економічних, інформаційних, технічних умов функціонування регіону.

Питаннями вивчення розробки та використання інструментів реалізації політики розвитку регіонів досліджували в своїх працях провідні вітчизняні науковці, однак реалії сьогодення вимагають ґрунтовніших досліджень інструментів державної політики регіонального розвитку, вдале використання яких сприятиме вирішенню існуючих проблем не лише у регіонах, а й в країні загалом.

Процеси формування державної політики регіонального розвитку повинні враховувати сучасну економічну ситуацію. Відсутність такого підходу сприяла формуванню окремих проблем, зокрема: відсутність основних цілей та пріоритетів державної політики та безпосередніх її розробників; недоліки у провадженні механізму розробки державної політики та відсутність

інституційних виконавців, регулюючих органів і чітких правил дій в процесі розробки та реалізації політики; відсутність єдиних підходів до визначення сутності державної політики та політики регіонального розвитку в різних суспільних сферах (соціальной, економічній, екологічній); відсутність узгоджених дій різних учасників процесу формування і реалізації державної політики регіонального розвитку.

Відтак, при формуванні державної політики слід орієнтуватись на такі обмеження: інструментарій розробки державної політики має оперативно реагувати на зміни, що відбуваються в суспільстві; фактологічна і методична основа розробки державної політики повинна мати комплексний характер і розглядати проблеми, вирішення яких потребує втручання держави у взаємозв'язку з іншими проблемами; проект державної політики має орієнтуватись на досягнення чітких результатів (переважна кількість зацікавлених у процесі розробки та реалізації політики мають отримати безперечні докази ефективності прийнятого варіанта політики); проект державної політики повинен користуватись довірою населення [5, с. 48].

Формування та реалізація успішної державної політики є надзвичайно важливою складовою економічного розвитку регіону та держави. І найважливішим є практична спрямованість можливість її втілення в життя. Однак, нині цей напрям розробки політики регіонального розвитку є «Ахіллесовою п'ятою» державного менеджменту. Тому вирішення цих пролем є нагальними для України. Існує низка й інших проблем розробки та реалізації політики регіонального розвитку. Експерти Міжнародного центру перспективних досліджень до таких проблем відносять:

- відсутність чіткого розмежування політичних документів, які мають визначати стратегію розвитку держави, і професійних урядових програмних документів на виконання цієї стратегії;
- система документування політики не є продуманою, її запровадження відбувається через рішення, які часто мають не економічне, а політичне значення, не завжди до уваги береться зарубіжний досвід;

- неузгодженість стратегічних документів і програм із політичними пріоритетами;
- недостатній зв'язок політичних документів із бюджетним плануванням;
- порушення принципу цілісності розвитку держави, якого потрібно дотримуватись шляхом складання взаємоузгоджених програмних документів та прогнозів економічного і соціального розвитку країни, окремих адміністративно-територіальних одиниць на коротко-, середньо- та довгострокові періоди [13].

Розробка ефективної політики розвитку регіонів можлива лише при використанні інструментів правового, економічного, фінансового, організаційного, інформаційного, освітнього та іншого характеру. Так, під інструментом державної політики розуміють специфічні засоби, за допомогою яких політика як реакція на проблему впроваджується в життя [13]. Звідси випливає необхідність їх аналізу.

Від типів використання інструментів державної політики, особливості їх класифікації сприяють розумінню її суті та дозволяють визначити послідовність етапів її реалізації. Вчені економісти розрізняють чотири види основних інструментів політики регіонального розвитку: інформаційні, фінансові, владні і структурні. Проте, на практиці доцільніше використовувати наступні види інструментів:

- фінансове забезпечення, що проявляється видачею субсидій, дотацій і інших соціальних виплат, завдяки яким можливе ефективне ресурсне регулювання локальних витрат;
- приватизація, збільшення приватного сектору, створення державно-приватних підприємств – доцільність такого інструменту полягає в ефективному використанні ресурсів приватного сектору для забезпечення потреб державного та взаємній користі;
- адміністративні методи – використовуються з метою створення рамкових обмежень при здійсненні державно-управлінських дій та для контролю їх результатів;

- законодавчі норми – даний інструмент важливий з точки зору врядування оскільки має фундаментальний і визначальний характер, регулює соціальні взаємини та сприяє впровадженню державно-політичних рішень;
- податковий інструмент – перерозподіляє ресурси через податкову систему, характеризує взаємовплив держави і суспільства.

Вибір інструментів державної політики безпосередньо пов'язаний з соціально-економічними, політичними, історичними, інформаційними, технічними тощо суспільними умовами, а також залежать від жорсткості державно-управлінських дій. Суттєвими факторами при визначенні інструментів державної політики є доцільність, предметність та практичність, відповідність існуючим суспільним потребам, що специфічно впливає на вибір інструменту та політики загалом [11, с.15].

Формування система інструментів державної регіональної політики розвитку слід провадити на оцінці та якісному прогнозуванні розвитку регіону, враховувати перспективи місцевого розвитку та узгоджувати інтереси регіону із загальнодержавними та регіональними. При цьому зазначимо, що запорукою та гарантуванням ефективного розвитку регіонів є не лише активна участь в цьому процесі всіх рівнів управління – центрального, регіонального і місцевого, а й їх зацікавленість і особиста вмотивованість в економічному, соціальному розвитку та активізації самих регіонів. Саме тому, система інструментів державної регіональної політики, а також інших територій і регіонів, які тісно пов'язані з функціонуванням регіону, потребує вдосконалення.

Для досягнення вищезазначених цілей, необхідне впровадження різно направлених заходів у різноманітних соціальних сферах, зокрема:

1. У сфері фінансово-економічного забезпечення доцільно перейти на довгострокове бюджетне планування, що дозволить планувати соціальний розвиток регіону на довгострокову перспективу; провадити бюджетне вирівнювання, яке є гарантом забезпечення державою соціальних стандартів і передбачає надання цільових трансфертів з державного бюджету місцевим бюджетам на вирішення пріоритетних завдань їх сталого розвитку; надавати прямі

державні інвестиції на реалізацію проектів, спрямованих на модернізацію інфраструктури населених пунктів.

2. У сфері інноваційного розвитку доцільно розробляти та запроваджувати програми підвищення конкурентоспроможності територій шляхом створення сприятливих умов для зростання інвестиційної привабливості, вирішення питань формування кластерів; сприяння залученню інвестицій через виділення відповідно до законодавства земельних ділянок та їх інфраструктурне облаштування за рахунок спільного фінансування місцевого, регіонального та державного бюджетів; - сприяння створенню технопарків, технополісів, розвитку інноваційної інфраструктури, забезпечення державної підтримки інноваційних процесів через кредитно-гарантійні механізми підтримки суб'єктів підприємництва; - сприяння широкому впровадженню енергозберігаючих технологій та використанню місцевих відновлювальних джерел енергії (біопалива, рослинної сировини).

3. У сфері адміністративного управління сприяти створенню раціональної інституційної інфраструктури; запровадженню електронного документообігу та звітності; реалізації державних програм та проектів регіонального та місцевого розвитку, прийнятих на конкурсній основі і на умовах спільного фінансування.

4. У сфері інтеграції регіонів і партнерства: - державна підтримка міжрегіональних проектів, спрямованих на вирішення спільних проблем соціально-економічного розвитку міст; - забезпечення державного фінансування програм та проектів розвитку транскордонного співробітництва; - підтримка розвитку внутрішнього туризму, культури, рекреаційної сфери; - запровадження у системі підготовки та перепідготовки кадрів державних службовців їх обов'язкового стажування в органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування на різних територіях України, використання міжрегіональної ротації; - створення системи підготовки та перепідготовки кадрів для органів місцевого самоврядування на основі загальнодержавних програм; - підтримка громадських організацій громадянського суспільства, діяльність яких спрямована на забезпечення місцевого та регіонального

розвитку та сприяє залученню населення до процесу міжрегіонального співробітництва та міжрегіональних обмінів.

Іншим важливим інструментарієм забезпечення регіонального розвитку виступає планування. «Сьогодні планування – це складова частина будь-якої економічної системи, і в цьому сенсі існування, наприклад, Комісаріат з планування у Франції ніяк не робить економіку тоталітарною. Альтернатива безпланових дій – це хаос, у який втручається економіка кожного разу, тількино ми відмовляємося від планових начал» [24].

Планування є одним із основних інструментів для економічного і соціального розвитку. Його почали застосовувати у вигляді індикативного планування, яке зазвичай носить або рекомендаційний (пріоритетний) характер, або вказівний (індикативний). Рекомендаційне (пріоритетне) планування визначає поведінку учасників виробничих і соціальних процесів, а індикативне (вказівне) формує пропозиції щодо розвитку окремих сфер, секторів, виробничих систем, визначає пропорції, встановлює певні виробничі квоти тощо [16, с.651]. Характерною рисою індикативного планування є можливість здійснювати коригування плану розвитку з урахуванням змін, що відбуваються в розвитку ринкових відносин.

Проведення індикативного планування передбачає виконання ним певних функцій, зокрема: аналіз історії розвитку регіону, так званий ретроспективний аналіз, визначення та обґрунтування цілей, прогнозування темпів та умов збалансованого економічно-соціального розвитку, розроблення системи прямих державних адміністративних й економічних важелів і стимулювання реакцій, формування цільових комплексних програм, координація економічної діяльності внутрішніх і зовнішніх суб'єктів ринкових відносин, узгодження індикативних планів із державним бюджетом. Як доповнення до індикативного планування пізніше на практиці почали використовувати так зване стратегічне планування. «Оскільки стратегічне планування погано піддається впорядкуванню у форматі чітких методичних процедур, тут дуже багато чого визначається неформалізованими чинниками:

досвідом, інтуїцією, кругозором, творчою сміливістю і подібними якостями ключових учасників процесу планування. Це більше мистецтво, ніж рутинний процес. Це завжди штучна («ручна») робота, а не масове виробництво» [24].

Принципова схема процесу стратегічного ринкового планування включає декілька стадій: діагностику (аудит) території, у процесі якої визначається її порівняльний (з власним минулим і з іншими територіями) стан; розробку концепції розвитку, що визначає бажаний, з консолідованої точки зору влади, бізнесу і жителів, майбутній стан території; розробку власне стратегії як набору сценаріїв можливого розвитку територіальної ситуації; складання плану першочергових заходів, що передбачає конкретні дії з реалізації стратегії. Потім починається стадія реалізації намічених заходів, під час якої здійснюється контроль досягнення запланованих цілей і на основі оцінки результатів до стратегії вносяться коригування [24; 60].

Не менш важливою умовою забезпечення регіонального розвитку є процес стимулювання господарської діяльності на відповідній території. Під стимулюванням регіонального розвитку розуміється використання відповідних методів, спрямованих на забезпечення такого режиму функціонування, при якому мінімізуються витрати виробництва і максимізується можливий дохід, а також використання преференцій і пільг для суб'єктів господарювання, що вирішальною мірою впливають на темпи економічного і соціального розвитку регіону. Особливо важливим стимулювання є для залучення і використання інвестицій, обмеженість яких відчувається постійно. Виходячи з того, що «велика частина чинників, які визначають ступінь сприятливості інвестиційного клімату, діє на регіональному рівні, політика стимулювання інвестицій у розвинутих країнах є прерогативою місцевих органів влади» [24].

В умовах обмеженості інвестиційних ресурсів модель стимулювання розвитку регіонів має передбачати:

- концентрацію обмежених державних ресурсів на вирішення регіональних проблем з урахуванням пріоритетів просторового розвитку країни

і завдань територіального розвитку, що формулюються місцевими органами влади;

- забезпечення стабільності відносин між місцевими і центральними органами виконавчої влади в питаннях територіального розвитку;

- використання принципу додатковості, коли державні ресурси для вирішення регіональних проблем розглядаються як додаткові до ресурсів тим регіонам, що їх акумулюють самостійно;

- запровадження правової відповідальності як центральних, так і місцевих органів влади за виконання взятих на себе зобов'язань щодо регіонального розвитку;

- впровадження партнерських, рівноправних відносин між державними органами влади й органами місцевого самоврядування щодо спільного вирішення завдань територіального розвитку;

- стимулювання регіональних органів влади для ефективного використання коштів з метою розвитку місцевих бюджетів;

- координацію контролю державних і місцевих органів влади за вирішенням проблем територіального розвитку;

- формулювання принципів і критеріїв визначення територій, яким надається статус депресивних, відпрацювання порядку надання цього статусу, інструментів державної і регіональної підтримки цих територій;

- визначення фінансового механізму стимулювання територіального розвитку в умовах жорстких бюджетних обмежень.

Досить важливим і не менш складним для забезпечення регіонального розвитку є його економічне регулювання. Економічне регулювання покликане надавати допомогу органам державної влади і органам місцевого самоврядування в забезпеченні регіонального розвитку. Характерні особливості економічного регулювання наведені на рис. 1.3.

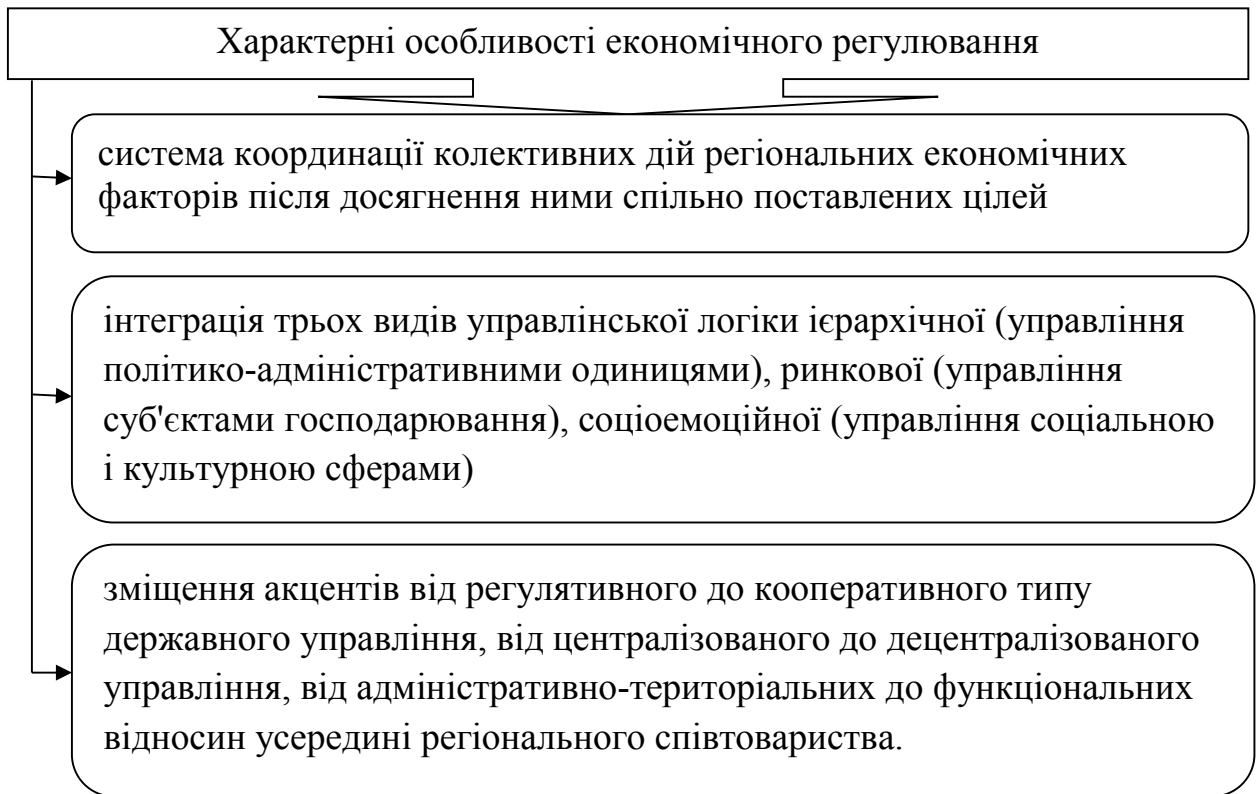

Рис. 1.3. Визначення характерних особливостей економічного регулювання

До складових регіонального регулювання можна віднести партнерство, співпрацю регіональних, місцевих органів влади й управління, а також приватного сектору економіки для стимулювання розвитку економіки регіону [24]: регіональні аспекти стійкого розвитку, що забезпечують збалансоване функціонування основних елементів просторової економіки (довкілля, населення, господарського комплексу, господарських зв'язків) без зменшення шансів майбутніх поколінь; регіональний маркетинг, орієнтований на потреби цільових груп покупців послуг території; електронний уряд, заснований на сучасних інформаційних технологіях, відносин регіональних органів державної влади й управління з фізичними і юридичними особами, що мають на меті досягнення максимальної прозорості, передбачуваності та інформованості других про дії перших; стратегічне регіональне планування, у процесі якого визначаються найбільш важливі для території тенденції розвитку економіки і суспільства, аналізуються потенціал і зовнішні рамкові умови його підвищення, вибирається теоретична база, що пояснює закономірності регіонального

розвитку і причини диспропорцій, визначаються стратегічні цілі, принципи і напрями територіальної економічної політики, а також необхідні інструменти, ресурси і форми контролю; регіональні системи, що є гетерархічною, децентралізованою формою управління й організації території, протилежною традиційним ієрархічним формам.

Також дієвим інструментом може стати встановлення територій перспективного розвитку. Проект Закону України «Про території перспективного розвитку» [46] створює умови для активізації підприємницької діяльності на територіях, що в силу об'єктивних обставин мають значні проблеми соціально-економічного розвитку, для створення нових робочих місць, зменшення безробіття, збільшення доходів населення, надходжень до місцевих бюджетів. Відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України № 110-р від 13.01.2010 «Про схвалення Концепції Закону України «Про території перспективного розвитку» [45] території перспективного розвитку встановлюються у першу чергу в монофункціональних містах, малих містах з чисельністю населення до 50 тис. осіб. Це надає змогу громадянам цих міст ініціювати залучення інвестицій у виробництво товарної продукції, призначеної на експорт, реалізовувати заходи, спрямовані на розвиток сучасної виробничої та ринкової інфраструктури, створення робочих місць.

Таким чином, для забезпечення ефективності і результативності формування та реалізації державної політики розвитку малих міст необхідно в комплексі використовувати інструменти правового, економічного, фінансового, організаційного, інформаційного, освітнього характеру. Система цих інструментів повинна ґрунтуватись на якісному прогнозуванні, відображати пріоритети місцевого розвитку та узгоджувати загальнодержавні, регіональні і місцеві інтереси.

Розглянута сукупність сучасних інструментів, що забезпечують регіональний розвиток, свідчить про те, що на сьогодні існує досить широкий арсенал методів, засобів і форм, за допомогою яких можливі як прийняття та реалізація, так і відстеження проміжних результатів економічного й

соціального розвитку, за якими можна встановити характер перебігу відповідних процесів і явищ.

1.3. Формування стратегії соціально-економічного розвитку регіону

Останні десятиліття розвитку України характеризуються значними суспільними перетвореннями, перебіг яких привів до суттєвого посилення ролі та значення регіонів, досягнутий ними рівень розвитку значною мірою визначає розвиток держави в цілому. Принципи самостійності, самоуправління та фінансової самодостатності адміністративно-територіальних одиниць у межах, визначених законодавством, поступово стають основою управлінської діяльності на регіональному і місцевому рівнях. Практична реалізація даних принципів передбачає гармонійне поєднання всіх складових життєдіяльності регіону в єдину збалансовану, взаємозв'язану регіональну соціально-економічну систему.

Практична реалізація даних принципів передбачає гармонійне поєднання всіх складових життєдіяльності регіону в єдину збалансовану, взаємозв'язану регіональну соціально-економічну систему. Створити таку систему можна на основі впровадження сучасних підходів до управління, центральною функцією якого стає взаємоузгоджене планування розвитку різноманітних соціально-економічних підсистем регіону. Під час планування регіональна влада разом з іншими акторами місцевого розвитку встановлює головні напрями діяльності, реалізація яких забезпечує єдність мети і завдань для всіх суб'єктів, що є відповідальними за територіальний розвиток або є учасниками цього процесу. Програмним документом, що готується в процесі стратегічного планування, є стратегія регіонального розвитку. Регіональна стратегія є стратегічним планом розвитку регіону, що визначає цілі, завдання, пріоритети, напрями сталого економічного і соціального розвитку на довгостроковий (понад п'ять років) період.

Стратегії регіонального розвитку мають характеризуватися такими ознаками: 1. Орієнтація на потреби та інтереси людей. Ефективна стратегія

вимагає підходу, що ставить людей у центр уваги і забезпечує довготермінове покращення становища найбільш уразливих і маргінальних груп населення, зокрема бідних.

2. Консенсус щодо довготермінової мети (бачення) розвитку території. Для успіху стратегічного планування необхідна згода усіх зацікавлених сторін щодо довготермінової мети (бачення) та чітких термінів виконання поставлених завдань. Усі політичні партії повинні поділяти загальне бачення та взяти на себе зобов'язання щодо його втілення з тим, аби за умови зміни партії при владі, новий уряд не розглядав би конкретну стратегію лише як складову політики свого попередника.
3. Всебічність та цілісність. Стратегії розвитку територій мають бути розроблені таким чином, щоб, наскільки можливо, поєднувати економічні, соціальні та екологічні завдання. У тих випадках, коли таке поєднання неможливо або ускладнено, необхідно досягати певних компромісів.
4. Спрямованість на чіткі бюджетні пріоритети. Стратегія має бути інтегрована до бюджетного процесу, що забезпечить відповідність запланованих заходів, спрямованих на досягнення цілей, наявним фінансовим ресурсам та не дозволить їм перетворитися на «пусті побажання». Обмежений потенціал та часові рамки також позначатимуться на ступені досяжності очікуваних результатів.
5. Проведення комплексного аналізу стану регіонального розвитку. Пріоритети повинні визначатися на основі всебічного аналізу існуючої ситуації, прогнозованих тенденцій і ризиків, а також вивченні взаємозалежності між місцевими, національними та глобальними проблемами.
6. Обов'язковість моніторингу та оцінювання. Невід'ємною частиною стратегії мають бути моніторинг та оцінювання, які базуються на чітких показниках, що дає змогу відслідковувати соціально-економічні процеси в регіоні та своєчасно виявляти потребу в коригуванні плану дій щодо реалізації стратегії.
7. Наявність відповідальності та лідерства на місцевому рівні. У минулому чимало стратегій було укладено під зовнішнім тиском чи на вимогу міжнародних агенцій з розвитку. Проте для життєздатності стратегій вкрай важливо, щоб територіальні громади самі ініціювали їх розробку і впровадження.
8. Наявність впливової провідної установи та висока готовність

органів влади дотримуватися зобов'язань. Такі довготермінові зобов'язання є неодмінною умовою запровадження змін політики та інституційних реформ, виділення фінансових ресурсів та чіткого розподілу відповідальності за реалізацію стратегії.

9. Розбудова існуючих механізмів і стратегій. Стратегія регіонального розвитку не є цілковито новим механізмом планування. Вона базується на тому, що вже існує в країні на національному, регіональному та місцевому рівнях, сприяючи поєднанню, взаємному доповненню та узгодженості між різними інструментами і процедурами планування та підходами до нього. Для забезпечення координації механізмів і процесів, виявлення та усунення потенційних суперечностей необхідне належне управління усім ходом розробки стратегії. На самому початку цього процесу важливо розподілити ролі й обов'язки, а також визначити характер відносин між його головними учасниками.

10. Активна й ефективна участь. Широке залучення громадськості допомагає віднайти нові ідеї та джерела інформації. Участь центральних органів влади (що забезпечують керівництво, запроваджують стимули та виділяють фінансові ресурси) є обов'язковою умовою, проте процес планування має бути багатостороннім, оснований на співпраці децентралізованих органів управління, приватного сектору та громадянського суспільства. Він також вимагає створення ефективних механізмів спілкування та інформування.

11. Зв'язок між національним і місцевим рівнями. Стратегія має являти собою процес двосторонньої постійної взаємодії між національним і місцевим (децентралізованим) рівнями. На центральному рівні мають визначатися основні стратегічні принципи і напрями (економічна, фінансова та торгівельна політика, законодавчі зміни, закордонні справи та зовнішні відносини тощо). Проте детальне планування, запровадження і моніторинг здійснюються на децентралізованому рівні, на якій передаються відповідні ресурси та повноваження.

Стратегія регіонального розвитку не є всеосяжним документом, у ньому визначаються заходи щодо розв'язання всіх проблем розвитку соціально-економічних сфер життєдіяльності території. Навпаки, вона сконцентрована на

ключових, найбільш перспективних напрямках (не більше п'яти), які виявлені на основі аналізу соціально-економічного потенціалу, сильних і слабких сторін внутрішнього середовища території, можливих сприятливих чи негативних зовнішніх впливів.

Регіональна стратегія, з точки зору процесу її підготовки та методики, є складним інструментом впливу на майбутнє регіону. Її розробка потребує чіткого алгоритму, політичної волі та знань місцевої влади, готовності та розуміння підприємницьких структур і населення. Під час підготовки стратегії регіонального розвитку переглядаються існуючі умови, аналізуються сили, які впливають на місцеву економіку, розробляються конкретні заходи, яких треба вжити, та плануються зміни, які мають впливати на регіональну економіку. Процес є складним у зв'язку з необхідністю вибору напрямів розвитку, узгодження дій та пошуку консенсусу, оскільки наявні в громаді можливості та ресурси завжди обмежені, а сама робота з ціле покладання має базуватися на виявленні та відборі проблем і формуванні планів дій, що найбільш пріоритетні та результативні. Складність і особливості розробки регіональної стратегії розвитку зумовлені також такими факторами:

- значна диференціація сфер економічної діяльності та велика територія суттєво збільшують коло питань, що потребують розгляду та узгодженого вирішення;
- часовий горизонт планування часто визначається державними документами, а не особливостями проблематики конкретного регіону;
- множинність центрів прийняття рішень і необхідність їх узгодження в зв'язку з наявністю в регіоні багатьох територіальних громад, що представлені органами місцевого самоврядування; – потреба в запровадженні двоступінчатої процедури розробки стратегії, коли на першому етапі збираються ініціативи знизу, які в подальшому узагальнюються та опрацьовуються на регіональному рівні;
- наявність випадків, коли проявляється місцевий егоїзм, тобто окрема адміністративно-територіальна одиниця намагається вирішити, передусім,

власні проблеми, а не розглядає себе як частину регіону, що має розвиватися збалансовано;

- наявність суттєвих диспропорцій розвитку окремих територій, що ускладнює прийняття узгоджених рішень щодо пріоритетних напрямів регіонального розвитку; – на регіональному рівні вплив політичних аспектів на прийняття стратегічних рішень є значно більшим, ніж на локальному рівні;

- існування певної невизначеності, хто саме має відповідати за реалізацію регіональної стратегії – місцеві органи державної виконавчої влади або органи місцевого самоврядування;

- невизначеність поняття «регіональне врядування»;

- відсутність єдиної сформованої методологічної бази розробки регіональних стратегій розвитку.

Наведене вище свідчить, що планування регіонального та територіального розвитку є багатофакторним та складним процесом, під час здійснення якого необхідно враховувати різноманітні територіально-просторові, економічні, соціальні, екологічні та інші фактори, що характеризують регіон. Тому сфера регіонального планування не обмежується однією стратегічною програмою, а представлена цілою низкою планувальних документів, які мають формувати цілісну систему. Це означає, що необхідно здійснювати узгодження різних регіональних програмних документів, а головним орієнтиром для налагодження цього процесу слугує регіональна стратегія розвитку. Для більш повного розуміння ролі регіональної стратегії розвитку в загальній системі планування визначимо, які саме основні складові формують систему планування регіонального розвитку. До основних складових системи планування регіонального розвитку слід віднести:

- стратегічні плани соціально-економічного розвитку;

- просторові плани територіального розвитку (схеми планування території регіону, генеральні плани та містобудівна документація населених пунктів);

- середньострокові плани соціально-економічного розвитку регіону та цільові програми розвитку окремих сфер діяльності;
- короткострокові програми соціально-економічного розвитку.

Стратегічні, середньострокові та короткострокові програмні документи соціально-економічного розвитку регіону пов'язані зі створенням сприятливого для розвитку регіональної економіки та життя населення середовища, із забезпеченням основних потреб підприємницького сектору та населення міста у різноманітних послугах, формуванням конкурентних переваг території для виходу на зовнішні ринки, стимулюванням підприємницької діяльності, активним залученням інвестицій, розвитком окремих секторів господарства тощо. Просторові плани різного рівня стосуються розвитку території як об'єкта реалізації містобудівної політики місцевої влади, вони прив'язані до конкретного простору. Тобто, з точки зору наведеного вище, можна говорити про два види програмних документів. Обидва їх види тісно пов'язані між собою, сприяють вирішенню питань підвищення ефективності функціонування території, але відрізняються між собою.

Підготовкою регіональних стратегій розвитку останнім часом активно займаються різні міжнародні організації, що впроваджують в Україні проекти в рамках технічної допомоги. Серед них можна назвати: проекти партнерства Канада–Україна «Регіональне врядування та розвиток», «Місцевий економічний розвиток», «Розвиток спроможності до економічно обґрунтованого планування розвитку областей і міст України», швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні», різні проекти, що фінансуються Агентством США з міжнародного розвитку.

Висновки до розділу 1.

У першому розділі дипломної роботи вивчено теоретичні засади формування інструментів регіонального розвитку, зокрема встановлено, що:

- на сьогодні існує декілька підходів до визначення регіону, які дозволяють розглядати його через призму території, населення (яке мешкає на

цій території), економічних зв'язків і відносин (що складаються як у межах даної території, так і за її межами), природокористування та охорони довкілля. Ця обставина дає можливість застосовувати системний підхід до дослідження регіональних проблем і ситуацій у встановленні відповідності рівнів розвитку продуктивних сил і виробничих відносин та вирішення виниклих протиріч;

- розвиток регіонів має надзвичайно важливий вплив на економічний прогрес. Відтак окреслено ті фактори, що мають прямий або опосередкований вплив на формування та розвиток регіональної соціально-економічної політики. Серед таких можна назвати: географічні, економічні, соціальні, політичні, культурні та ін. Останніми роками ще одним важливим чинником регіонального розвитку стає конкуренція. Оскільки ринкові відносини передбачають виникнення конкурентної боротьби між суб'єктами на всіх рівнях й у всіх сферах суспільного виробництва

- розробка ефективної політики розвитку малих міст можлива за допомогою чітких інструментів правового, економічного, фінансового, організаційного, інформаційного, освітнього та іншого характеру. Так, під інструментом державної політики розуміють специфічні засоби, за допомогою яких політика як реакція на проблему впроваджується в життя. Система інструментів державної політики регіонального розвитку повинна базуватись на оцінці та якісному прогнозуванні розвитку регіону, відобразити пріоритети місцевого розвитку та узгоджувати загальнодержавні, регіональні і місцеві інтереси.

- для забезпечення ефективності і результативності формування та реалізації державної політики розвитку малих міст необхідно в комплексі використовувати інструменти правового, економічного, фінансового, організаційного, інформаційного, освітнього характеру. Система цих інструментів повинна ґрунтуватись на якісному прогнозуванні, відобразити пріоритети місцевого розвитку та узгоджувати загальнодержавні, регіональні і місцеві інтереси.

- регіональна стратегія, з точки зору процесу її підготовки та методики, є складним інструментом впливу на майбутнє регіону. Її розробка потребує чіткого алгоритму, політичної волі та знань місцевої влади, готовності та розуміння підприємницьких структур і населення. Під час підготовки стратегії регіонального розвитку переглядаються існуючі умови, аналізуються сили, які впливають на місцеву економіку, розробляються конкретні заходи, яких треба вжити, та плануються зміни, які мають впливати на регіональну економіку.

- планування регіонального та територіального розвитку є багатофакторним та складним процесом, під час здійснення якого необхідно враховувати різноманітні територіально-просторові, економічні, соціальні, екологічні та інші фактори, що характеризують регіон. Відтак, необхідно здійснювати узгодження різних регіональних програмних документів, а головним орієнтиром для налагодження цього процесу слугує регіональна стратегія розвитку.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІТИЧНА ОЦІНКА ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

2.1. Інституційно-правове забезпечення регіонального розвитку в Україні

Питання регіонального розвитку, регіональної політики та інституційного забезпечення є пріоритетними та важливими для економічного розвитку України. Нині спостерігається увага до обґрунтування та поглиблення засад реалізації регіональної політики. Система державного управління регіональним розвитком потребує міцних зв'язків між регіонами та громадами, що сприяли б у зростанні ініціативи та відповідальності влади в регіоні. Забезпечення державного управління регіональним розвитком повинно передбачати відповідні інститути, через які воно має реалізовуватися і пристосовуватися до умов реформувань.

Проблему інституційного забезпечення державної регіональної політики на регіональному і місцевому рівнях пов'язано з незавершеністю формування на цих рівнях системи державного управління і місцевого самоврядування. Інституційне забезпечення регіонального розвитку розглядається в контексті інших системних реформ, які є стратегічними напрямками децентралізації державної влади. Слід зазначити, що розвиток територій в Україні суттєво залежить від успішного здійснення державної регіональної політики, основними завданнями якої є насамперед забезпечення умов для динамічного, збалансованого зростання регіонів та підвищення ефективності використання їх потенціалу. Необхідною умовою успішного розвитку регіонів є їх інституційне забезпечення. З одного боку, це наявність відповідних державних органів та громадських організацій, з другого - закони, норми, правила, стандарти [62].

Головною проблемою інституційного забезпечення розвитку територій України є несформованість системи інституцій, спроможних у взаємодії й координації здійснювати ефективну реалізацію завдань державної регіональної

політики. Відсутній чіткий розподіл повноважень і відповідальності у сфері регіонального розвитку між різними гілками влади на центральному рівні, ієрархічними рівнями виконавчої влади й місцевого самоврядування, органами виконавчої влади та місцевого самоврядування на регіональному рівні [6].

З метою поглиблення взаємодії органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування на основі поєднання загальнодержавних та місцевих інтересів із забезпечення ефективного розвитку регіонів у 2009 р. Кабінет Міністрів України утворив постійно діючий консультативно-дорадчий орган - Раду з питань регіонального розвитку та місцевого самоврядування.

Основними завданнями Ради є проведення аналізу державної регіональної політики, зокрема щодо розвитку місцевого самоврядування, пошук ефективних шляхів її вдосконалення; напрацювання спільних планів дій центральних, місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з метою забезпечення збалансованого розвитку регіонів; підготовка пропозицій щодо:

- удосконалення законодавства з питань регіонального розвитку, місцевого самоврядування, адміністративно-територіального устрою держави;
- фінансового, матеріально-технічного, науково-методичного, кадрового забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування;
- сприяння координації діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади з метою підтримки органів місцевого самоврядування у здійсненні власних та делегованих повноважень;
- забезпечення взаємодії органів виконавчої влади з органами місцевого самоврядування, їх асоціаціями, іншими об'єднаннями та громадськими організаціями [47].

Рада відповідно до покладених на неї завдань:

1) проводить аналіз соціально-економічного становища регіонів та їх розвитку; взаємодії органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо вирішення питань соціально-економічного розвитку регіонів, реалізації регіональної кадрової політики та з питань державної

служби; нормативно-правових актів з питань регіонального розвитку, місцевого самоврядування, адміністративно-територіального устрою держави; досвіду іноземних держав у реформуванні інституту місцевого самоврядування та адміністративно-територіального устрою;

2) розглядає проекти нормативно-правових актів з питань адміністративно-територіального устрою, регіонального розвитку, бюджетного, податкового законодавства, організації діяльності місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, реалізація яких стосується інтересів регіонів;

3) розробляє з урахуванням специфіки регіонів механізм реалізації соціально-економічної і гуманітарної політики держави, виконання державних програм з цих питань;

4) готує пропозиції щодо підвищення ефективності взаємодії органів виконавчої влади з органами місцевого самоврядування; здійснення реформи адміністративно-територіального устрою та органів місцевого самоврядування, вдосконалення системи органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з метою підвищення ефективності їх діяльності за результатами проведених відповідних консультацій; забезпечення прозорості в діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, залучення громадськості до обговорення рішень, які ними приймаються, проведення оцінки ефективності діяльності зазначених органів; проведення в регіонах експериментів стосовно реформ місцевого самоврядування та адміністративно-територіального устрою; визначення: шляхів, методів, засобів та етапів реформування адміністративно-територіального устрою, вдосконалення місцевого самоврядування та їх законодавчого забезпечення; уніфікованих соціальних стандартів незалежно від території їх упровадження; пріоритетів та механізму інституційного, інформаційного та іншого забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування та реалізації державної регіональної політики; шляхів усунення диспропорцій у розвитку регіонів, забезпечення сталого розвитку територій, стимулювання зростання їх

економічного потенціалу та підвищення інвестиційної привабливості; удосконалення міжбюджетних відносин, зміцнення матеріальної та фінансової основи місцевого самоврядування, удосконалення системи державних соціальних гарантій, надання адміністративних та інших послуг населенню; сприяє висвітленню в засобах масової інформації та поширенню вітчизняного і міжнародного досвіду роботи, пов'язаної з регіональним розвитком [47].

Головним органом у системі центральних органів виконавчої влади України з питань забезпечення реалізації збалансованої політики розвитку територій з 2007 р. є Міністерство регіонального розвитку та будівництва України.

Основними завданнями Мінрегіонбуду визначено:

– участь у формуванні та забезпечення реалізації державної регіональної політики і політики у сфері будівництва, архітектури та містобудування, підготовку і внесення пропозицій щодо підвищення ефективності сприяння узгодженню діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування у цій сфері, залучення громадськості до участі у підготовці та обговоренні проектів відповідних рішень органів державної влади;

– сприяння ефективному використанню економічного, наукового і трудового потенціалу, природних та інших ресурсів, а також особливостей регіонів, досягненню на цій основі підвищення рівня життя людей, оптимальної спеціалізації регіонів у виробництві товарів та наданні послуг;

– підготовку і внесення пропозицій щодо деконцентрації та децентралізації повноважень центральних і місцевих органів виконавчої влади, оптимізації структури місцевих органів виконавчої влади, удосконалення механізму регулювання відносин "центр - регіони", адміністративно-територіального устрою України, правових, економічних, організаційних та інших засад розвитку державного управління і місцевого самоврядування, поліпшення роботи з надання місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування адміністративних послуг населенню;

– участь у розробленні та впровадженні правового, економічного та організаційного механізму вирівнювання і стимулювання сталого розвитку регіонів, їх співробітництва, здійсненні відповідно до законодавства заходів щодо подолання депресивності окремих територій, забезпечення функціонування спеціальних (вільних) економічних зон та територій пріоритетного розвитку [48].

Проблема інституційного забезпечення державної регіональної політики на регіональному і місцевому рівнях пов'язана з відсутністю чіткого розмежування повноважень, відповідальності та координації діяльності між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування на регіональному й субрегіональному рівнях. Місцеві органи влади не мають належного законодавчого забезпечення та фінансової бази для вирішення проблем регіонального і місцевого розвитку.

Для здійснення ефективної регіональної політики необхідним є створення мережі недержавних інституцій регіонального і місцевого розвитку. Такі інституції покликані підвищити роль і відповідальність територіальних громад, приватних підприємців та кожного громадянина за піднесення відповідних територій, забезпечити їм можливість реальної участі і впливу на вирішення важливих проблем регіонального й місцевого розвитку [6].

У проекті Закону України "Про засади державної регіональної політики" дається визначення, що інституційне забезпечення державної регіональної політики здійснюється через:

- спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань регіональної політики;
- Урядовий комітет з питань державної регіональної політики;
- Ради регіонального розвитку;
- агенції регіонального розвитку.

Метою діяльності Ради регіонального розвитку є узгодження загальнодержавних та регіональних інтересів у процесі розроблення та реалізації державної регіональної політики; попереднього розгляду та

схвалення проектів та плану реалізації Стратегії розвитку регіонів, інших питань щодо розвитку регіонів. Створення таких рад у кожному регіоні пропорційно збільшує державні витрати на їх утримання. До того ж існує небезпека перетворення численних Рад регіонального розвитку на дублерів функцій обласних державних адміністрацій у площині розподілу (та перерозподілу) наявних фінансових ресурсів, що йдуть на потреби регіонального розвитку. Відтак, без здійснення адміністративно-територіальної реформи, без чіткого розмежування функцій і повноважень центральних та місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування Рада регіонального розвитку може перетворитися на чергове «поле битви» за розподіл обмежених фінансових ресурсів та цільових бюджетних трансфертів, що призведе до її неієздатності.

Необхідними передумовами для їх ефективного функціонування є зокрема: взаємна довіра та рівноправність; колегіальне визначення стратегії діяльності; дотримання учасниками партнерства узгодженої стратегії, водночас її коригування відповідно до вимог ситуації; існування чітко визначених та реальних завдань партнерства (визначених у стратегії); чіткий розподіл ролей між учасниками партнерства; чіткий, прозорий механізм керівництва партнерством; адекватні до ролі та можливостей фінансові внески для діяльності партнерства; визнання можливості для участі у партнерстві організацій без фінансового внеску; уникнення дублювання функцій інших партнерств, які діють на визначеній території та ін.

На особливу увагу заслуговує аналіз діяльності агентств регіонального розвитку (далі - АРР), своєрідного інституційного феномену 80-90-х рр. ХХ ст., філософія якого була запозичена в Європі та Сполучених Штатах Америки. Своєрідність агентств регіонального розвитку полягає в тому, що вони виконують функцію "посередника" між місцевими та регіональними "громадами" підприємців та стратегічними намірами влади цих рівнів щодо соціально-економічного розвитку території. Завдання, які здійснюються агентствами регіонального розвитку, можна розділити на три категорії: перша -

надання інформації та консультацій (проведення маркетингових досліджень, надання консультацій щодо управління підприємствами; реклама регіону у міжнародному вимірі, залучення інвестицій, передача нових технологій); друга - надання фінансових ресурсів (надання кредитів, гарантій під банківські кредити, грантів та субсидій підприємствам, здебільшого малим та середнім); третя - створення підприємницької інфраструктури (надання приміщень в оренду під офіси та виробництво, створення технологічних парків та бізнес-інкубаторів, центрів).

Оцінка інституційного забезпечення розвитку регіонів ускладнюється через існуючу нормативно-правову базу в Україні. Оскільки через відсутність чіткої законодавчої бази, що регулює відносини між радами громад, що входять в одну адміністративно-територіальну одиницю, постійно виникають правові колізії, особливо з питань бюджету, власності й земельних відносин. Це нерідко породжує порушення законів на місцях, стримує соціально-економічний розвиток регіонів як єдиної території [29, с. 84].

Питання регіонального розвитку в Україні на сьогодні регулюється більш, ніж 20 Законами України, низкою указів Президента України, рішеннями Конституційного Суду України, Уряду України та актами центральних органів виконавчої влади. Серед найзначущих законодавчих актів слід відмітити Закони України: «Про стимулювання розвитку регіонів» від 08 вересня 2005 р. № 2850-IV, «Про планування і забудову територій» від 20 квітня 2000 р. № 1699-III, «Про державні цільові програми» від 18 березня 2004 р. № 1621-IV; «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного та соціального розвитку України» від 23 березня 2000 р. № 1602-III; постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року» від 21 липня 2006 р. № 1001.

З метою створення умов для підвищення конкурентоспроможності регіонів (як основи їх динамічного розвитку та усунення значних міжрегіональних диспропорцій) у 2008 р. було ухвалено Концепцію державної регіональної

політики [22], на реалізацію якої розроблено проект Закону «Про засади державної регіональної політики» [48].

ДСРР-2015 не враховувала посткризові виклики та новітні тенденції модернізації регіонального розвитку в контексті євроінтеграції України. Визначені у ДСРР-2015 традиційні інструменти та механізми стимулювання регіонального розвитку, як правило, були спрямовані на вирішення хронічних проблем соціально-економічного та просторового розвитку регіонів, не сприяли створенню дієвих стимулів щодо саморозвитку та активізації економічної ініціативи на місцях. У ДСРР-2015 залишались невизначеними вектори стратегічного розвитку регіонів, відсутнім було їх узгодження із векторами цивілізаційного вибору України, у т. ч. – із стратегічними пріоритетами регіонального розвитку країн ЄС.

Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року (ДСРР-2020) (затверджена Постановою Кабінету міністрів України від 21 листопада 2013 р.) створює інституційне підґрунтя для динамічного та збалансованого розвитку України та її регіонів у забезпеченні їх соціальної та економічної єдності, підвищення рівня життя населення та здобуття громадянами України високоякісних публічних, соціальних послуг незалежно від місця проживання.

В основі модернізації регіонального розвитку в Україні – нова парадигма розробки та впровадження державної регіональної політики, складовою якої є:

- перехід від регіональної політики «єдиного центру» до політики врахування багатоієрархічних інтересів суб'єктів господарювання на регіональному рівні та інших регіональних гравців, усвідомлення «мультицентристської» сутності природи регіонального управління, врахування принципів вертикальної та горизонтальної координації управлінських заходів щодо стимулювання регіонального розвитку;

- поступова відмова від політики перерозподілу ресурсів, «вирівнювання» та прагнення досягти мінімізації соціально-економічних диспропорцій регіонального розвитку до політики створення рівних

можливостей та сприятливих інституційних передумов для комплексного розвитку регіонів України, підвищення їх конкурентоспроможності;

– перехід від застосування прямих інструментів стимулювання розвитку регіонів (субсидування, надання податкових пільг) до комплексного регуляторного впливу, застосування гібридних інструментів та механізмів стимулювання регіонального розвитку (у т. ч. задіяння потенціалу державно-приватного партнерства, створення регіональних кластерів, задіяння переваг міжрегіонального, транскордонного співробітництва, розвитку Єврорегіонів);

– удосконалення системи середньострокового та довгострокового стратегічного планування регіонального розвитку на засадах координації секторального, територіально-просторового та управлінського підходу, що становить фундамент формування та реалізації нової державної регіональної політики в Україні.

Новації в процесі розробки та впровадження державної регіональної політики в Україні зумовили комплексне задіяння потенціалу інституційних механізмів стимулювання регіонального розвитку, у т. ч.: розробку та прийняття оновленої Державної стратегії регіонального розвитку до 2020 року, діяльності Державного фонду регіонального розвитку, координаційного потенціалу Ради регіонів та Міжвідомчої координаційної комісії з питань регіонального розвитку.

ДСРР-2020 враховує динаміку та базові тенденції соціально-економічного, просторового та управлінського розвитку регіонів України, перспективи їх модифікації, визначає базові цілі та стратегічні пріоритети регіонального розвитку в Україні, механізми та індикатори їх успішної реалізації на період до 2020 року. В цілому, ДСРР-2020 формує дієве інституційне підґрунтя для стимулювання регіонального розвитку, узгодження стратегічних пріоритетів регіонального розвитку України із стратегічними пріоритетами регіонального розвитку країн ЄС як чинника прискорення євроінтеграції.

В процесі визначення стратегічних пріоритетів регіонального розвитку ДСРР-2020 року мають бути враховані базові умови, що формують дієдатне

інституційне підґрунтя для впровадження державної регіональної політики в Україні:

- узгодження інтересів – сприяння узгодженню інтересів держави, регіону, місцевої громади в процесі реалізації державної регіональної політики, розробки регіональних стратегій, стимулювання комплексного розвитку територій;

- децентралізація повноважень – забезпечення децентралізації державного управління регіональним розвитком у відповідності з принципами субсидіарності, підвищення управлінської та фінансової дієздатності територіальних громад;

- ефективне господарювання на місцевому, регіональному рівні (у т. ч. ефективне використання ресурсів) – врахування інституційних особливостей, унікального ресурсного потенціалу територій, сприяння збереженню та примноженню культурно-історичної, етнічної, природно-ресурсної спадщини регіону у процесі стратегічного планування і визначення стратегічних пріоритетів та цілей регіонального розвитку;

- конкурентоспроможність – сприяння формуванню конкурентних регіональних соціально-економічних комплексів, у т. ч. шляхом налагодження міжсекторальної взаємодії, вертикальної та горизонтальної кооперації, формування регіональних, міжрегіональних кластерних об'єднань (у т. ч. на засадах державно-приватного партнерства);

- інтегрованість (консолідація) зусиль – сприяння оптимізації розміщення продуктивних сил, розвитку міжрегіонального співробітництва як основи формування місткого інтегрованого внутрішнього регіонального ринку;

- інституційна підтримка регіонального розвитку, у т.ч. шляхом сприяння розвитку різноманітних форм самоорганізації населення, налагодження дієвої взаємодії по лінії «влада – бізнес-структури – громадськість», задіяння різноманітних форм громадської активності, розвитку громадянського суспільства та досягнення суспільного консенсусу як базової

передумови ефективного вирішення комплексних проблем регіонального розвитку.

Аналіз сучасного правового забезпечення регіонального розвитку в Україні показав, що чинна в Україні нормативно-правова база державного регулювання регіонального розвитку за засадами її побудови є сукупністю автономних правових актів, що регулюють вирішення окремих, згаданих вище, проблем. Тобто процес реформування правового поля системи регулювання регіонального розвитку є достатньо суперечливим і неоднозначним через певні об'єктивні причини, насамперед пов'язані з особливостями економіки України, недостатнім рівнем методологічного забезпечення відповідної підсистеми державного регулювання економіки, а також унаслідок дії потужних геополітичних факторів, вирішення проблем регіонального розвитку передбачає участь і співпрацю органів загальнодержавного та регіонального рівнів [56].

Законодавство України, яке регламентує державний вплив на регіони, має базуватися на таких принципах: цілеспрямованості (виходити з чіткого уявлення про кінцеву конфігурацію правового поля з цього питання, його кількісних і якісних параметрів); комплексності (приймаючи той чи інший нормативно-правовий акт, необхідно чітко бачити його місце в загальній структурі джерел права, уникати колізій з іншими актами); поетапності (оновлення законодавства має включати прийняття нових правових актів, скасування застарілих актів чи положень та внесення змін у чинні). Розв'язання зазначених завдань можливе за умови, що законодавчий процес спиратиметься на виважену, довгострокову стратегію розвитку регіонів як частини загальнонаціональної стратегії. Це дасть змогу здійснити інвентаризацію чинного законодавства та зробити практичні кроки щодо його впорядкування. Очевидно також, що процес правового унормування державного регулювання регіонального розвитку можливий лише за наявності політичної волі з боку керівників держави та належної ініціативи й відповідальності регіональних еліт [62].

Таким чином, серед факторів, що стримують створення ефективної інституційної інфраструктури розвитку територій в Україні, слід назвати такі:

– надмірна централізація державного управління і слабкість місцевого самоврядування в Україні, що має свій прояв, зокрема, у міжбюджетних відносинах. Одним із головних інструментів впливу на розвиток регіонів у нашій країні й досі залишається перерозподіл бюджетних коштів. За таких умов інституційні інструменти регіонального розвитку не розглядаються як ключові фактори здійснення регіональної політики в державі;

– відсутність базового закону про регіональний розвиток в Україні, де було б чітко визначено механізм та інструменти регіонального розвитку, конкретні джерела фінансування проектів регіонального і місцевого розвитку, що мають здійснюватися АРР;

– нерозвиненість в Україні практики залучення місцевими державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування агенцій регіонального розвитку і недержавних організацій, що ставлять за мету своєї діяльності сприяння регіональному та місцевому розвитку, до процесу управління регіональним і місцевим розвитком [6].

2.2. Оцінка сучасного стану державної політики регіонального розвитку

Питання економічного та соціального розвитку регіонів, їхнього співробітництва, зменшення міжрегіональних диспропорцій, ефективного використання економічного потенціалу залишаються актуальними для України з часу проголошення незалежності. Наша держава уже багато років перебуває у стані системної кризи. Її прояви відомі. Це відсутність в Україні цілого спектру суспільних реформ як позитивних соціальних перетворень.

Відсутність зваженої регіональної політики веде до дезінтеграції будь-якої країни, що є особливо небезпечним чинником для держав з нетривалою історією демократичного розвитку. В Україні впродовж десятиліття незалежності регіональна політика не належала до пріоритетів внутрішньої

політики держави, що означало, в свою чергу, відсутність структурованого і ефективного регіонального управління. Сьогоднішній етап державотворення дозволяє і вимагає законодавчого закріплення нової ідеології регіональної політики і формування нової архітектури регіонального управління. Бачення регіону виключно як адміністративно-територіальної одиниці, а регіонального управління як перманентного перерозподілу повноважень між місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування є неконструктивним, не відповідає соціально-економічним та політичним реаліям сьогоднішньої України.

В умовах демократії виконання рішення про перехід до децентралізованої моделі управління регіонами без порушення Конституції та забезпечення суспільної злагоди, можливе лише за умови, що поряд із збереженням адміністративних засобів керування регіонами будуть створені прецеденти нових форм та методів регіонального будівництва. Передусім, це треба робити в регіонах, де накопичено достатній досвід самостійної практики розв'язання місцевих проблем завдяки власним організаційним, інтелектуальним, матеріальним та іншим місцевим або залученим до цього інвестиційним ресурсам.

«Головною метою державної регіональної політики, – зазначено у Концепції державної регіональної політики, – є створення умов для динамічного, збалансованого соціально-економічного розвитку України та її регіонів, підвищення рівня життя населення, забезпечення додержання гарантованих державою соціальних стандартів для кожного її громадянина незалежно від місця проживання, а також поглиблення процесів ринкової трансформації на основі підвищення ефективності використання потенціалу регіонів, підвищення дієвості управлінських рішень, удосконалення роботи органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Державна регіональна політика є складовою частиною національної стратегії соціально-економічного розвитку України, тісно пов'язаною зі здійсненням адміністративної реформи та впорядкуванням адміністративно-територіального

устрою, і реалізується шляхом здійснення органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування системи заходів для забезпечення ефективного комплексного управління економічним та соціальним розвитком України та її регіонів» [22]. Звідси випливає, що мета державної регіональної політики полягає у створенні умов для динамічного, збалансованого, сталого соціально-економічного розвитку України шляхом від розвиненого регіону до розвиненої держави [1]. Під «можливостями держави» у даному випадку розуміють, у першу чергу, узгодження всіх політик держави засобами єдиного нормативно-правового та організаційно-законодавчого забезпечення розвитку територій або формування законодавчого поля держави, що визначає інструменти та механізми економічного та соціального розвитку регіонів. Під «можливостями регіонів» – весь накопичений у кожному конкретному регіоні природно-ресурсний, матеріально-фінансовий, соціально-трудова та інший потенціал. Саме інструменти та механізми економічного та соціального розвитку регіонів, визначені та регламентовані у законодавчому полі держави, мають бути покладеними в основу довгострокової стратегії державної регіональної політики.

Визначення короткострокових і стратегічних завдань політики регіонального розвитку, прийняття ефективних рішень з питань його регулювання потребує оцінки сучасного стану економіки та ресурсного потенціалу регіонів, аналізу чинників та тенденцій їх економічного і соціального розвитку, прогнозування соціально-економічних процесів, визначення перспективних завдань і термінів їх реалізації, визначення необхідних ресурсів та механізмів реалізації поставлених завдань.

Для оцінки ефективності реалізації державної політики розвитку регіонів використовують комплексну оцінку соціально-економічного розвитку регіонів. Відтак, при дослідженні функціонування регіону доцільно розглядати три взаємопов'язані блоки: «економіка», «населення» та «довкілля». На основі цього, було сформовано систему показників за наступним принципом: основні аспекти соціально-економічного регіонального розвитку мають бути включені

до даної системи. Таким чином система нараховує 8 груп показників, які збирають у єдиний інтегральний (підсумковий) індекс соціально-економічного розвитку регіонів [2].

Група 1: основні економічні характеристики. Соціально-економічний розвиток кожного регіону має свої особливості та відмінності. Одним з основних показників, що характеризує регіональний розвиток є валовий регіональний продукт на душу населення, який відображає ефективність функціонування економіки на рівні регіонів. Окрім того до цієї групи входять показники інвестиційної діяльності, що характеризують не лише окремі об'єкти інвестування, а й потенціал розвитку регіонів. Зазначену групу доповнює показник вартості основних засобів, як основний елемент продуктивних сил регіону.

Група 2: виробничий потенціал. Економічний стан України в значній мірі визначається рівнем розвитку промисловості та сільського господарства. В зазначену групу показників нами було віднесено наступні: обсяги реалізованої промислової продукції та обсяги валової продукції сільського господарства. Згідно з сучасними вимогами, важливим чинником економічного зростання, а разом з тим й покращення добробуту населення, є енергоефективність, що характеризується кінцевим споживанням енергії в сільському господарстві, видобувній промисловості, окремих галузях переробної промисловості, будівництві, сфері послуг та житловому господарстві.

Група 3: підприємницьке середовище. У країнах з ринковою економікою важливу роль відіграє створення сприятливого середовища для підприємницької діяльності, оскільки його високий рівень може стати важливим фактором відновлення та зростання національної економіки. В зазначену групу показників увійшли наступні: кількість суб'єктів господарювання, чисельність працівників зайнятих на них, а також обсяг реалізованої продукції.

Група 4: зовнішньоекономічна діяльність (ЗЕД). Успішність реалізації зовнішньоекономічної діяльності, залежить від експортоорієнтованості

кожного регіону, який впливає на економічну і фінансову безпеку країни в цілому. Масштаби та характер регіонального розвитку ЗЕД визначаються обсягами прямих іноземних інвестицій в регіони, а також загальними обсягами експорту та імпорту товарів і послуг.

Група 5: науковий та інноваційний потенціал. Інноваційний потенціал розвитку регіону має ключову роль, сутність якої полягає у здійсненні наукового забезпечення соціально-економічного та науково-технічного розвитку регіону. Тому до цієї групи входять показники, що характеризують наукові досягнення та рівень співробітництва дослідницьких інститутів з підприємствами.

Група 6: рівень розвитку інфраструктури. Рівень розвитку інфраструктури є ключовим фактором ефективного функціонування економіки. Особливо важливою складовою у структурі економіки України є транспортний комплекс, оскільки успішне функціонування державної транспортної системи в контексті не лише міжрегіонального сполучення, а і інтеграція її у світову транспортну мережу сприяє підвищенню рівня розвитку регіонів.

Група 7: соціальний рівень. Соціальний рівень охоплює найбільшу кількість показників (демографічний потенціал, трудовий ринок, рівень розвитку населення, освітній рівень, охорона здоров'я), кожна з яких створює підґрунтя для підвищення соціально-економічного розвитку регіону. Забезпечення високого рівня соціальних стандартів потребує ефективного трудового ринку, що забезпечується низьким рівнем безробіття та високим рівнем економічно-активного населення, достатню кількість висококваліфікованих робітників, забезпечення відповідним розміром заробітної плати та належним рівнем охорони здоров'я. Зазначені складові 7-ї групи показників відповідають сучасним загальносвітовим тенденціям.

Група 8: екологічний стан. Охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини – невід'ємні умови сталого розвитку регіонів. До складу зазначеної групи входять показники, що

окреслюють стан водних ресурсів, забруднення атмосферного повітря та поводження з відходами.

Зазначені групи показників соціально-економічного розвитку є взаємопов'язаними та створюють єдине підґрунтя для проведення комплексного аналізу соціально-економічного регіонального розвитку. Зазначені групи показників шляхом математичних перетворень зводяться у єдиний інтегральний індекс соціально-економічного розвитку для кожного регіону.

Вважаємо, що в період економічного занепаду економіки надзвичайно важливу групу показників становить виробничий потенціал, оскільки без відновлення і нарощення виробництва та реального сектору економіки говорити про економічне становлення практично неможливо. Крім того левову частку у цій групі повинні становити інвестиції та інновації що є пріоритетними в економічному зростанні. Інвестиції є домінуючим чинником розвитку економіки будь-якого регіону країни. Інвестиції у поєднанні з інноваціями – технологічним оновленням, реструктуризацією та диверсифікацією – підвищують економічну та соціальну ефективність економіки регіону, його конкурентоспроможність. Аналіз економічних процесів в регіонах засвідчив значні темпи зростання економіки України в докризовий період. Однак активне нарощування інвестиційних процесів відбувалось без значного інноваційного поступу галузей економіки країни.

Успіх започаткованих реформ децентралізації, розширення повноважень і фінансових ресурсів регіонів та забезпечення їх економічної безпеки залежить передусім від можливості самих регіонів утримувати стійку економічну динаміку навіть в умовах безпрецедентного тиску негативних макроекономічних явищ. З погляду необхідності стабілізації економіки України необхідним є виявлення регіонів і галузей, спроможних стати опорою відновлення економічного зростання. Крім цього, здатність регіональних господарських комплексів самостійно накопичувати ресурс розвитку свідчатиме про можливість і доцільність подальших кроків у напрямі

збільшення економічної самостійності регіонів. Погіршення економічної ситуації у країні, дефіцит бюджетного ресурсу на підтримку регіонального розвитку спричинили загострення внутрішніх проблем кожного регіону та порушення міжрегіональних зв'язків. Упродовж останніх років в Україні зростає диференціація регіонів за рівнем соціально-економічного розвитку, збільшується кількість проблемних серед них. У 2015 р. соціально-економічний розвиток більшості регіонів характеризувався подальшим зменшенням промислового виробництва, відпливом інвестиційного капіталу, нестійкою експортною динамікою, скороченням обсягів будівництва, звуженням внутрішнього ринку, погіршенням ситуації на ринку праці і загальним падінням рівня доходів.

Серед позитивних тенденцій відзначається лише зростання аграрного виробництва. Так, за підсумками 2015 р. обсяги виробництва сільськогосподарської продукції збільшились у 15 регіонах (від 1,6 % у Закарпатській до 16,0 % у Хмельницькій областях), тоді як спад виробництва спостерігався у 9 регіонах. Варто зазначити, що серед регіонів, у яких відбулось скорочення виробництва, є регіони, які формують значну частку аграрного виробництва України: Миколаївська (зменшення на 6,4 %), Полтавська (на 3,1 %), Черкаська (на 1,7 %). У 2016 р. загальне падіння сільськогосподарського виробництва по Україні склало 4,7 %, а зростання у порівнянні з 2015 р. спостерігалось лише у 6 регіонах. Помітних результатів досягла Вінницька область – приріст виробництва сільськогосподарської продукції склав 13,9 %. Варто зазначити, що у 2015 р. цей показник для Вінниччини склав 37,8 %, а у і 2014 р. – 44,1 %, тобто база порівняння є високою. Стабільну позитивну динаміку протягом зазначених періодів мають також Херсонська, Тернопільська та Івано-Франківська області, проте темпи зростання у цих регіонах є помітно нижчими. Таким чином, формується певний кластер регіонів, менш залежних від кризових явищ і коливань кон'юнктури зовнішніх ринків і спроможний забезпечити стійке зростання аграрного виробництва. Минулий рік засвідчив поглиблення негативних тенденцій у промисловості

більшості регіонів. За підсумками 2015 р. обсяги промислового виробництва скоротились у 16 регіонах (від 0,5 % в Одеській до 42,0 % у Луганській областях). Істотне зменшення промислового виробництва зафіксовано у м. Києві (на 14,3 %), у Сумській (на 12,1 %), Дніпровській (на 7,7%) та Полтавській (на 7,2%) областях. Варто відзначити, що питома вага регіонів, які у 2015 році мали приріст виробництва (Вінницька, Волинська, Житомирська, Закарпатська, Київська, Кіровоградська, Миколаївська, Рівненська, Тернопільська області), у загальному обсязі реалізованої промислової продукції поступово зростає (рис. 2.1).

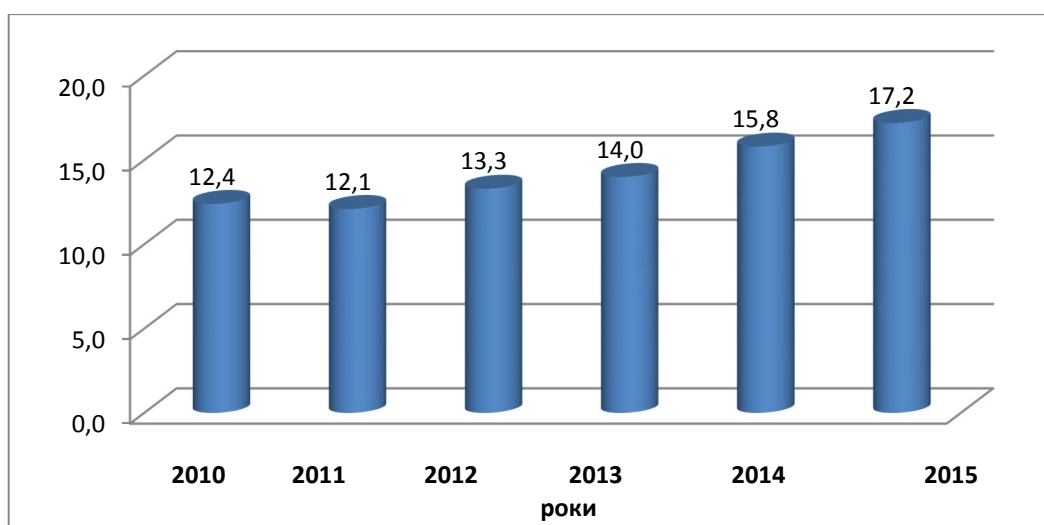

Рис. 2.1. Динаміка сукупної частки регіонів, які у 2015 р. мали приріст промислового виробництва, у обсязі реалізованої промислової продукції (Вінницька, Волинська, Житомирська, Закарпатська, Київська, Кіровоградська, Миколаївська, Рівненська, Тернопільська області)*

*Розраховано автором за даними [12]

У першому кварталі поточного року спад виробництва продовжувався – на 21,4 % загалом по Україні. При цьому характер динаміки помітно змінився: якщо у січні промислове падіння зафіксовано у всіх регіонах (до попереднього місяця), то у лютому тільки 6 регіонів мали негативну динаміку, а у березні – 5 (рис. 2.2.).

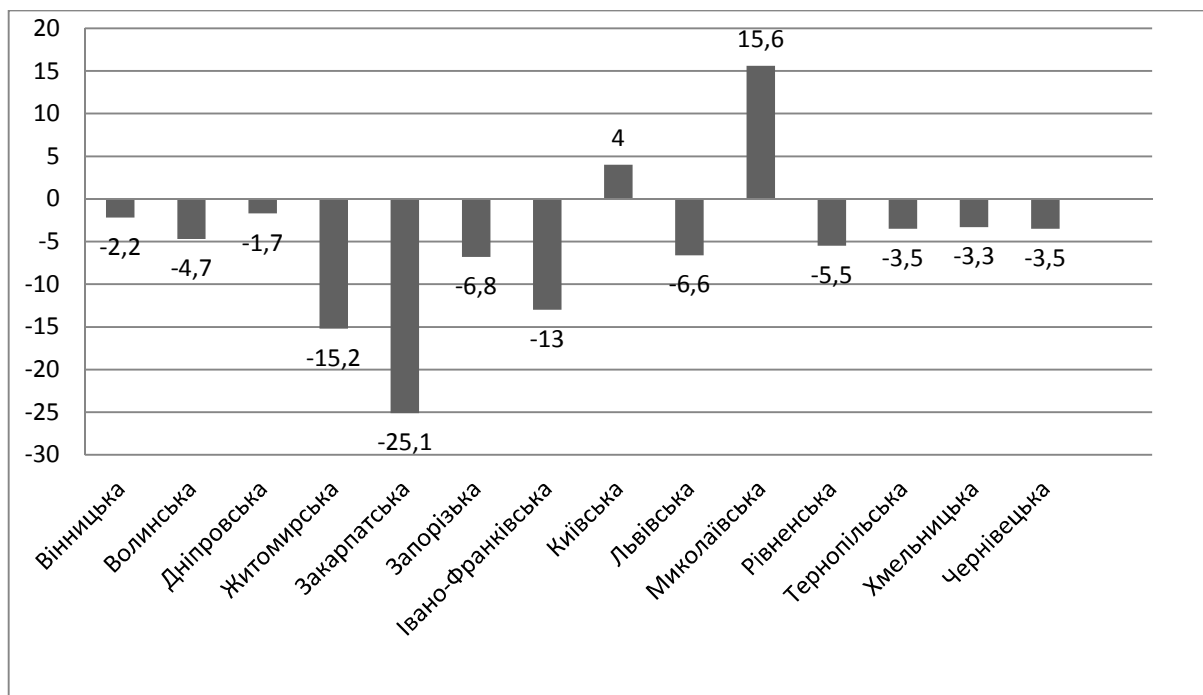

Рис. 2.2. Темпи росту/падіння промислового виробництва в 2016 році в Україні, %*

*Складено автором за даними [12]

Проте говорити про ознаки стабілізації ситуації у промисловості можна буде говорити не раніше, ніж за підсумками всього року. При цьому, відновлення промисловості багато в чому залежатиме від експортного чинника. Значний тиск на розвиток промисловості регіонів чинить ситуація на Сході. Мова йде не лише про катастрофічне скорочення виробництва у Донецькій та Луганській областях. Сусіднім регіонам, які мали потужні виробничо-збутові зв'язки з Донбасом, досі не вдається компенсувати ці втрати за рахунок інших каналів постачання. Внаслідок воєнного конфлікту найбільший збиток нанесений підприємствам добувної, хімічної промисловості, гірничо-металургійного комплексу і машинобудування. Крім зростання ризиків для функціонування підприємств Донбасу, не меншої шкоди завдано промислового виробництву й через порушення налагоджених зв'язків «сировина-виробництво-збут» з іншими регіонами країни. Із загостренням кризи проявились проблеми промислового комплексу регіонів, які накопичувались роками: надмірна залежність від зовнішньої кон'юнктури на ринках основних

експортних товарів, висока енерго- та матеріалоемність виробництва, що стало причиною різкого зростання собівартості, дефіцит коштів для модернізації основних фондів, скорочення збуту на внутрішньому ринку через зменшення попиту на продукцію проміжного споживання та інвестиційного призначення. У 2015 р. продовжилось зниження інвестиційної активності у всіх регіонах, крім Івано-Франківської (у якій обсяг освоєних капітальних інвестицій зріс на 26,9 %) і Хмельницької (на 2,6 %) областей. Водночас зростає регіональна диспропорційність інвестування: розрив між максимальним і мінімальним обсягом капітальних інвестицій на одну особу збільшився з 12,9 разу у 2013 р. до 13,4 разу у 2014 р. Як наслідок, 54,5 % обсягу освоєних інвестицій припало всього на 4 регіони: м. Київ (29,7 %), Дніпропетровську (9,5 %), Київську (9,0 %) і Донецьку (6,3 %) області.

Особливу роль у проведенні економічних реформ у регіоні та реалізації політики регіонального економічного розвитку відіграє активна інноваційно-інвестиційна діяльність будівельних організацій, що забезпечує постійний приплив коштів в регіональну економіку і сприяє оновленню та модернізації основних засобів в усіх галузях регіональної економіки. Особливу роль в цьому процесі відіграють інвестиційні процеси. Вплив на залучення інвестицій в економіку регіону мають справляти як держава, так і місцеві 75 органи влади. Держава як суб'єкт інвестиційної діяльності формує нормативно-правову базу, відповідає за регуляторну політику в сфері інвестиційної діяльності та відіграє важливу роль в організації процесу інвестування. Основними факторами, що визначають темпи та результати процесу проникнення інвестиційних ресурсів на загальнодержавний рівень, є сучасні тенденції розвитку України та рівень конкуренції на міжнародних ринках капіталу.

Інвестиційна діяльність на регіональному рівні забезпечує прогресивні структурні зрушення в економіці регіону, забезпечує інноваційні оновлення основних активів підприємств та підвищення конкурентоспроможності регіональної економіки. Особливе значення мають капітальні вкладення в будівельну галузь. Одним з основних показників інноваційно-інвестиційного

забезпечення будівельних організацій регіонів України є обсяг капітальних інвестицій у будівництві. Саме капітальні інвестиції спрямовуються на моральне і фізичне оновлення основних фондів будівельних організацій. У 2015 р. регіонами лідерами за даним показником були Дніпровська, Київська та Львівська області, на які в сукупності припало понад 40% від загального обсягу капітальних інвестицій у будівництві по Україні (рис. 2.3). Регіонами – аутсайдерами виявилися Тернопільська та Чернівецька області.

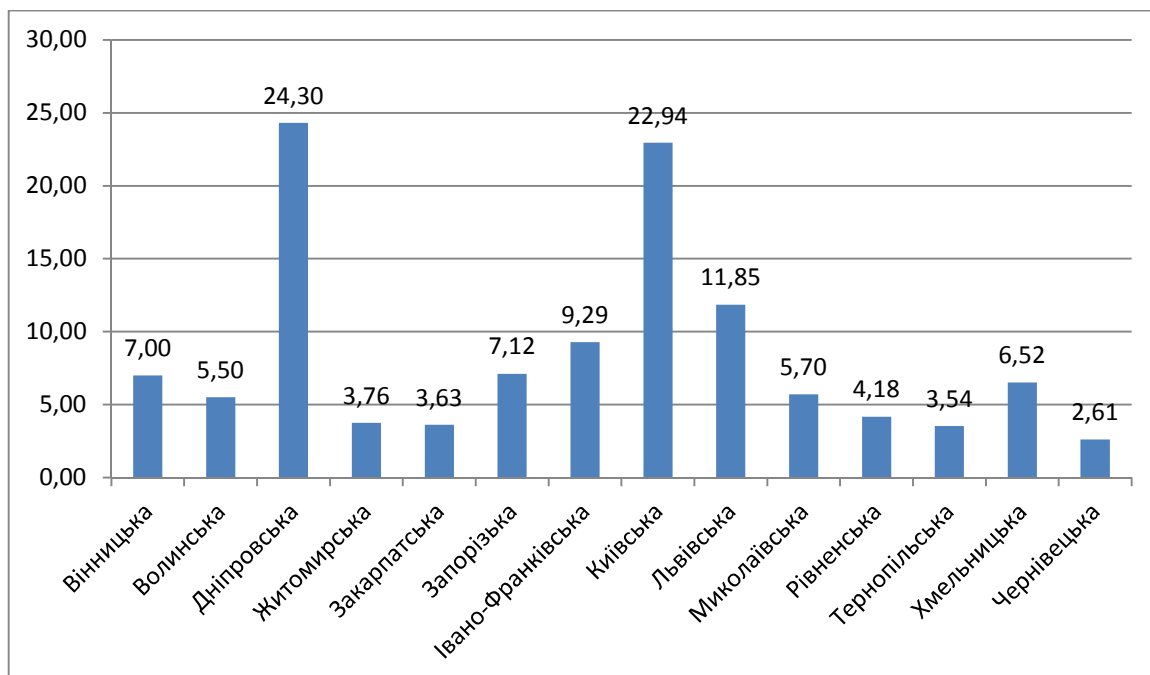

Рис. 2.3. Обсяг капітальних інвестицій у будівництві за регіонами у 2015 р. (млрд. грн.)*

*складено автором на основі [12]

Обсяг капітальних інвестицій, що залучається в будівництво, не дає повної характеристики стану галузі, оскільки лише визначає перспективи її розвитку з позиції фінансової забезпеченості. Однак більш важливе значення має ефективність використання коштів, що залучаються в будівництво. Результатом ефективності їх реалізації є обсяги готової продукції, виробленої підприємствами будівельної галузі. Перш за все, будівництво визначається як комплексна галузь економіки сфери матеріального виробництва, завдання якої – створення нових підприємств, розширення, реконструкція і технічне

переобладнання діючих підприємств та інших об'єктів виробничої сфери, а також об'єктів невиробничої сфери.

Будівництво як капіталомістка галузь значно залежить від обсягу залучених інвестицій та активності інвестиційної діяльності, однак складні економічні умови в нашій країні не сприяють підвищенню інвестиційної привабливості вітчизняного будівництва. Аналізуючи показники капітальних інвестицій у різні види економічної діяльності за останні три роки, слід відмітити незначний ріст їх обсягу у 2015 році, що склав лише 13%, тоді як у попередньому році їх ріст становив 37,5%. Також відображено аналогічні показники в розрізі регіонів. Щ свідчать, що приріст будівельних робіт у різних регіонах відбувався по-різному. Відтак, подальший аналіз програм розвитку регіону і вплив будівельної галузі має значний вплив на економічний розвиток на місцевому рівні. У структурі капітальних інвестицій будівництво займає третю позицію, отримуючи 12,7% їх обсягу [12].

Загалом, аналізуючи результати діяльності будівельних підприємств за їх розмірами, слід зазначити, що найбільшими темпами нарощували обсяг реалізованої продукції великі підприємства, однак станом на 2012 рік їх частка у виробництві продукції будівельної галузі все ще залишається незначною і становить 8,7%. Найбільше значення в будівництві мають середні підприємства, оскільки ними забезпечується більше половини усієї реалізованої продукції (табл. 2.1.).

Щодо кількості підприємств у будівництві, то у 2012 році в Україні існує 12 великих підприємств, 1389 середніх і 95,9% підприємств галузі є малими. Слід відмітити, що в структурі усіх підприємств за розмірами в Україні кількість великих та середніх підприємств є дещо більшою – становить 0,2% та 5,5% від загальної кількості відповідно, що у свою чергу може опосередковано свідчити про наявність концентрації на ринку будівельних послуг [61].

Розглядаючи стан будівельної галузі, варто зупинитись на житловому будівництві, що має особливо важливе соціальне значення, оскільки є складовою, що визначає рівень та якість життя населення. Згідно зі

статистичними даними на початку розглянутого періоду обсяг введення в експлуатацію житла скорочувався значними темпами, сягнувши у 2000 році 31,9% від рівня 1990 року. Починаючи з 2001 року, динаміка набула позитивної тенденції, однак нарощування обсягів зданого в експлуатацію житла відбувається досить повільно. Станом на 2015 рік було введено в експлуатацію на 8 тис. збудованих квартир більше ніж в попередньому 2014 році та на 14,2% більше загальної площі житла, однак за даних результатів рівень 1990 року поки що не досягнутий, оскільки обсяг введення в експлуатацію житла становить лише 61,6% від базового року[12].

Таблиця 2.1

**Показники реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств
за їх розмірами [33]**

	Обсяг реалізованої продукції, млн.грн.			Частка у загальному обсязі, %		
	2013	2014	2015	2013	2014	2015
Усього, млн. грн., в тому числі:	3366228,2	3991239,4	4203169,6	100	100	100
будівництво, з них	96725,3	120419,5	155790,7	2,9	3,0	3,7
великі підприємства	6210,9	11604	13548,1	6,4	9,6	8,7
середні підприємства	53904,2	67323,1	85293,3	55,7	55,9	54,7
малі підприємства	36610,2	41492,4	56949,3	37,8	34,5	36,6

Обсяг зданого в експлуатацію житла значною мірою визначається обсягом залучених у дану сферу інвестицій, що формують попит на ринку житлової нерухомості. Для підтримки попиту на ринку житлової нерухомості державою прийнято ряд програм сприяння житловому будівництву, однак через відсутність фінансування, їхня ефективність є досить низькою. Пільгові умови кредитування житлового будівництва, передбачені цими програмами, не відповідають реальному рівню доходів цільових верств населення, зокрема в обліковий реєстр державних житлових програм можуть потрапити люди з рівнем доходу вище середнього, тоді як програма повинна забезпечити житлом

в першу чергу працівників бюджетної сфери. Відтак, діючи на сьогодні державні житлові програми не можуть значним чином позитивно вплинути на становище в галузі. Важливою проблемою при цьому постає відсутність належного фінансування державних програм, які б мали стабілізувати ситуацію в галузі.

Проведений аналіз показників економічного й соціального розвитку регіонів у 2015 р., особливо стан будівельної галузі, як основної компоненти економічного розвитку держави загалом та окремого регіону зокрема, дозволяють зробити наступні висновки щодо особливостей і тенденцій розвитку регіонів та ефективності реалізації державної політики регіонального розвитку:

- економічні показники в регіонах не мають стійких тенденцій, іноді їхні значення за два роки поспіль є протилежними. Це свідчить про слабкість економічної бази більшості регіонів, недостатність їхнього потенціалу розвитку. Для економічно малопотужних регіонів діяльність 1-2 найбільших підприємств є визначальною при формуванні результативних економічних показників;

- тенденції економічного зростання, що сформувалися в більшості регіонів після 2001 року, мають недостатньо стійкий характер і значною мірою залежать від впливу тимчасових чинників, в тому числі суб'єктивних. Характерно, що останні два роки найвищі темпи зростання економічних показників властиві для регіонів з малопотужним економічним потенціалом, особливо ті, де зосереджено аграрна промисловість;

- негативною тенденцією регіонального розвитку є низький рівень економічного обміну між регіонами. Розростання негативних тенденцій у регіонах, посилене кризовою ситуацією економіки Сходу України, формує низку загроз подальшої дестабілізації розвитку.

- у 2015 році спостерігалася невідповідність між динамікою економічних і соціальних показників у регіонах - динаміка економічних показників помітно уповільнилася, а позитивні тенденції у соціальному розвитку регіонів

посилились. Темпи зростання доходів населення й заробітної плати були значно вищими за темпи росту економічних показників, покращилася ситуація на регіональних ринках праці, однак обмеження купівельної спроможності доходів населення, поставить під загрозу діяльність малих та середніх підприємств, індивідуального підприємництва, орієнтованого на внутрішній попит. Також спостерігалось ускладнення ситуації з виплатою заробітної плати працівникам у регіонах. Збільшення боргу перед працівниками спостерігалось у 19 регіонах.

На нашу думку, головним напрямом вирішення проблем та реалізації політики регіонального розвитку держави та уникнення дисбалансу регіонального розвитку мали б стати: - відмова від ручного управління регіонами; уникнення непрозорості і суб'єктивності у прийнятті рішень щодо регіонального розвитку

Однак, нині кардинально змінилися принципові підходи до вирішення питань регіонального розвитку. Проте масштабна ротація керівних кадрів на регіональному й місцевому рівнях, несформованість відповідного нормативно-правового поля, проблеми макроекономічного характеру та початок системних змін у економічній політиці держави не дозволили за короткий час суттєво змінити ситуацію щодо зменшення дисбалансу регіонального розвитку і вирішення основних економічних й соціальних проблем регіонів.

Наявність суттєвого регіонального дисбалансу соціально-економічного та культурного розвитку ускладнює проведення єдиної політики соціально-економічних перетворень, формування загальнодержавного ринку товарів і послуг, збільшує загрозу регіональних криз, посилює дезінтеграцію національної економіки. Регіональні диспропорції гальмують забезпечення високих темпів економічного зростання на всій території держави. Тому сьогодні існує нагальна необхідність посиленої уваги центральних органів державної виконавчої влади до проблем регіонального розвитку і регіональної політики.

Стратегічним напрямом дій Президента України та Уряду щодо посилення міжрегіональної економічної інтеграції, подальшого підвищення соціальних

стандартів життя населення та забезпечення динамічного економічного розвитку кожного регіону має стати системний підхід до формування та реалізації державної політики регулювання регіонального розвитку. Крім того, проведений аналіз вказує на підтримання будівельної галузі, як одного із провідних напрямів соціально-економічного розвитку регіону.

2.3. Аналіз особливостей розвитку регіону на прикладі Тернопільської області

Ефективний соціально-економічний розвиток України та підвищення рівня її конкурентоспроможності на світовій арені передбачає активний та стабільний розвиток її регіонів. Організація управління соціально-економічними процесами у регіонах повинна здійснюватися за умов поєднання загальнодержавних та регіональних інтересів; базуватися на досконалій законодавчо-нормативній базі та функціонуванні ефективно діючих виконавчих структур і органів місцевого самоврядування, які здатні проводити економічні перетворення.

Зміщення акцентів державної політики з централізованого управління на регіональний рівень, яке супроводжується передачею владних повноважень органам місцевого самоврядування та органам регіонального управління, відкриває широкі можливості для забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів України.

Особливості соціально-економічного розвитку регіону обумовлені індивідуальними характеристиками території, до яких можна віднести: тенденції розвитку регіону в даний час; різноманітність історичних, природних, соціально-економічних, політичних факторів; господарську спеціалізацію; комплексність і перспективність розвитку, його конкурентні переваги; місце і значення регіону в системі територіального поділу праці, інтеграційних процесах і т.д. Доцільно зазначити, що стратегічною метою розвитку регіону є стійкий ріст добробуту населення на основі раціонального використання наявного ресурсного потенціалу, створення регіональної високоефективної,

соціально орієнтованої ринкової економічної системи, сприятливих умов для підприємницької діяльності, збереження навколишнього середовища і забезпечення екологічної безпеки [36].

До факторів, що сприяють ефективному розвитку Тернопільської області досягненню основних стратегічних цілей можна віднести: вигідне географічне положення, яке відкриває широкі можливості для розвитку міжрегіональних економічних зв'язків та транскордонного співробітництва; значні запаси мінерально-сировинних ресурсів; розвинену виробничу базу і науково-технічну інфраструктуру; наявність інвестиційних галузей; спроможність виробничих підприємств виготовляти продукцію кінцевого споживання.

Соціально-економічне становище Тернопільської області охарактеризуємо наступним чином. У 2015р. порівняно з 2014р. індекс промислової продукції становив 92,4%. У добувній промисловості і розробленні кар'єрів за підсумками 2015р. обсяги виробництва продукції порівняно з 2014р. зросли в 1,6 рази. Збільшився видобуток гранул, щебеню (каменю дробленого), крихти та порошку; гальки, гравію в 1,8 рази, гіпсу і ангідриту – на 17,3%. У переробній промисловості індекс промислової продукції становив 90,8%. На підприємствах з виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів за підсумками 2015р. обсяг виробленої продукції зменшився на 11,2%, у т.ч. на підприємствах з виробництва продуктів борошномельно-круп'яної промисловості, крохмалів та крохмальних продуктів – на 24,5%, хліба, хлібобулочних і борошняних виробів – на 19,2%, м'яса та м'ясних продуктів – на 14,4%. Поряд із цим збільшилось виробництво олії та тваринних жирів на 26,1%, готових кормів для тварин – на 19,0%, напоїв – на 8,7%, перероблення та консервування фруктів і овочів – на 7,6%.

Виробництво промислової продукції збільшилось на підприємствах з виробництва гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції на 20,7%, текстильного виробництва, виробництва одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів – на 11,7%, з виготовлення виробів з деревини, виробництва паперу та поліграфічної діяльності – на 5,5%. Разом з

тим спостерігалось зменшення виробництва на підприємствах машинобудування, крім ремонту і монтажу машин і устаткування на 26,4%, металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів, крім машин і устаткування – на 12,3%, з виробництва хімічних речовин і хімічної продукції – на 4,5%. [32].

У 2015р. підприємствами області виконано будівельних робіт на суму 946,1 млн.грн. Індекс будівельної продукції в 2015р. порівняно з 2014р. становив 95,6%. У 2015р. порівняно з 2014р. скоротилось будівництво будівель на 6,2%, у т.ч. житлових – на 3,8% , нежитлових – на 11,9%. Будівництво інженерних споруд зросло на 1,0%. За характером будівництва обсяги робіт розподілились таким чином: роботи з нового будівництва, реконструкції та технічного переозброєння склали 79,5% від загального обсягу, решта – з капітального і поточного ремонтів (17,0% та 3,5% відповідно).

Загалом галузеву структуру промисловості Тернопільської області зображено на рисунку 2.4.

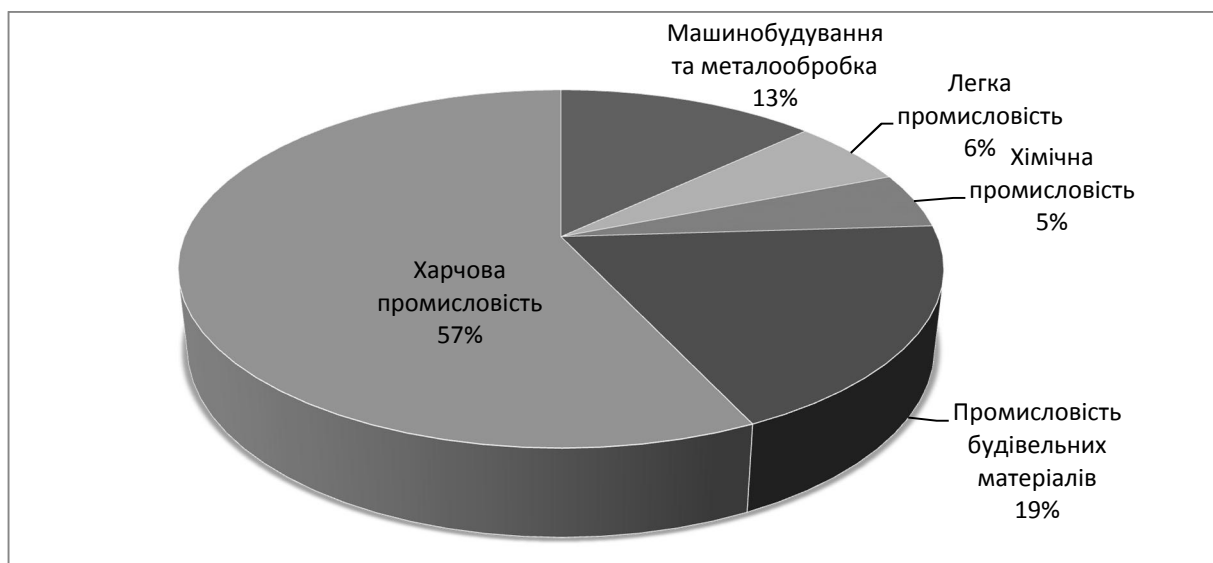

Рис. 2.4. Галузева структура промисловості Тернопільської області*

*Складено автором за даними [32]

Однак, незважаючи на наявні виробничі потужності, Тернопільська область не відіграє значної ролі у формуванні економічного потенціалу країни. Частка регіону в загальнодержавному промисловому виробництві становить 0,6% [32]. Однак, незважаючи на низьку частку регіону в загальнодержавному

економічному розвитку, Тернопільська область має стратегію розвитку і основні конкурентні переваги. Як видно із рисунка, у галузевій структурі промисловості 19% займає промисловість будівельних матеріалів і має визначальний вплив на розвиток нашого регіону. Відтак аналіз саме цього сектору економіки вважає за доцільне провести, щоб оцінити потенційні можливості.

Промисловість будівельних матеріалів Тернопільської області сформувалась на основі використання місцевих нерудних корисних копалин. Випускаються залізобетонні конструкції, цегла, вапно, гіпс, асфальт тощо. Підприємства цієї галузі рівномірно розміщені на всій території області, але внаслідок зменшення обсягів будівництва випуск продукції значно скоротився. Найбільші підприємства з виробництва збірних залізобетонних конструкцій розміщені у Тернополі, смт. Дружба і Велика Березовиця, кахлю і керамічної плитки – смт. Монастириській, видобутку і обробки каменю – Тернополі, Теремовлі, Бережанах, Скалі-Подільській, смт. Дружба, селах Застіночне, Струсів і Слобідка. Будівельне скло і скляний посуд виробляють на склозаводі у Бережанах, скляну тару – у селах Плотича Тернопільського району та Госулівка Чортківського району, а фарфоро-фаянсовий посуд – у м. Тернополі. Продукція цих підприємств – скляні та фарфорово-фаянсові вироби, відповідають світовим зразкам і користуються попитом як на внутрішньому ринку, так і за кордоном.

В області також налагоджено виробництво штучних ялинок та ялинкових прикрас. Теремовлянська фабрика ялинкових прикрас підтримує зв'язки з підприємствами Львова, Полтави, Житомира, Польщі та Німеччини. Продукцію фабрики знають у країнах СНД, Канаді, Польщі, Угорщині тощо.

Промисловість будівельних матеріалів розвивається в умовах глобалізації світової і регіоналізації національної економік. Значна динаміка на ринках будівельних матеріалів спричинює потребу ефективного управління, особливо на регіональному рівні. Проведене дослідження наукової літератури дало змогу виділити пріоритети, які є ключовими для забезпечення ефективного

стратегічного розвитку промисловості будівельних матеріалів регіону [58]: 1) промисловість будівельних матеріалів є надзвичайно енергоємною галуззю, тому її розвиток на довгострокову перспективу повинен зосереджуватись на зниженні енергозатратності під час виробництва будівельних матеріалів, впровадженні енергоефективних будівельних матеріалів та технологій; 2) однією з особливостей галузі є взаємозамінність значної частини сировинних ресурсів, матеріалів та технологій. Під час планування розвитку промисловості будівельних матеріалів важливо враховувати наявність місцевої сировини для виробництва будівельних матеріалів, зосередження в регіоні підприємств, продукція яких може створювати альтернативу імпорту; 3) розвиток промисловості будівельних матеріалів повинен базуватись не на збільшенні видобування сировини, а на комплексному більш ефективному її використанні та переробці, застосуванні у будівництві вторинних будівельних матеріалів, впровадженні рециклічних технологій тощо; 4) на стан промисловості будівельних матеріалів значно впливає розвиток будівельної галузі, оскільки будівництво є основним споживачем продукції промисловості будівельних матеріалів. Більше половини всіх матеріальних ресурсів, що споживаються у будівництві, припадає на будівельні матеріали. Саме моніторинг основних тенденцій у будівництві дозволяє виявити потребу у будівельних матеріалах та сформулювати пріоритети подальшого розвитку; 5) у ринкових умовах господарювання однією з передумов ефективного розвитку економіки регіону та промисловості будівельних матеріалів як її важливого елемента є регіональна стійкість, що є кількісною характеристикою стійкості одного регіону в порівнянні з іншими.

Необхідною умовою стабільного функціонування будівництва та створення основи для його ефективного зростання є випереджаючий розвиток промисловості будівельних матеріалів. Враховуючи надзвичайно розгалужену структуру виробництва будівельних матеріалів, де кожен з напрямів має свої тенденції, завдання і проблеми розвитку, набуває особливого значення

державна підтримка та координація даних підприємств, а також наявність чіткого стратегічного управління.

Для ефективного розвитку промисловості будівельних матеріалів та забезпечення випуску конкурентоспроможної продукції підприємствами галузі нами розроблено концепцію стратегії розвитку промисловості будівельних матеріалів Тернопільської області[59].

Визначено чотири основні стратегічні цілі, реалізація кожної з яких здійснюється протягом трьох етапів, розрахованих на короткотермінову (2011–2012 роки), середньостермінову (2011–2016 роки) та довготермінову (2011–2020 роки) перспективу:

Значний вплив на стан промисловості будівельних матеріалів загалом мала глобальна економічна криза. За даними Держстату обсяг виконаних будівельних робіт по Україні в 2014 році скоротився в порівнянні з 2011 роком на 40,4 %. Дестабілізаційні процеси спостерігались і в будівельному комплексі Тернопільської області (рис. 2.5).

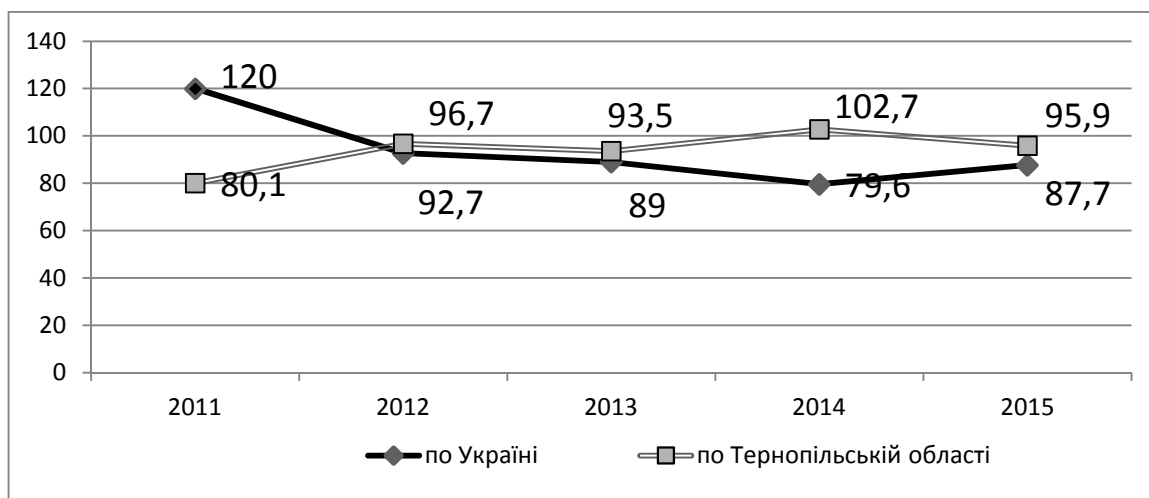

Рис.2.5. Індекс обсягу будівельної продукції (у % до попереднього року)*

* побудовано автором за даними [32]

Однак, варто відмітити позитивні тенденції розвитку будівельної галузі в регіоні, темпи росту були дещо вищі ніж по Україні в цілому, і найбільш вдалим був 2014 рік, коли темпи росту становили 102, 7% в порівнянні з попереднім роком. 2015 рік характеризувався дещо нижчими показниками, однак також кращими аніж в цілому по Україні. У поточному році цей показник

становив 95,7 % по Тернопільській області в порівнянні з аналогічним показником в цілому по Україні.

Частково сприяють поживлення будівництва і надходження з державного бюджету. «Цього року ми реалізуємо в області 375 проектів – і за рахунок коштів державного фонду регіонального розвитку, а також субвенцій на розвиток громад та соціально-економічний розвиток окремих територій. Ми старалися охопити проектами якомога більше населених пунктів, щоб люди відчували реальні зміни. Крім того, ми бачимо не лише економічний, а й соціальний ефект від цих надходжень – заводи виробляють більше асфальту, зростають надходження у місцеві бюджети, створюються додаткові робочі місця», - прокоментував голова обласної державної адміністрації Степан Барна.

Обсяг виконаних будівельних робіт за січень-вересень поточного року на одну особу по області складає 816,8 гривень. найвищим цей показник є у м. Тернопіль – 2991,4 гривню і Тернопільському районі – 2250,7 гривень. У січні–листопаді 2016р. підприємствами області виконано будівельних робіт на суму 1144059 тис.грн. Індекс будівельної продукції в січні–листопаді 2016р. порівняно з січнем–листопадом 2015р. становив 133,3%. Обсяги виконаних будівельних робіт відображено у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Обсяги виконаних будівельних робіт за видами будівельної продукції [32]

	Виконано будівельних робіт у січні–листопаді 2016		
	тис.грн	у % до загального обсягу	у % до січня–листопада 2015
Будівництво	1144059	100,0	133,3
Будівлі,	822070	71,9	133,1
з них			
житлові	585125	51,2	122,5
нежитлові	236945	20,7	170,8
Інженерні споруди	321989	28,1	134,0

За характером будівництва обсяги робіт розподілились таким чином: роботи з нового будівництва, реконструкції та технічного переозброєння склали 76,8% від загального обсягу, решта – з капітального і поточного ремонтів (18,8% та 4,4% відповідно).

На Тернопільщині підвищили активність підрядні будівельні організації області. Протягом січня-вересня поточного року будівельні підприємства виконали обсяг робіт на суму 869,5 млн гривень. Це на 34,1% більше, ніж за аналогічний період минулого року. Варто відзначити, що розвитку будівництва та промисловості будівельних матеріалів сприяли підприємства, що займаються таким видом діяльності. Значну частку таких робіт виконує одне із найбільших будівельних та підрядних організацій в області – товариство з обмеженою відповідальністю «Тернопільбуд». Вважаємо за доцільне проаналізувати діяльність даного підприємства та оцінити його роль у розвитку регіону.

«Тернопільбуд» заснований 27 січня 1944 року для відбудови Тернополя і області після Великої Вітчизняної війни. Будівельники «Тернопільбуду» побудували понад 80% усіх будівель у Тернополі. Товариство проводило будівництво ряду об'єктів майже у всіх областях України. ТОВ «Тернопільбуд» - об'єднання кількох виробничих компаній, в т. ч. ПМК-12, що створює нові робочі місця, реалізує проекти соціальної інфраструктури, роблячи тим самим внесок у підвищення соціальних стандартів України. Водночас ТОВ «Тернопільбуд», в т. ч. і ПМК-12 забезпечує соціальні гарантії своїм співробітникам, підтримує діяльність профспілок та рівень умов екологічної безпеки та охорони праці на рівні міжнародних стандартів ISO та OHSAS, підтримує соціальні ініціативи, спрямовані на покращення майбутнього для нових поколінь.

Майно підрозділу становлять основні та оборотні засоби, які передані товариством в оперативне управління підрозділу у встановленому порядку, а також інші матеріальні і фінансові ресурси вартість яких відображається на балансі підрозділу. Підрозділ створює необхідні для забезпечення своєї

діяльності і соціального розвитку фонди, планує. Організовує та здійснює фінансово-господарську діяльність, виходячи з відповідних планів товариства.

Основними цілями досліджуваної установи є: 1. Спорудження комфортного житла, яке доступне громадянам з різним рівнем доходів. 2. Архітектурно-планувальні рішення квартир змінюються з врахуванням умов ринку та індивідуальних запитів клієнтів. 3. Використання у будівництві сучасних досягнень наукової та інженерної думки, впровадження новітніх технологій у виробництво. 4. Поліпшення експлуатаційних якостей житла за рахунок сучасних архітектурних рішень, матеріалів, технологій і обладнання. 5. Зменшення витрат енергоресурсів на утримання житла мешканцями. 6. Розвиток нових мікрорайонів обласного центру. 7. Проектування вбудовано-прибудованих приміщень у житлових будинках, визначення кількості обслуговуючих громадських приміщень, які доцільно розташовувати у житлових комплексах для комфорту їх мешканців. 8. Розвиток власної промислової бази, розширення сфери виробничо-будівельної діяльності, нові напрямки та форми роботи на ринку пропозицій товарів та послуг.

Основними законодавчими актами, що регулюють діяльність підприємств, є: Цивільний кодекс України; Господарський кодекс України; Закон України "Про господарські товариства"; Закон України "Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців"; Закон України "Про ліцензування певних видів господарської діяльності"; Закон України "Про зовнішньоекономічну діяльність"; Закон України "Про інвестиційну діяльність"; Закон України "Про цінні папери і фондовий ринок"; Закон України "Про захист економічної конкуренції"; Закон України "Про систему оподаткування"; Закон України "Про податок на додану вартість"; Закон України "Про оподаткування прибутку підприємств" та ін.

Господарський кодекс України регламентує порядок створення, реєстрації, ліквідації і реорганізації підприємств; розкриває загальні принципи управління підприємством і самоврядуванням трудового колективу; розглядає механізм формування і використання майна підприємств; визначає види господарської,

економічної і соціальної діяльності підприємств; фіксує права і відповідальність у здійсненні господарської діяльності; регулює відносини з іншими господарюючими суб'єктами та державою.

15 підрозділів у складі «Тернопільбуду», в т.ч. ПМК-12 забезпечують повний цикл будівництва – від виготовлення цегли, арматурних та бетонних конструкцій до опоряджувальних робіт.

Протягом 2001-2015 років «Тернопільбуд» збудував 105 житлових будинків із сферою соціально-культурного побуту, у яких налічується 5 266 квартир. Серед об'єктів будівництва – сучасні будинки від котеджів до багатоповерхових будівель та інженерних споруд у всіх районах міста з використанням нових технологій і матеріалів.

Одним із найбільш важливих підрозділів товариства є Пересувна механізована колона 12, основним завданням якої є виробництво будівельних матеріалів. Частка даного підрозділу у структурі товариства складає близько 18% за даними звітності ПМК-12. Пересувна механізована колона 12 (ПМК-12, далі Підрозділ) товариства з обмеженою відповідальністю «Тернопільбуд» (далі Товариство) створена на підстав статуту товариства і працює на підставі положення про підрозділ та керується законодавством України. Підрозділ не є юридичною особою. Для забезпечення своєї діяльності він має поточний рахунок в банку, круглу печатку зі своїм найменуванням, кутовий штамп, бланки та інші атрибути діяльності. Підрозділ веде самостійний облік власної господарської діяльності і має окремий баланс.

Підрозділ почав здійснювати свою діяльність з моменту затвердження положення про підрозділ та одержання керівником підрозділу доручення, виданого генеральним директором товариства. Підрозділ було створено з метою сприяння здійснення товариством статутних завдань для виконання будівельно-монтажних робіт, виробництва будівельних конструкцій і матеріалів, проектування будівель та споруд виробничого і невиробничого призначення, надання послуг та посередницької роботи у будівництві, сприяння

розвиткові економіки України, формування ринкових відносин, вирішення соціальних проблем, отримання прибутку в інтересах учасників товариства.

Підрозділ проводить свою діяльність на території України у таких напрямках: будівельні та монтажні роботи; виробництво будівельних матеріалів, конструкцій та виробів, надання послуг в будівництві та інші види діяльності, роботи в діючих електроустановках, електровимірювальні роботи електровимірювальною лабораторією.

Майно підрозділу становлять основні та оборотні засоби, які передані товариством в оперативне управління підрозділу у встановленому порядку, а також інші матеріальні і фінансові ресурси вартість яких відображається на балансі підрозділу. Підрозділ створює необхідні для забезпечення своєї діяльності і соціального розвитку фонди, планує. Організовує та здійснює фінансово-господарську діяльність, виходячи з відповідних планів товариства.

Товариство здійснює керівництво діяльністю підрозділу через рішення, накази, розпорядження та інші, обов'язкові для виконання внутрішні документи товариства на підстав норм чинного законодавства України та положення про діяльність підрозділу. Безпосереднє керівництво підрозділом здійснюється начальником підрозділу, який діє на підставі положення та довіреності товариства. Начальник підрозділу призначається на посаду наказом генерального директора товариства. Він несе персональну відповідальність за ефективну роботу підрозділу, своєчасне і повне матеріально-технічне забезпечення, за правильність розрахунків і своєчасне перерахування грошових коштів, своєчасну, правильну і повну сплату підрозділом податків, зборів та обов'язкових платежів.

Для подальшого аналізу організаційно-функціональної структури матеріально-технічного забезпечення ПМК-12 доцільно відобразити схематично (рис. 2.6.). Варто відзначити, що у даному підрозділі за матеріально-технічне забезпечення ефективної діяльності ПМК-12 відповідає персонально начальник підрозділу, керуючись положенням про ПМК-12. Однак також у організаційній структурі передбачено посаду заступника начальника

по виробництву, у функції якого входять обов'язки по матеріально-технічному постачанню організації. Його посада фактично є структурним підрозділом (відділом) ПМК-12, який підпорядковується начальнику та апарату управління. Метою діяльності відділу є проведення закупівель та укладення договорів постачання, забезпечення матеріально-технічними ресурсами, здійснення організації питань комунального забезпечення, будівельних та ремонтних робіт для технічних потреб. Відділ у своїй діяльності керується Конституцією України, законами України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України, інших центральних органів виконавчої влади положення про ПМК-12 та посадовою інструкцією менеджера з постачання.

Рис. 2.6. Організаційна структура ПМК-12

Основні завдання відділу: проведення закупівель та укладання договорів, пов'язаних з господарською діяльністю ПМК-12, які підписуються начальником підрозділу; затвердження в установленому порядку актів на списання з балансу обладнання та інших матеріальних цінностей, здійснення заходів щодо утримання в належному санітарному та протипожежному стані приміщень та прилеглих територій, в яких розташовані відділи ПМК-12; організація замовлення кошторисно-технічної документації на капітальний та поточний ремонт приміщень та здійснення контролю за ходом їх ремонту; здійснення матеріально-технічного забезпечення діяльності підрозділу.

Отже, аналіз організаційно-функціональної структури ПМК-12 показав сильні слабкі сторони матеріально-технічного забезпечення підприємства. До сильних сторін віднесемо наступні:

- організаційна структура побудована за матеріальною ознакою, що є більш доцільним аніж за функціональною, скільки відділ матеріально-технічного забезпечення зацікавлений у більш швидкому та якісному забезпеченню діяльності підрозділу;
- діяльність підрозділу повністю регламентована нормативними документами, зокрема положенням про діяльність ПМК-12, положенням про роботу відділу матеріально-технічного забезпечення, посадовими інструкціями менеджера з постачання. Це дозволило визначити мету, завдання та функції його роботи та окреслити межу відповідальності за несвоєчасне чи неповне виконання робіт, що може призвести до втрати прибутку учасників товариства;
- такий розподіл обов'язків дозволяє конкурувати підрозділу в конкурентному середовищі та одержувати прибутки.

Однак, поряд із сильними сторонами виявлено певні слабкі аспекти, вирішення яких дозволить уникнути загроз функціонування ПМК-12. Це зокрема:

- у організаційній структурі передбачено не цілий підрозділ по матеріально-технічному забезпеченню, а лише суміжну посаду із менеджера з постачання. Одній особі доволі складно виконати низку завдань, що ставляться посадовою

інструкцією. Також у підпорядкуванні даної особи кілька великих структурних підрозділів, які потребують щоденного, регулярного забезпечення відповідними ресурсами;

- при плануванні матеріального технічного забезпечення не враховано сучасних підходів управління, зокрема логістичного, що дозволило б підрозділу більш ефективно працювати та раціонально використовувати ресурси та завантаження працівників.

Вважаємо, що подальший аналіз та оцінка дієвості процедур провадження матеріально-технічного постачання дозволить розробити більш вагомій пропозиції покращення роботи ПМК-12.

Вважаємо за доцільне проаналізувати матеріально-технічне забезпечення ПМК-12, як структурного підрозділу ТОВ «Тернопільбуд», з метою визначення дієвості процедур управління. За основу взято фінансову звітність ПМК-12 за 2013-2014 роки.

Таблиця 2.3.

Основні показники балансу Пересувної механізованої колони 12
Товариства з обмеженою відповідальністю «Тернопільбуд»

тис.грн.

Актив	2014	2015
Необоротні активи	1670,2	1829,8
- матеріальні активи	0,2	0,1
- основні засоби	1670,0	1829,7
Оборотні активи		
- запаси	481,6	2084,7
- виробничі запаси	453,1	2017,7
- готова продукція	28,5	67

Аналізуючи дані таблиці 2.3 варто відзначити, що у 2015 році порівняно із попереднім збільшилися основні показники діяльності підприємства, зокрема зросла вартість основних засобів. Це можна пояснити переоцінкою основних

засобів в зв'язку із інфляційними коливаннями. Однак загрозовою виглядає ситуація із зростанням вартості запасів та готової продукції. Це може бути доволі тривожним сигналом, особливо у конкурентному середовищі.

Ефективність організації матеріально-технічного забезпечення значною мірою залежить від того, яким чином режим забезпечення підприємства узгоджений із режимом виробничого споживання матеріальних ресурсів, наскільки асортимент, якість і технологічна готовність продукції, що постачається, відповідає вимогам виробництва. Розглянемо та проаналізуємо склад і структуру запасів ПМК-12 за 2014-2015 роки, що і відобразимо в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Аналіз складу та структури запасів ПМК-12 за 2014-2015 роки

тис.грн.

№ п\п	Назва показника	Роки		Абсолютне відхилення (+/-)
		2014	2015	
1	Сировина та матеріали	197,1	664,7	467,6
2	Паливо	164,3	434,3	270
3	Будівельні матеріали	43,7	514,8	471,1
4	Запасні частини	43,6	316,0	272,4
5	Малоцінні та швидкозношувальні предмети	4,4	89,7	85,3
6	Незавершене виробництво	-	-	
7	Готова продукція	28,5	67	38,5
8	Разом	481,6	2084,7	1603,1

Отже, як видно із таблиці 2.4. найбільшу питому вагу серед загальної кількості запасів мають запаси сировини, матеріалів, та палива, які в 2014 році

складали відповідно 197,1 тис. грн. та 164,3 тис. грн., в 2015 році збільшились на 467 тис. грн. та 270 тис. грн. такі тенденції можна пояснити двома причинами. По-перше підрозділ ПМК-12 одержав велику кількість замовлень на виготовлення продукції і було чітко розраховано сировину на її виготовлення. Другою причиною є недосконале управління матеріально-технологічним забезпеченням підприємства, що призвело до різкого зростання запасів на підприємстві. Найменш різючі зміни відбулись у рядку готова продукція, де лише на 38, 5 тис. грн.. зросли запаси готової продукції. Хоча цей показник також виявляється тривожним, оскільки відбулось недотримання договорів про постачання готової продукції споживачеві.

Варто відзначити, що у процесі адміністрування матеріально-технічного забезпечення підприємства важливу увагу слід звернути саме на запаси установи. Ми спостерігали різюче зростання запасів у ПМК-12 за 2015 рік. Таке збільшення свідчить про: зростання виробничого потенціалу підприємства. Це є позитивним моментом у такому зростанні; в періоди мінливої економічної ситуації і нестабільного курсу національної валюти це можливість для підприємства за рахунок вкладень у виробничі запаси захистити грошові активи підприємства від знецінення під впливом інфляції; нераціональність обраної господарської стратегії, унаслідок чого значна частина поточних активів іммобілізована в запасах, ліквідність яких може бути незначною. Обсяг запасів – величина мінлива і залежить від обсягів замовлень, темпів продажів готової продукції. Для того, щоб забезпечити безперервний процес виробництва необхідно розробляти напрями оптимізації обсягів запасів на підприємстві. Запаси включають: сировину, основні матеріали і покупні напівфабрикати, допоміжні матеріали, паливо і пальне; тару і тарні матеріали; запчастини для ремонту; інструменти, тощо. Якщо період збереження виробничих запасів сировини і матеріалів збільшується при незмінному обсязі виробництва, це говорить про перенагромадження запасів, тобто про створення наднормативних запасів. Це у свою чергу веде до відтоку коштів, які можна було направити у потрібне русло. Також збільшення обсягу запасів вимагає

збільшення витрат на їх збереження, переміщення, старіння, псування і розкрадання товарно-матеріальних цінностей. Що ж стосується ПМК-12 зростання значних виробничих запасів було виправдане, оскільки за цей період спостерігається зростання обсягів будівельних робіт, виконаних власними силами. За даними звітності про виконання будівельних робіт цей показник становив 1752 тис. грн. у 2015 році проти 748 тис. грн. у 2014 році.

У таблиці 2.4. було проаналізовано зміни у запасах за 2 роки, однак, також, доцільно було б проаналізувати структуру запасів. Структуру запасів ПМК-12 зображено на рисунку 2.7.

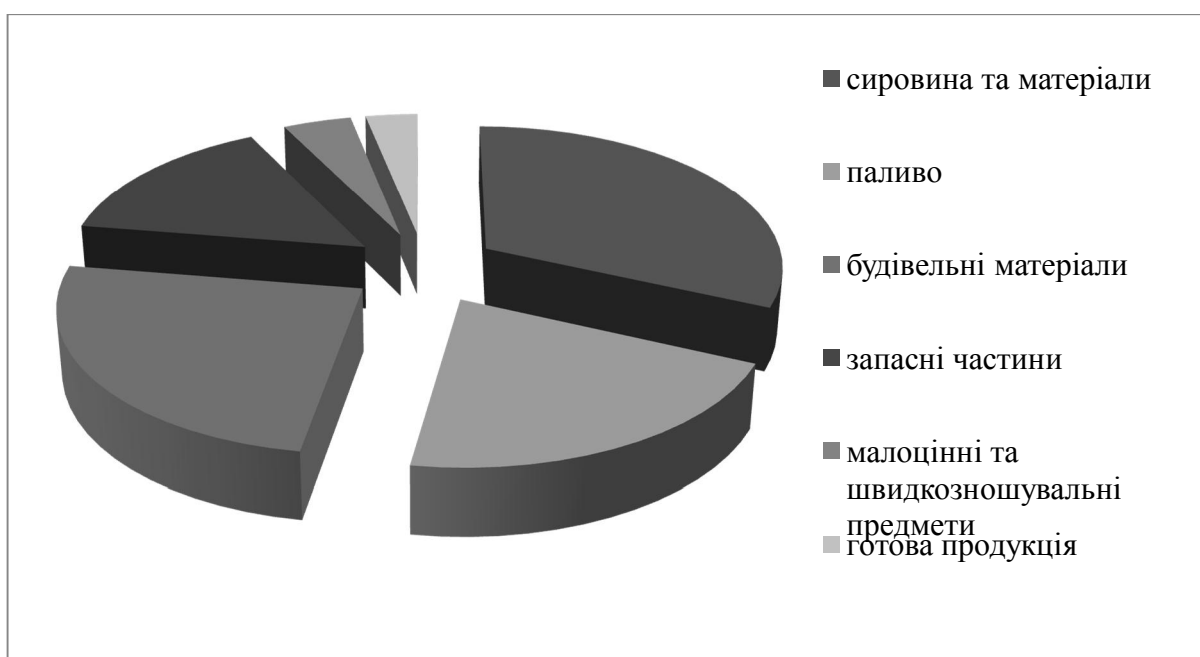

Рис. 2.7. Структура запасів сировини та матеріалів ПМК-12 в 2015 році, %

Як видно з рис. 2.7. найбільшу питому вагу у структурі запасів становили сировина та матеріали. Основною метою аналізу структури запасів є оцінка ефективності та дієвості прийнятих рішень щодо їх використання та оптимізація структури, тобто встановлення оптимальних пропорцій між складовими. Даючи оцінку динаміки обсягів та структури запасів, частки в складі активів, необхідно брати до уваги позитивні наслідки їх росту для фінансового стану підприємств. Однак абсолютне та відносне зростання оборотних активів у складі майна підприємства, спричинене дією факторів інфляції, уповільнення оборотності оборотних активів, оцінюється негативно [9, с. 44].

Оцінка дієвості процедур управління матеріально-технічним забезпеченням ПМК-12 дозволила зробити певні висновки. По-перше, варто відзначити, що дана пересувна бригада є підрозділом товариства з обмеженою відповідальністю «Тернопільбуд» і є у його підпорядкуванні, звітує за свою діяльність несе повну відповідальність перед головною установою. Крім того, ПМК-12 є доволі успішно працюючою установою. За даним балансу підприємство у 2015 році одержало 643, 7 тис. грн. прибутку від реалізації продукції, товарів, робіт та послуг. Однак в процесі управління матеріально-технічним забезпеченням діяльності підприємства виявлено певні прогалини. Зокрема, було виявлено стрімке зростання виробничих запасів на підприємстві поряд із незначним зростанням готової продукції. Виявлено диспропорції у структурі запасів. Вирішення цих проблем дозволить ПМК-12 приймати стратегічні рішення, найбільш адекватні зовнішнім і внутрішнім умовам функціонування підприємства в області адміністрування матеріально-технічним забезпеченням організації.

Провівши аналіз основних показників розвитку тернопільської області, встановлено, що на її розвиток значний вплив має будівництво та промисловість будівельних матеріалів. Крім того, нами проаналізовано економічний стан діяльності одного із найбільших будівельних підприємств ТОВ «Тернопільбуд» та його підрозділу ПМК-12 і визначено вагомий вплив на розвиток Тернопільської області. Виявлено, що спад економіки країни та кризові явища суттєво відбилися на діяльності будівельних підприємств зокрема та промисловості в цілому. Відтак необхідно застосування інструментів регіонального розвитку, що сприяли б покращенню ситуації.

Перебування в кризовому стані промисловості будівельних матеріалів зумовило потребу в удосконаленні підходів до прогнозування розвитку галузі. В Україні у промисловості будівельних матеріалів зосереджено біля 11 тис. підприємств із різноманітною номенклатурою продукції. Враховуючи надзвичайно розгалужену структуру виробництва будівельних матеріалів, де кожен з напрямів має свої тенденції, завдання і проблеми розвитку, набуває

особливого значення застосування системного аналізу під час прогнозування розвитку галузі. Відтак, пропонуємо алгоритм розвитку галузі в регіоні.

Для конкурентоспроможного розвитку промисловості будівельних матеріалів регіону важливим є створення ефективної системи взаємовідносин виробників будівельних матеріалів, будівельних підприємств, владних структур, громадськості, наукових установ. Однією з форм такої взаємодії є будівельний кластер. Прикладами ефективного формування мереж кластерного типу у будівельному комплексі є кластер зеленого будівництва Нижньої Австрії (Lebensmittel Cluster Niederösterreich), будівельний кластер у Словенії (Construction Cluster of Slovenia), будівельний кластер у Гданську (Gdański Klaster Budowlany), будівельний кластер Красноярського краю в Росії та ін. В Європі з 2008 року діє проект REG CON, метою якого є розширення концепції розвитку кластерів на основі наукових досліджень і розробок у будівельному секторі європейських країн (Польщі, Іспанії, Греції, Фінляндії, Словенії). Позитивний досвід створення будівельних кластерів має й Україна. Зокрема на Хмельниччині створено будівельний кластер, що об'єднує понад 30 малих та середніх підприємств.

На основі проведеного аналізу функціонування промисловості будівельних матеріалів деяких країн, зокрема Словенії, Польщі, Австрії, Росії та ін., встановлено, що участь підприємств промисловості будівельних матеріалів у будівельних кластерах дає значний доступ до інформаційних ресурсів, розвиває ефективне співробітництво з науковими установами, стимулює використання власних сировинних ресурсів у виробництві будівельних матеріалів, створює сприятливі умови для участі в міжнародних проектах, стимулює розвиток підприємств галузі на інноваційній основі, має позитивний вплив на розвиток економіки регіону загалом.

Перспективи відновлення позитивної регіональної динаміки залежатимуть від загальної стабілізації макроекономічної ситуації в країні. Але і на місцях органи місцевого самоврядування та місцеві органи виконавчої влади повинні докладати зусиль щодо відновлення соціально-економічної сфери та

консолідації регіонів навколо спільних завдань забезпечення національної безпеки. Для цього необхідним є налагодження тісної співпраці органів влади та поглиблення діалогу місцевої влади з представниками системоутворюючих підприємств і галузей, що надасть можливість максимально врахувати інтереси всіх суб'єктів регіональної політики, гарантуватиме зміцнення соціального партнерства між владою та бізнесом і створить підґрунтя для реалізації на регіональному рівні в Україні реформ європейського зразка.

Висновки до розділу 2

У другому розділі дипломної роботи проведено аналітичну оцінку формування системи регіонального розвитку в Україні в цілому та окремого регіону зокрема. В результаті зроблено певні висновки.

- проаналізовано інституційно-правове забезпечення регіонального розвитку в Україні та виявлено, що головною проблемою інституційного забезпечення розвитку територій України є несформованість системи інституцій, спроможних у взаємодії й координації здійснювати ефективну реалізацію завдань державної регіональної політики. Відсутній чіткий розподіл повноважень і відповідальності у сфері регіонального розвитку між різними гілками влади на центральному рівні, ієрархічними рівнями виконавчої влади й місцевого самоврядування, органами виконавчої влади та місцевого самоврядування на регіональному рівні;

- доведено, що для здійснення ефективної регіональної політики необхідним є створення мережі недержавних інституцій регіонального і місцевого розвитку, що покликані підвищити роль і відповідальність територіальних громад, приватних підприємців та кожного громадянина за піднесення відповідних територій, забезпечити їм можливість реальної участі і впливу на вирішення важливих проблем регіонального й місцевого розвитку;

- виявлено, що чинна в Україні нормативно-правова база державного регулювання регіонального розвитку за засадами її побудови є сукупністю

автономних правових актів, що регулюють вирішення окремих, згаданих вище, проблем;

- за результатами аналізу показників економічного й соціального розвитку регіонів у 2015 р., та стану будівельної галузі виявлено, що економічні показники в регіонах не мають стійких тенденцій; темпи їх зростання властиві для регіонів з малопотужним економічним потенціалом, особливо тих, де зосереджено аграрна промисловість;

- головним напрямом вирішення проблем щодо ефективної реалізації політики регіонального розвитку держави та уникнення дисбалансу розвитку регіонів мали б стати відмова від ручного управління регіонами; уникнення непрозорості і суб'єктивності у прийнятті рішень щодо регіонального розвитку

- перспективи відновлення позитивної регіональної динаміки залежатимуть від загальної стабілізації макроекономічної ситуації в країні. Але і на місцях органи місцевого самоврядування та місцеві органи виконавчої влади повинні докладати зусиль щодо відновлення соціально-економічної сфери та консолідації регіонів навколо спільних завдань забезпечення національної безпеки. Для цього необхідним є налагодження тісної співпраці органів влади та поглиблення діалогу місцевої влади з представниками системоутворюючих підприємств і галузей, що надасть можливість максимально врахувати інтереси всіх суб'єктів регіональної політики, гарантуватиме зміцнення соціального партнерства між владою та бізнесом і створить підґрунтя для реалізації на регіональному рівні в Україні реформ європейського зразка.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ФОРМУВАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

3.1. Світовий досвід розвитку регіонів на основі принципів Європейської регіональної політики

Функціонування господарського та соціального комплексу регіонів потребує дієвих механізмів, спроможних забезпечити стабільне функціонування регіональної системи. Вивчення світового досвіду регіонального управління сприятиме ефективному регіональному розвитку держави.

В останні роки в Європейській науковій спільноті зростає наукове та практичне значення просторового підходу до аналізу соціальної, економічної та екологічної реальності регіональної системи. Дослідницький інтерес до питань просторового розвитку виникає на основі усвідомлення обмеженості традиційного підходу, за яким поділ території на частини відбувається у двовимірному просторі, і необхідності розгляду її у тривимірному просторі.

Просторовий розвиток як фундаментальне явища, яке визначає весь лад діяльності людини й людства, став предметом філософських осмислень ще в останню четвертину XIX ст. Термін «просторовий розвиток» утвердився в Європі, Канаді, а потім у США до початку 70-х років XX ст., хоча вживався ще з початку 30-х рр. [15].

Відмінною рисою просторового напрямку регіональної науки є відхід від розгляду території у контексті адміністративного поділу і перехід до розгляду території на основі укрупненого поділу на макрорегіони у рамках процесів регіональної інтеграції, збалансованості соціально-економічного розвитку регіонів, міжрегіонального і транскордонного співробітництва. У поняття «просторового розвитку» вкладаються поняття необхідності збереження цілісності країни під впливом зовнішніх та внутрішніх відцентрових чинників, намагання дотримуватися монополярної схеми з метою зручності управління

територіями, створення сильних зв'язків по напрямках «центр-регіони» і «регіон-регіон».

Існує декілька визначень «просторового планування», самим ранніх з яких є визначення, представлене у Європейській хартії регіонального/просторового планування (Торремоліноська Хартія): «регіональне/просторове планування» – це географічний вираз економічної, соціальної, культурної та екологічної політики суспільства. Крім того, – це діяльність, яка впливає на територіальну структуру для управління територіальним розвитком і здійснення координації секторальних (галузевих) політик з метою недопущення зіткнення їх інтересів. Торремоліноська хартія проголошує принципи національних політик країн Європи, розроблені з метою вдосконалення регіональної політики країн – членів ЄС, а також спрямовується на вирішення проблем, що сягають за межі компетенції окремо взятої країни, і це сприяє формуванню почуття спільної ідентичності у європейських країнах. [15].

Політика просторового розвитку ЄС базується на «Європейських перспективах просторового розвитку» (далі – «Перспективи»), затверджених міністрами, відповідальними за регіональне планування у країнах-членах ЄС у 1999 р. Складовим елементом реалізації політики просторового розвитку є участь громадськості. Підтримка громадськості має важливе значення для управління розвитком регіонів на основі принципів сталого розвитку. Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи (2002) щодо Керівних принципів сталого просторового розвитку Європейського континенту ще раз наголосила на важливості ефективної участі громадськості в реалізації політики просторового розвитку. У цій Рекомендації було зазначено, що консенсус в суспільстві відіграє важливе значення для успішної реалізації місцевих та регіональних ініціатив, а також створення привабливого середовища для зовнішніх інвесторів та економічних гравців. Залучення молодого покоління до процесу планування також збільшує шанси щодо вироблення довгострокової політики планування розвитку. Основоположні принципи сталого просторового розвитку Європейського континенту територій [17].

Принципами просторового розвитку у Хартії було визначені такі:

- просторовий розвиток є вирішальним чинником для досягнення цілей економічної та соціальної згуртованості;
- чинна компетенція інституцій, відповідальних за політику Співдружності, не змінюється. «Перспективи» впливають на політику Співдружності у територіальному аспекті, однак без створення спеціальних відповідальних інституцій;
- головна мета «Перспектив» – досягнення параметрів сталого збалансованого розвитку має бути сформована існуючими інституціями та відповідати принципу субсидіарності;
- кожна країна – потенційний член Співдружності – повинна враховувати «Перспективи» у своїй внутрішній політиці.

Поступово сформувалися секторальні (галузеві) політики у рамках політики ЄС, які реалізуються на основі принципів просторового розвитку. Це зокрема: 1. Політика конкуренції громад., яка є ключовою в інтеграції окремих національних ринків у єдиний європейський ринок. Серія правил діяльності визначається на рівні громад, зокрема існує заборона утворювати картелі і зловживати на ринках підприємств-монополістів, контролю за злиттям і поглинанням підприємств. 2. Політика побудови транс'європейської мережі, що ЄС зобов'язує громади організовувати і розвивати транс'європейську мережу у сфері транспорту, телекомунікацій, енергетичної інфраструктури. 3. Політика функціонування структурних фондів – зокрема, Європейського фонду регіонального розвитку. Фонд переслідує мету забезпечити економічну та соціальну згуртованість у тій мірі, як її можна виміряти макроекономічними індикаторами. 4. Спільна сільськогосподарська політика. Її мета – покращення продуктивності сільськогосподарського виробництва. 5. Політика захисту довкілля, у якій підкреслюється важливість питання захисту довкілля і вимагається інтегрувати вимоги захисту довкілля та пропагування питань сталого розвитку у програмні документи та діяльність Співдружності. 6. Політика сприяння розвитку досліджень і технологій передбачає

співробітництво між компаніями, дослідницькими центрами і університетами з метою посилення наукової та технологічної основи промислового виробництва та її конкурентоздатності на світовому ринку.

Тренди довгострокового просторового розвитку у ЄС зазнають впливу трьох чинників: - прогресивної економічної інтеграції та пов'язаного з цим зростаючого співробітництва між країнами-членами ЄС; - зростаючого значення місцевих і регіональних громад та їхньої ролі у просторовому розвитку; - очікуваного розширення ЄС і розвитку більш близьких відносин з країнами – їх сусідами. Такі три чинники розвитку мають бути враховані при обґрунтуванні перспектив глобального економічного та технологічного розвитку. До них слід додати загальні демографічні, соціальні та екологічні тренди. Якщо їх використовувати, це забезпечить рамки для зростаючої згуртованості європейської території [63].

Нові принципи функціонування територій на основі просторового підходу передбачають і пошук нових способів фінансування місцевого розвитку – розвитку міст, селищ і сіл. Такі способи можна використовувати і в Україні, оскільки для більшості з них існує правова можливість їх застосування. Використання зазначених нижче способів може у кінцевому результаті сприяти досягненню параметрів сталого розвитку, тобто узгодженню соціальної, економічної та екологічної складової розвитку. Ці способи можна згрупувати наступним чином:

- прями інвестиції: інвестиції у розвиток виробничої та соціальної інфраструктури господарських комплексів регіонів; участь у формуванні регіональних цільових фондів з метою проведення диверсифікації господарських комплексів регіону;

- пряма допомога держави (субсидії): підприємствам – на створення нових робочих місць і перенавчання працівників; населенню – на переїзд з депресивних регіонів; підприємствам, які створюють свої філіали у депресивних регіонах; підприємствам, які дотримуються екологічних норм виробництва; малому бізнесу – на користування послугами залізничного

транспорту, консалтингових фірм, на споживання електроенергії, на отримання в оренду земельних ділянок; на спрощення процедури створення малих підприємств; на забезпечення функціонування інвестиційних компаній за участю держави; на поширення механізмів державно-приватного партнерства та державного замовлення; на проведення досліджень щодо наявності робочих місць та пропозиції робочої сили; на проведення навчання і перенавчання працівників;

- кредитні: позики підприємствам, що розширюють виробництво (звільнення від сплати відсотку по кредиту або від необхідності повернення позички); субвенції малим підприємствам, які займаються інноваційною діяльністю; пільгові кредити на розвиток соціальної інфраструктури; податкові кредити підприємствам, які сприяють підвищенню рівня продуктивної зайнятості;

- пільгові: будівництво за кошти бюджету та надання малому бізнесу в безоплатне користування виробничих споруд; податкові знижки підприємствам на залучення інвестицій та оренду майна; використання норм прискореної амортизації основних фондів; страхування державою або місцевим органом влади позичок, отриманих підприємцями та органами місцевого самоврядування;

- стимулюючі: виділення з бюджету премій підприємствам, які розширюють виробництво та забезпечують продуктивну зайнятість; надання консультативних послуг малим підприємствам та допомога у розробці бізнес-планів; надання рекомендацій щодо вибору джерел фінансування.

Наявність обґрунтованої та виваженої стратегії розвитку регіону сприятиме реалізації договірних відносин між центром і регіоном щодо спільного фінансування місцевих проектів розвитку (зокрема шляхом укладання угод щодо регіонального розвитку), що забезпечить: - концентрацію ресурсів регіонів і держави для вирішення найгостріших проблем; - узгодження інтересів органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо реалізації стратегічних завдань регіонального розвитку; - диверсифікацію

джерел ресурсів регіонального розвитку, у тому числі можливість широкого залучення приватного капіталу для фінансування спільних проектів регіонального масштабу; - підвищення відповідальності місцевих органів влади за ефективне використання ресурсів, спрямованих на вирішення соціально-економічних проблем регіону; - чітке визначення зобов'язань сторін, спільну відповідальність уряду та місцевої влади за кінцевий результат реалізації визначених стратегічних завдань тощо. Нині в Україні постала необхідність забезпечити реальність і реалізацію визначених цілей стратегічного розвитку регіонів, використовуючи при цьому новітні інструменти стратегічного планування та прогнозування, а також пов'язати цільові стратегічні орієнтири з оптимізацією витрат ресурсів на їх досягнення.

Новими тенденціями для розвитку міст є політика ЄС щодо їх розвитку у найближчому майбутньому. У рамках поширення інституційного впливу концепції просторового розвитку на регіональне буття саме міста починають відігравати ключову роль у відповіді на глобальні виклики. Цей принцип впроваджено у Стратегії ЄС на період до 2020 р.

Європейські міста майбутнього – це місця для поширення соціального прогресу, це платформа для демократії, культурного діалогу та різноманітності, це місця для зеленого, екологічно чистого відновлення довкілля, і також це місця для прискорення економічного зростання. Майбутній розвиток міст та урбанізованих територій у Європі може забезпечити сталий розвиток Європи, якщо він буде базуватись на збалансованому економічному зростанні й збалансованій територіальній організації з поліцентричною міською структурою. [27].

Поставлені у концепції просторового розвитку завдання не можуть бути досягнуті без активного вкладення капіталу у розвиток міст, так само як і без взяття ними зобов'язань щодо відповіді на глобальні виклики. Для того, щоб такі цілі справилились, політичні цілі, інструменти та дії мають бути адаптованими до реальності міст. Вже діють такі інструменти розвитку міст, як «Рекомендаційний план дій для створення екологічно безпечних міст», а також

різні громадські рухи (наприклад, Пакт Мерів [37] (Covenant of Mayors) – громадська діяльність мерів різних міст Європи, спрямована на підвищення енергоефективності міст та збільшення обсягів використання відновлювальних джерел енергії). Такі інструменти підтримують різні індивідуальні дії міст на шляху до досягнення спільних цілей й управління глобальними викликами.

Зростає актуальність питань розвитку розумного міста, причому мова йде як про великі міста, так і про середні за розміром. Термін «розумне місто» означає інтелектуальне місто, місто розвитку високих технологій, науки та освіти. Це місто відповідає чотирьом ознакам: - здійснює інвестиції в людський і соціальний капітал; - здійснює інвестиції в транспортну систему та комунікації; - дотримується параметрів сталого розвитку; - підтримує високі стандарти життя; - розумно використовує природні ресурси; - здійснює врядування за широкої участі громадян [52].

На додачу до обґрунтування механізмів протидії економічним та технологічним змінам у містах, спричинених глобалізацією, міста у Європі постають перед викликом поєднати конкурентоспроможність та сталий, екологічно безпечний міський розвиток [50]. Цей виклик означає підвищення якості життя – системи розселення та забезпечення громадян житлом, а також узгодження розвитку економічної, соціальної та екологічної сфери. І в першу чергу це стосується середніх за розмірами міст. Робота по створенню «розумних міст» ведеться за різними напрямками. Наприклад, нині діє проект FP-7 project «PLEEC» [38], фінансований ЄС. Він реалізується у шести містах Європи: Ескільстуна (Eskilstuna) у Швеції, Юваскюля (Jyväskylä) і Турку (Turku) у Фінляндії, Сантьяго-де-Компостела (Santiago de Compostela) в Іспанії, Сток-он-Трент (Stoke-on-Trent) у Великобританії, Тарту (Tartu) в Естонії [15]. Метою цього проекту є залучення коштів для розвитку міста.

Також, відбуваються розробки з метою перетворення мегаполісу Сан-Хосе (США, штат Каліфорнія) на розумне місто, яким будуть управляти комп'ютери. Вся система буде побудована на «хмарній технології». Комп'ютери з численними сенсорами візьмуть на себе управління інфраструктурою міста.

Система «розумного міста» дозволяє відстежувати найменші зміни в житті міста, помічаючи зміни в автомобільному трафіку, утворення дорожніх заторів, забруднення повітря, споживання електроенергії і води, шумовий вплив, а також безліч інших деталей. Отримана інформація обробляється найпотужнішими комп'ютерами, які оперативно реагують на ситуацію і передають дані співробітникам муніципальних служб. Це дозволить швидко вирішити будь-які нагальні проблеми. «Хмарна технологія» передбачає доступність інформації для громадян та муніципалітету. [20]. В оновлення інфраструктури мегаполіса у найближчі 20 років планується інвестувати порядку 41 млн дол. США. Проект є частиною американської урядової програми «Виклики для Розумної Америки» [8], мета якої – зробити міста максимально зручними для життя. У перспективі такі мегаполіси планується будувати з нуля.

Однак, технології розумного міста – поєднання фізичного міста, інтерактивного міста і цифрового міста – автоматично не можуть вирішити проблеми такого міста, вони лише створюють основи для управління ним. Ці основи – ефективність, задоволення потреб громадян, правова система, і вони дають можливість забезпечення соціального прогресу за рівня витрат, що є набагато менший, ніж він був би при використанні традиційних технологій управління містом [15].

На думку фахівців, «розумне місто» в Україні повинне уособлювати такі риси: - поєднувати інформаційно-комунікаційні технології управління містом і сильне самоврядування за широкої участі громадян; - дотримуватися принципів сталого розвитку; - мати креативне та інноваційне керівництво містом; - значну увагу приділяти питанням якості освіти та виховання наукової інтелігенції [52].

Таким чином, питання формування регіональної політики на основі концепції просторового розвитку значно актуалізується. Поступово формується система, у рамках якої повинні діяти місцеві органи. Їх діяльність у рамках використання концепції просторового розвитку, як зазначалось вище, потребує нової інституційної оформленості та нових завдань. Завдяки їм можливо

здійснити перехід від фізико-географічно окресленого простору до організаційного, коли на перший план виступає завдання капіталізації населених пунктів і територій. Метою місцевих органів має стати забезпечення стратегічного планування розвитку територій необхідними дослідженнями і проектними розробками у робочому контакті із закладами освіти, надання підтримки органам місцевого самоврядування в оцінці ресурсів розвитку і в розробці його проектних програм, надання інформаційно-аналітичних, проектних і організаційно-проектних послуг діючим та потенційним інвесторам.

3.2. Активізація регіонального розвитку шляхом децентралізації економіки

У 2014 році Україна визначилася із зовнішніми перспективами, обравши шлях інтеграції до Європейського Союзу. На регіони та громади України віднині покладається відповідальність за запровадження європейських принципів просторового розвитку, за інтенсифікацію єврорегіонального співробітництва, а на державу – за приведення принципів регіональної політики України до принципів регіональної політики ЄС. Такий концепт взаємовідносин регіонів України та регіонів/країн ЄС є важливим для реалізації принципів децентралізації влади, проголошених в Україні, та формування нової регіональної політики.

Сучасний етап розвитку економічних відносин в Україні характеризується посиленням ролі місцевих органів влади в економічному і соціальному розвитку територій. Найбільш вагомий фонд фінансових ресурсів місцевого самоврядування на сьогоднішній день – місцевий бюджет, який є основним джерелом доведення кінцевих результатів суспільно-локалізованого виробництва до територіальних спільнот та спрямовується на задоволення потреб суспільного споживання. Забезпечення ефективного соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних утворень держави

будь-якого рівня об'єктивно обмежується станом його фінансових ресурсів, збалансованістю дохідної та видаткової частин місцевих бюджетів.

Термін «децентралізація» багатозначний, в класичному розумінні означає послаблення централізації; така система управління, за якої частина функцій центральної влади переходить до місцевих органів самоуправління; розширення прав низових органів управління. Науці відомі різні концепції децентралізації: економічна, політична, адміністративна, географічна, фіскальна (бюджетна) тощо. Оскільки проблематика нашого дослідження лежить в площині визначення ступеня впливу бюджетної децентралізації на економічний ріст, а відтак, і розвиток регіонів, то видається за доцільне зупинитися на розкритті економічної сутності бюджетної децентралізації.

Під поняттям бюджетної децентралізації розуміють процес передачі повноважень (функцій, компетентності, відповідальності) від центральних органів влади до місцевих. Іншими словами, це є перерозподіл функцій і повноважень єдиної державної влади, між відповідними органами державної влади з одного боку, і органами регіонального (місцевого) самоврядування, з іншого боку [51].

В економічній теорії підхід щодо децентралізації міжбюджетних відносин отримав розвиток у сер. ХХ ст. Засновниками теорії фіскальної децентралізації є англійський економіст Ч. Тібу, а також американський учений Р. Масгрейв. За Ч. Тібу фіскальна децентралізація підвищує конкуренцію серед органів місцевого самоврядування, а також сприяє ефективності бюджетного регулювання соціально-економічного розвитку регіонів, оскільки місцеве самоврядування більш проінформоване про потреби населення регіону, на відміну від центральної влади.

За економічним змістом бюджетна децентралізація покликана підвищувати ефективність функціонування бюджетної системи. Передача повноважень на місця та самостійність у прийнятті рішень при формуванні доходів та використанні бюджетних коштів – це теж прерогатива бюджетної децентралізації.

Вдало проведена бюджетна децентралізація сприяє нарощенню фінансового потенціалу території, активізації інвестиційної діяльності, стимулюванню підприємницької активності, що в підсумку зміцнює економічний потенціал та забезпечує «грунт» для росту і розвитку. Чи не найважливішим аспектом бюджетної децентралізації є право місцевої влади визначати форми надання суспільної послуги. [54]. Однак поряд із перевагами бюджетної децентралізації слід відмітити її певні недоліки, зокрема це збільшення навантаження на місцеві бюджети та неможливість повного контролю з боку центральних органів управління країною (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Переваги та недоліки бюджетної децентралізації [57]

Фінансову основу місцевого самоврядування складає відповідний бюджет. Саме місцевий бюджет можна вважати центральною ланкою фінансової системи місцевого самоврядування і саме через бюджетні повноваження реалізується фінансово-правова компетенція органів місцевого самоврядування (як зазначалося, це повноваження у сферах: доходів, видатків, здійснення запозичень; процесуальні повноваження).

Законодавство Словацької Республіки передбачає власні позабюджетні фонди місцевого самоврядування. Джерелами формування таких фондів є: залишки коштів фонду минулих років; профіцит бюджету; надходження від господарської діяльності після сплати податків і зборів [30].

У багатьох країнах, що розвиваються (Індії, Філіппінах, Колумбії, Аргентині, Бразилії та ін.) неефективність центрального уряду в забезпеченні необхідного рівня державних послуг при значному бюджетному дефіциті і макроекономічній нестабільності актуалізували необхідність децентралізації функцій держави. Але місцеві органи влади виявилися нездатні адекватно вирішувати завдання, передані на їх рівень, що було викликано різними причинами (в основному відсутністю необхідних інституційних умов) і в цілому це призвело до дискретизації децентралізованого державного управління.

У Центральній н Східній Європі в країнах з транзитивною економікою процес бюджетної децентралізації також має безліч проблем і протиріч. Основним завданням у цих державах є відновлення економічного зростання при обов'язковому збереженні всієї системи соціальних гарантій в наданні суспільних благ. Наявна інформація дозволяє зробити висновок про те, що проведення бюджетної децентралізації в колишніх соціалістичних країнах ознаменувався певним прогресом, але ступінь досягнутої децентралізації істотно варіюється залежно від рівня розвитку національних систем, справедливості перерозподілу фінансових ресурсів, якості діалогу між центральним урядом і субнаціональними органами влади, від міцності політичного, економічного і фінансового становища самих територіальних

утворень. Зокрема, більш помітні успіхи були зафіксовані в Угорщині, Польщі, Чехії та країнах Балтії, де послідовно і ефективно вирішувалися питання забезпечення реальної незалежності формування дохідної частини територіальних бюджетів [3].

Ступінь бюджетної децентралізації визначається за якісними та кількісними критеріями, основні з яких є наступні:

1. співвідношення загального обсягу видатків або доходів місцевих бюджетів до державних видатків або до державних доходів відповідно. Такі показники свідчать про фінансову спроможність місцевого самоврядування щодо виконання покладених на них функцій і завдань, а відтак і якість виконання. До держав, у яких місцеві видатки у відсотковому співвідношенні до державних видатків складають більш ніж 50% належать такі розвинені країни світу, як Данія, Іспанія, Швеція;

2. співвідношення загального обсягу видатків місцевих бюджетів до ВВП. Цей показник показує, яка частина фінансових ресурсів держави розподілена поміж суб'єктами місцевого самоврядування. Так, наприклад, якщо його значення більш, ніж 15%, то має місце високий рівень децентралізації. В Європі до країн з високим рівнем децентралізації відносяться Данія, Швеція, Іспанія, Фінляндія, Нідерланди, Італія;

3. частка власних доходів у структурі доходів територіальних громад. Цей показник є кількісним й якісним критерієм фінансової децентралізації. Він свідчить про фінансову самостійність (фінансову автономію) територіальних громад [51, с. 33].

У 2015 році здійснено перший етап бюджетної децентралізації: прийнято зміни до Бюджетного та Податкового кодексів України щодо передачі органам місцевого самоврядування додаткових бюджетних повноважень і закріплення стабільних джерел доходів для їх реалізації. Пріоритетами запроваджених змін визначено розширення прав органів місцевого самоврядування у прийнятті рішень та надання їм повної бюджетної самостійності щодо наповнення своїх бюджетів та здійснення видаткових повноважень. Одночасно передбачено

збільшення джерел формування доходної бази місцевих бюджетів за рахунок передачі окремих доходів з державного бюджету, запровадження нового виду податку – акцизного податку з кінцевих продажів, розширення бази оподаткування податком на нерухомість. Також запроваджено новий механізм бюджетного регулювання – систему тотального збалансування усіх місцевих бюджетів замінено системою горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій залежно від рівня надходжень на одного жителя. При цьому, вирівнювання здійснюється лише по одному податку – податку на доходи фізичних осіб, решта платежів залишилися в повному розпорядженні місцевих органів влади. Для здійснення видатків на делеговані державою повноваження в галузях освіти та охорони здоров'я запроваджено нові субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам – освітню та медичну.

Аналіз виконання місцевих бюджетів за 2015 рік показав, що реалізація реформи бюджетної децентралізації, незважаючи на песимістичні настрої на стадії прийняття змін, дала позитивні результати. Реалізація її першого етапу характеризувалась наступними тенденціями.

Запровадження реформи бюджетної децентралізації дало змогу забезпечити збільшення ресурсу місцевих бюджетів у 2015 році. Доходи місцевих бюджетів без урахування трансфертів у 2015 р зросли до 120,5 млрд грн, що на 19,4 млрд грн або на 19,1 % більше відповідного показника 2014 року. Надходження з урахуванням міжбюджетних трансфертів склали 294,4 млрд грн, що на 40 % більше показника 2014 року [35].

Основу зростання доходів місцевих бюджетів було закладено завдяки прийнятим у 2015 році змінам до Бюджетного та Податкового кодексів України щодо передачі органам місцевого самоврядування додаткових бюджетних повноважень і закріплення стабільних джерел доходів для їх реалізації. Пріоритетами запроваджених змін визначено: розширення прав органів місцевого самоврядування у прийнятті рішень та надання їм повної бюджетної

самостійності щодо наповнення своїх бюджетів і здійснення видаткових повноважень.

У 2015 році частка власних ресурсів у структурі місцевих бюджетів збільшилась на 30 % (в середньому по країні без врахування ПДФО). Органи місцевого самоврядування отримали реальні ресурси для вирішення питань місцевого значення (ЖКГ, благоустрій, місцеві соціально-економічні програми, оновлення інфраструктури) [35]. Зросла частка видатків на виконання самоврядних повноважень, що свідчить про підвищення видаткової автономності місцевих бюджетів та ефективності використання бюджетних коштів на місцевому рівні. Обсяг капітальних видатків за 2015 рік склав 32,2 млрд грн або 11,5 % від обсягу видатків загального та спеціального фондів місцевих бюджетів. Це на 18,6 млрд грн або на 136,8 % більше, ніж було у 2014 році [35].

Забезпечення відповідності фінансового ресурсу реальним потребам місцевих бюджетів у здійсненні видатків на весь комплекс делегованих державою повноважень потребує додаткових трансфертних коштів з державного бюджету. У 2015 році із Державного бюджету України до місцевих бюджетів було фактично надано трансфертів на загальну суму 174,0 млрд грн, що на 43,4 млрд грн або на 33,2 % більше ніж у 2014 році, у тому числі трансфертів із загального фонду – 173,2 млрд грн, що на 56,4 млрд грн або на 48,3 % більше порівняно з 2014 роком.

Нова система вирівнювання є стимулюючою, оскільки лише 50 % коштів бюджетів-донорів вилучається лише для вирівнювання спроможності інших територій, а не на користь державного бюджету. Вона дає змогу залишити більшу частину коштів на місцях, а органи місцевого самоврядування стають більш незалежними при прийнятті управлінських рішень. Проте, ризик недоотримання цих коштів місцевими бюджетами зумовлюватиме розбалансування бюджетів та знизить ефективність суспільних послуг, що фінансуються з місцевих бюджетів.

Запроваджено надання цільових субвенцій з державного бюджету для виконання найважливіших державних функцій, а саме: фінансування освіти та охорони здоров'я, а також підвищення ефективності бюджетних коштів та досягнення цільових результатів. Запровадження освітньої та медичної субвенції спрямоване на реформування системи соціальних стандартів та удосконалення механізму визначення фінансових нормативів бюджетної забезпеченості. Також це є першим кроком до повного фінансового забезпечення державою делегованих повноважень. Зацікавленість громад у розвитку – запорука виходу країни з економічної кризи. Тільки зацікавленість місцевих громад створювати робочі місця, залучати інвестиції, впроваджувати реформи й енергоефективні заходи і зменшувати свої витрати дасть можливість зростання економіки. Нині 159 громад, які вже об'єдналися, з 1 січня 2016 року отримали прямі бюджетні розрахунки і відтепер вони будуть напряму отримувати медичні й освітні субвенції і базові дотації.

Удосконалено механізм здійснення фінансових запозичень. У 2015 році, відповідно до Бюджетного кодексу України, 182 міста України отримали можливість здійснювати зовнішні запозичення, а у 2014 році таких міст було лише 16. Ліквідовано бюрократичні бар'єри при здійсненні місцевих запозичень та наданні місцевих гарантій, а також запроваджено т.зв. принцип мовчазної згоди щодо отримання цих ресурсів. Надзвичайно важливим кроком у забезпеченні ефективності управління коштами місцевих бюджетів є віднесення до захищених видатків обслуговування місцевого боргу, крім того, інвестори муніципального сектору економіки та органи місцевого самоврядування отримали законодавчі гарантії захисту своїх коштів [28].

Відбулось збільшення інвестиційних ресурсів місцевих бюджетів. Поряд із збільшенням обсягу капітальних видатків місцевих бюджетів, вагомим чинником забезпечення розвитку є кошти Державного фонду регіонального розвитку (ДФРР), які спрямовуються на виконання інвестиційних програм і проектів регіонального розвитку (у тому числі проектів співробітництва та

добровільного об'єднання територіальних громад), що мають на меті розвиток регіонів, створення інфраструктури індустріальних та інноваційних парків.

З 1 січня 2016 року в повному обсязі набула чинності Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, що є вагомим кроком на шляху інтеграції України до європейського співтовариства. Вирішальною умовою такої інтеграції є забезпечення права територіальних громад на місцеве самоврядування та забезпечення їх спроможності виконувати свої повноваження. Зарубіжний досвід свідчить, що місцеве самоврядування стало одним із головних каталізаторів економічного зростання. Головним завданням нині є створення спроможних та ефективних громад, які стануть таким самим каталізатором в Україні. Найголовнішим питанням нині є забезпечення спроможності громад концентрувати фінанси і спрямовувати їх на проекти регіонального розвитку а також формування паспорти територіальних громад. Децентралізація має стати каталізатором здійснення освітньої та медичної реформи, житлово-комунальної, підвищення енергоефективності національної економіки [23].

Основними завданнями, які мають бути здійснені у 2016 році задля подальшого провадження бюджетної децентралізації в Україні, є: підтримка процесів об'єднання територіальних громад та підвищення їх спроможності, оскільки об'єднані територіальні громади отримають кращі фінансові умови та можливості для подальшого розвитку; передача повноважень на місця з метою оптимізації видатків: необхідно чітко розподілити повноваження та відповідальність на різних рівнях – громад, міста, району, області, зокрема у сфері освіти та охорони здоров'я. Оптимізація видатків у цих сферах, що передбачена Державним бюджетом на 2016 рік, має забезпечити ефективність управління місцевими громадами. Нині триває робота щодо створення дорожньої карти децентралізації (в т.ч. галузевої) на 2016 рік, яка відобразить завдання, що мають бути виконані відповідними міністерствами та відомствами у частині децентралізації повноважень між центральним та регіональним рівнями у 22 галузях та сферах [34].

Важливою передумовою побудови демократичної держави є фінансова незалежність органів місцевого самоврядування, оскільки розв'язання більшості фінансових питань саме на місцевому рівні є основою вирішення загальнодержавних соціально-економічних і політичних проблем у державі. Подальша реалізація реформи бюджетної децентралізації та забезпечення ефективності механізму бюджетного регулювання соціально-економічного розвитку потребує розширення прав місцевих органів влади, зміцнення їх бюджетної самостійності та визначення відповідальності. Першочерговими кроками на нинішньому етапі мають стати, зокрема:

1. Прийняття змін до Конституції України в частині децентралізації влади та визначення функцій місцевих громад. Їх суть полягає у чіткому розмежуванні повноважень органів місцевого самоврядування та держави, забезпеченні передачі функцій виконавчої влади від місцевих адміністрацій виконавчим органам рад відповідного рівня, забезпечення повноважень органів місцевого самоврядування фінансовими ресурсами шляхом їх участі в загальнодержавних податках та компенсації їх витрат, якщо вони виникли внаслідок рішень органів державної влади.

2. Визначення прав та повноважень органів місцевого самоврядування та об'єднаних територіальних громад, що створюються згідно із законом та перспективним планом формування територій громад. Важливими кроками подальшої успішної реалізації реформи бюджетної децентралізації стало прийняття 5 лютого 2015 року Законів України №156-19 «Про засади державної регіональної політики» та № 157-19 «Про добровільне об'єднання територіальних громад». Одним із ключових завдань на майбутнє є формування Міністерством фінансів України моделі розподілу повноважень за рівнями бюджетів (місцевий, субрегіональний, регіональний) за принципом субсидіарності і закріплення згідно повноважень фінансових джерел.

3. Розробка та затвердження державних соціальних стандартів. Затвердження соціальних стандартів дасть змогу оптимізувати кількість та

структуру бюджетних установ, а також забезпечити підвищення ефективності планування та використання бюджетних коштів бюджетів всіх рівнів.

4. Забезпечення адресності соціальних пільг шляхом розробки та затвердження Міністерством фінансів України та Міністерством соціальної політики України дієвого механізму адресного надання пільг і визначення їх фінансової оцінки.

6. Підвищення ефективності місцевих податків і зборів шляхом удосконалення Державною фіскальною службою України та Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України механізму їх адміністрування та формування єдиної бази даних (для податку на нерухомість).

7. Забезпечення ефективності міжбюджетних відносин. Тут важливим є розробка Міністерством фінансів України механізму поетапного переходу від триступеневої бюджетної моделі взаємовідносин державного бюджету з місцевими бюджетами для забезпечення міжбюджетних трансфертів для бюджетів об'єднаних територіальних громад у проекті закону про Державний бюджет України на 2017 рік.

8. Забезпечення ефективності управління бюджетними коштами шляхом вирішення питань фінансування програм та проектів регіонального розвитку.

9. Забезпечення удосконалення системи планування регіонального розвитку шляхом розробки методичних рекомендацій щодо проведення моніторингу та оцінки результативності регіональних стратегій і планів заходів, а також формування і виконання плану соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади.

10. Забезпечення системності та узгодженості нормативно-правового забезпечення бюджетного процесу в Україні. Світовий досвід свідчить, що загальна ефективність системи фінансового вирівнювання та бюджетного регулювання визначається насамперед збалансованою системою нормативно-правового забезпечення бюджетного процесу. Формування ефективної бюджетної політики та дієвої моделі управління державними фінансами є

запорукою стабілізації динаміки соціально-економічного розвитку та забезпечення реалізації державних функцій. Період посткризового відновлення формує специфічні вимоги, які обумовлюють необхідність реформування усіх складових бюджетної політики, насамперед, механізмів її формування та реалізації. Реформування її складових потребує певного часу та узгодженого механізму дій усіх його суб'єктів. Формування ефективного механізму бюджетного регулювання є однією з умов успішного розвитку та забезпечення прогресивних змін. Світова практика доводить, що найефективнішими стали ті реформи, у яких був чітко узгоджений взаємозв'язок цілей та завдань державної політики, їх системність та прозорість.

3.3. Запровадження механізму співробітництва територіальних громад як інноваційного інструменту регіонального розвитку

Співробітництво територіальних громад є одним із інноваційних механізмів державної регіональної політики, запровадження якого відбувається у процесі реалізації реформи територіальної організації влади на засадах децентралізації. Цей механізм створює додаткові можливості для підвищення спроможності територіальних громад шляхом об'єднання фінансових та матеріальних ресурсів для вирішення спільних соціально-економічних проблем, реалізації інвестиційних проектів, ефективного використання коштів місцевих бюджетів, підвищення дієвості управлінських рішень тощо.

Співробітництво територіальних громад здійснюється у сферах спільних інтересів у межах повноважень відповідних органів місцевого самоврядування. Досвід інших країн засвідчує, що проекти співробітництва реалізуються передусім у сферах житлово-комунального господарства (водозабезпечення, водовідведення, енергоефективності тощо), розвитку та функціонування соціальної інфраструктури, сфери поводження з твердими побутовими відходами та природоохоронної діяльності, сфери надання адміністративних і соціальних послуг населенню. Важливість механізму співробітництва обумовлена тим, що територіальні громади базового рівня не можуть бути

цілком самодостатніми, незалежно від їхньої площі та чисельності населення. У зв'язку з цим співробітництво територіальних громад (в європейській практиці для його означення застосовується термін міжмуніципальне співробітництво) є логічним рішенням для нейтралізації наслідків нераціонального розподілу функцій та ресурсів між різними рівнями публічної влади, недосконалої територіальної організації влади тощо [53, с. 6]. На думку експертів Ради Європи, міжмуніципальне співробітництво є важливим інструментом для забезпечення муніципальної консолідації та реалізації Європейської Стратегії інновацій та доброго врядування на місцевому рівні.

Розвиток співробітництва територіальних громад мав би стати одним із перших кроків на шляху реформування місцевого самоврядування і об'єднання громад. Співробітництво дає можливість громадам спільно та взаємовигідно вирішувати важливі питання місцевого значення, впливати на розвиток територій без об'єднання громад. Із пропозиціями про співробітництво можуть виступати сільський, селищний, міський голова, депутати місцевих рад, а також в порядку місцевої ініціативи – члени територіальної громади [14]. Метою такого співробітництва має стати підвищення якості надання послуг населенню, розвитку територій та добробуту громад на основі спільних інтересів та цілей. Згаданий Закон передбачає державне стимулювання співробітництва шляхом надання субвенцій, передачі об'єктів державної власності у комунальну власність, методичної, організаційної та іншої підтримки діяльності суб'єктів співробітництва.

Можливість співробітництва територіальних громад передбачена Конституцією України, в якій зазначено, що «територіальні громади сіл, селищ і міст можуть об'єднувати на договірних засадах об'єкти комунальної власності, а також кошти бюджетів для виконання спільних проектів або для спільного фінансування (утримання) комунальних підприємств, організацій і установ, створювати для цього відповідні органи і служби» (ч. 2 ст. 142) [21].

Згідно Європейської хартії місцевого самоврядування, ратифікованої Україною, «органи місцевого самоврядування мають право, здійснюючи свої

повноваження, співробітничати та в межах закону створювати консорціуми з іншими органами місцевого самоврядування для виконання завдань, що становлять спільний інтерес» (ч. 1 статті 10) [18].

Проте тривалий час не було законодавчо-нормативного забезпечення для реалізації цього права територіальних громад. Воно з'явилося лише з початком реалізації реформи децентралізації влади в Україні. Зокрема, Концепцією реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, схваленою у квітні 2014 р., одним із головних принципів проведення реформи визначено «надання територіальним громадам права ... об'єднувати свої майно та ресурси в рамках співробітництва територіальних громад для виконання спільних програм та більш ефективного надання публічних послуг населенню суміжних територіальних громад»⁴.

В рамках реалізації зазначеної Концепції 17 червня 2014 р. прийнято Закон України «Про співробітництво територіальних громад» [43], що визначив організаційно-правові засади, принципи, форми, механізми співробітництва територіальних громад, інструменти його стимулювання та контролю.

Відповідно до закону, співробітництво територіальних громад – відносини між двома або більше територіальними громадами, що здійснюються на договірних засадах у визначених законом формах з метою забезпечення соціально-економічного, культурного розвитку територій, підвищення якості надання послуг населенню на основі спільних інтересів та цілей, ефективного виконання органами місцевого самоврядування визначених законом повноважень [31].

Вже минув рік з часу прийняття Верховною Радою України Закону України «Про співробітництво територіальних громад», але практика його використання є зовсім невеликою. Хоча за цей час Урядом виконувались заходи із його впровадження, надавалася організаційна та фінансова підтримка пілотним населеним пунктам. Даний закон передбачає п'ять форм співробітництва. Це делегування одному із суб'єктів співробітництва іншими суб'єктами співробітництва виконання одного чи кількох завдань з передачею

йому відповідних ресурсів; реалізація спільних проектів; спільне фінансування (утримання) інфраструктурних об'єктів – підприємств, установ та організацій комунальної форми власності; утворення спільних інфраструктурних об'єктів – комунальних підприємств, установ та організацій; утворення спільного органу управління для спільного виконання визначених законом повноважень.

Із цих п'яти форм співробітництва реалізовані поки ще тільки три. Місцеві ради найактивніше використовували можливість реалізації спільних проектів, що передбачає координацію діяльності суб'єктів співробітництва та акумулювання ними на визначений період ресурсів з метою спільного здійснення заходів. Таких договорів серед зареєстрованих 82%. Спільне утримання суб'єктами співробітництва інфраструктурних об'єктів передбачено у двох договорах, ще один договір базується на утворенні суб'єктами співробітництва спільних інфраструктурних об'єктів.

Законом передбачено можливість державного стимулювання співробітництва територіальних громад і визначені форми такого стимулювання: надання субвенцій місцевим бюджетам суб'єктів співробітництва у пріоритетних сферах державної політики; передача об'єктів державної власності у комунальну власність суб'єктів співробітництва; методична, організаційна та інша підтримка суб'єктів співробітництва.

Для сприяння практичному запровадженню проектів співробітництва територіальних громад Мінрегіоном України розроблено Методичні рекомендації щодо практичного застосування положень Закону України «Про співробітництво територіальних громад» в частині організації та юридичного оформлення співробітництва [26]. Зазначені методичні рекомендації разом із примірними формами договорів про співробітництво територіальних громад були видані та розповсюджені Ресурсним Центром зі сталого місцевого розвитку за підтримки Програми розвитку ООН «Місцевий розвиток орієнтований на громаду» [26].

Створене законодавчо-нормативне підґрунтя дозволило розпочати у 2015 році практичну роботу щодо співробітництва територіальних громад. Реєстр

договорів про співробітництво територіальних громад станом на 01.07.2016 р. містить інформацію про 43 договори [49]. Це надзвичайно мало, зважаючи на велику кількість територіальних громад в Україні. Аналіз інформації, зазначеної у реєстрі, а також іншої доступної інформації дозволяє зробити наступні висновки щодо особливостей запровадження даного механізму.

Розподіл укладених договорів про співробітництво за регіонами дуже нерівномірний – договори діють лише у 8 областях: Полтавській (20 договорів), Івано-Франківській (10), Чернігівській (5), Черкаській (3), Хмельницькій (2), Вінницькій, Житомирській та Дніпропетровській по 1. Тобто, майже половина (46,5 %) договорів укладено в Полтавській області, а сумарна частка Полтавської та Івано-Франківської областей склала 70 %. До того ж, якщо в Полтавській області договори співробітництва укладені в низці районів, то в Івано-Франківській – 7 з 10 договорів укладені в межах лише одного Надвірнянського району. Така ситуація дозволяє зробити висновок про те, що головним важелем запровадження даного механізму місцевого розвитку є позиція та активність органів місцевого самоврядування територіальних громад та районних державних адміністрацій. Тобто, на даний час ключову роль у організації процесу співробітництва відіграє професійність та ініціативність посадовців місцевих органів влади [31].

Із 5 визначених законом форм співробітництва найпоширенішою є реалізація спільних проектів, що передбачає координацію діяльності суб'єктів співробітництва та акумулювання ними на визначений період ресурсів з метою спільного здійснення відповідних заходів. Частка таких договорів склала 86 % від усіх договорів про співробітництво територіальних громад. Водночас договори про утворення спільного органу управління для спільного виконання повноважень взагалі відсутні, а за трьома іншими формами співробітництва укладено лише по 2 договори (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Розподіл внесених до реєстру договорів про співробітництво територіальних громад за формами співробітництва [31]

Форми договорів про співробітництво територіальних громад відповідно до закону України «Про співробітництво територіальних громад»	Кількість договорів
Делегування одному із суб'єктів співробітництва іншими суб'єктами співробітництва виконання одного чи кількох завдань з передачею йому відповідних ресурсів	2
Реалізація спільних проектів, що передбачає координацію діяльності суб'єктів співробітництва та акумулювання ними на визначений період ресурсів з метою спільного здійснення відповідних заходів	37
Спільне фінансування (утримання) суб'єктами співробітництва підприємств, установ та організацій комунальної форми власності – інфраструктурних об'єктів	2
Утворення суб'єктами співробітництва спільних комунальних підприємств, установ та організацій – спільних інфраструктурних об'єктів	2
Утворення суб'єктами співробітництва спільного органу управління для спільного виконання визначених законом повноважень	0

Серед проблемних питань в реалізації механізму співробітництва територіальних громад передусім слід називати наступні:

- недостатня поінформованість органів місцевого самоврядування, місцевих посадовців та членів територіальних громад, особливо віддалених від адміністративних центрів сільських територій, про механізм співробітництва територіальних громад, можливості залучення фінансової допомоги тощо;

- недостатня компетентність посадовців органів місцевого самоврядування територіальних громад у питаннях ініціювання співробітництва, організації процесу укладення і реалізації договорів, підготовки проектної документації;

- відсутність необхідної організаційної, методичної та правової допомоги органам місцевого самоврядування з боку районних та обласних державних адміністрацій з питань укладання договорів про співробітництво, можливостей залучення фінансових ресурсів, у тому числі фінансування в рамках міжнародних програм сприяння місцевому розвитку тощо;

- низька фінансова спроможність сільських територіальних громад співфінансувати проекти співробітництва з місцевих бюджетів (до основних умов відбору проектів співробітництва для їх фінансування з ДФРР належить співфінансування з місцевих бюджетів на рівні 10 % та спроможність суб'єктів співробітництва забезпечувати подальше власне фінансування або утримання відповідних об'єктів за рахунок коштів місцевих бюджетів);

До процесу співробітництва громад можуть бути залучені різні суб'єкти, що зможуть здійснити корисний вплив на розвиток цієї сфери.

По-перше. Мінрегіону рекомендуємо розмістити на власному сайті тексти укладених договорів про співробітництво територіальних громад для ознайомлення. Також, варто на сайті Міністерства оприлюднювати звіти щодо результатів виконання договорів про співробітництво громад, які готуватимуть відповідні місцеві ради. Важливо особливо зараз, на початковому етапі впровадження механізмів співробітництва, оприлюднювати і позитиви, і негативи – все це практика, з якою бажано, щоб ознайомилось широке коло осіб.

По-друге. Депутати місцевих рад та сільські, селищні, міські голови мають вносити у свій «порядок денний» питання розгляду можливості співробітництва із іншими територіальними громадами. Це може бути будь-яка інша, навіть несуміжна громада, оскільки Закон не містить вимоги щодо їхньої

суміжності. Наприклад, договір про співробітництво можуть укласти територіальні громади із Львівської та Тернопільської області.

Можливим варіантом може бути створення робочої групи з питань співробітництва (як це зроблено, наприклад, в Одесі). Також місцевим радам варто привести у відповідність локальні нормативно-правові акти, що можуть бути використані у процесі укладення договорів про співробітництво, в першу чергу, Статут територіальної громади, де належним чином урегулювати питання внесення місцевої ініціативи та проведення громадських слухань.

По-третє. Члени територіальних громад теж не мають бути пасивними. Процес децентралізації влади запущений саме для того, щоб передавати повноваження та ресурси на місця. І це стосується не лише місцевих органів влади, а й самих людей, місцевих спільнот, територіальних громад, які відповідно до статті 5 Конституції України, є першоджерелом влади.

Коли передаються повноваження і фінанси, то передається і відповідальність. Впровадження Закону «Про співробітництво територіальних громад» дозволяє не тільки поєднати можливості громад, а й розподілити між ними частину відповідальності за реалізацію тих чи інших повноважень місцевого самоврядування. Тому активній громадськості варто «тримати руку на пульсі» місцевого життя і у разі виникнення пропозицій щодо співробітництва з іншою громадою в порядку місцевої ініціативи звертатися до місцевої ради. Перед цим ініціативна група може проконсультуватися, наприклад, із громадською організацією, яка спеціалізується у цій сфері.

По-четверте. Сьогодні інститути громадянського суспільства мають дедалі більшу роль у житті територіальних громад. Особливо це стосується місцевих громадських організацій та органів самоорганізації населення (які поки що більш розвинені у містах). Вони теж мають мобілізуватися, консолідувати свої зусилля та проводити консультативні, роз'яснювальні роботи серед населення, органів місцевого самоврядування з питань співробітництва територіальних громад. Тим самим внести свій внесок у процес децентралізації та реформування.

За цих умов, співробітництво територіальних громад, запрацює як потужний інструмент реформування місцевого самоврядування та посилення реальної спроможності територіальних громад.

Таким чином, можемо констатувати низький рівень запровадження механізму співробітництва територіальних громад для забезпечення соціально-економічного та культурного розвитку територій, підвищення якості надання послуг населенню. Практичні результати щодо укладання договорів про співробітництво є дуже незначними, частина проектів співробітництва, поданих на конкурси для отримання фінансової підтримки, відсіюється через низьку якість їх підготовки. Така ситуація потребує реалізації системної і послідовної діяльності за даним напрямом в рамках реалізації реформи територіальної організації влади на засадах децентралізації та Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року.

З метою активізації діяльності щодо впровадження форм співробітництва територіальних громад необхідно вжити наступних заходів:

- посилити методичне забезпечення та координацію роботи органів місцевого самоврядування з боку місцевих органів виконавчої влади щодо підготовки договорів про співробітництво територіальних громад, підготовки інвестиційних проектів для отримання фінансової підтримки;
- забезпечити належне інформування депутатів місцевих рад, посадових осіб місцевого самоврядування, громадян з питань співробітництва територіальних громад через ЗМІ, розповсюдження методичних матеріалів тощо, із залученням представників асоціацій органів місцевого самоврядування, громадських організацій, міжнародної допомоги;
- опрацювати питання можливості забезпечення Регіональними офісами реформ з децентралізації та розвитку, що створюються в усіх регіонах, координації діяльності щодо розвитку співробітництва територіальних громад та забезпечення відповідної організаційно-методичної підтримки місцевим органам виконавчої влади та органів місцевого самоврядування;

- законодавчо врегулювати механізм приєднання територіальних громад до діючих договорів про співробітництво територіальних громад без проведення повторної повної процедури укладення договору;
- забезпечити належний рівень консультацій з громадськістю при підготовці та реалізації проектів співробітництва територіальних громад. Для цього місцевим радам слід переглянути місцеві нормативно-правові акти щодо проведення громадських обговорень та громадських слухань;
- удосконалити процедури ухвалення рішень щодо фінансування проектів співробітництва територіальних громад за рахунок коштів Державного фонду регіонального розвитку, посилити контроль за здійсненням конкурсного відбору проектів, забезпечити стабільність їх фінансування протягом строку реалізації;
- зміцнити кадрове забезпечення органів місцевого самоврядування шляхом прийняття нової редакції закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування», затвердження кваліфікаційних вимог та запровадження прозорих конкурсних процедур добору кадрів до виконавчих органів місцевого самоврядування;
- організувати навчальні програми з метою роз'яснення сутності співробітництва територіальних громад та надання необхідних методичних знань для посадовців органів місцевого самоврядування, депутатів місцевих рад, службовців місцевих органів виконавчої влади із залученням до цього процесу відповідних державних інституцій, асоціацій органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства;
- організувати навчально-методичні семінари з фінансового та проектного менеджменту для посадовців органів місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади з метою підвищення якості підготовки інвестиційних проектів в рамках співробітництва територіальних громад;
- провести інвентаризацію матеріальної основи розвитку територіальних громад, створити реєстри об'єктів комунальної власності та провести їхню

оцінку з точки зору оптимізації господарської діяльності шляхом реалізації проектів співробітництва територіальних громад у відповідних сферах;

- опрацювати питання державно-приватного партнерства у реалізації проектів співробітництва територіальних громад, передусім щодо забезпечення функціонування, розбудови та модернізації об'єктів комунальної інфраструктури;

- Мінрегіону України продовжувати й розширювати взаємодію з міжнародними фінансовими та донорськими організаціями з метою залучення додаткових ресурсів для фінансування проектів співробітництва територіальних громад;

- забезпечити вивчення міжнародного досвіду, кращих практик співробітництва територіальних громад в інших країнах, насамперед країнах Центрально-Східної Європи та можливостей адаптації цього досвіду в умовах України, сприяти поширенню цієї інформації;

- Мінрегіону України підготувати звіт про запровадження механізму співробітництва територіальних громад з метою акцентування та систематизації існуючих проблем та вироблення пропозицій щодо шляхів їх вирішення. Це важливо для поширення як позитивного досвіду, так і запобігання допущенню типових помилок.

Висновки до розділу 3.

У третьому розділі дипломної роботи досліджено напрями удосконалення механізмів формування інструментів регіонального розвитку та зроблено відповідні висновки.

- встановлено, що в Європейській науковій спільноті зростає наукове та практичне значення просторового підходу до аналізу соціальної, економічної та екологічної реальності регіональної системи. Відмінною рисою просторового напрямку регіональної науки є відхід від розгляду території у контексті адміністративного поділу і перехід до розгляду території на основі укрупненого поділу на макрорегіони у рамках процесів регіональної інтеграції,

збалансованості соціально-економічного розвитку регіонів, міжрегіонального і транскордонного співробітництва.

- тренди довгострокового просторового розвитку у ЄС зазнають впливу трьох чинників: - прогресивної економічної інтеграції та пов'язаного з цим зростаючого співробітництва між країнами-членами ЄС; - зростаючого значення місцевих і регіональних громад та їхньої ролі у просторовому розвитку; - очікуваного розширення ЄС і розвитку більш близьких відносин з країнами – їх сусідами. Доведено, що такі способи можна використовувати і в Україні, оскільки для більшості з них існує правова можливість їх застосування. Їх використання може у кінцевому результаті сприяти досягненню параметрів сталого розвитку, тобто узгодженню соціальної, економічної та екологічної складової розвитку.

- проведено аналіз ефективності запровадження реформ щодо децентралізації. Встановлено, що даний процес є доречним та позитивним. Подальша реалізація реформи бюджетної децентралізації та забезпечення ефективності механізму бюджетного регулювання соціально-економічного розвитку потребує розширення прав місцевих органів влади, зміцнення їх бюджетної самостійності та визначення відповідальності.

- встановлено, що одним із інноваційних механізмів державної регіональної політики є співробітництво територіальних громад, запровадження якого відбувається у процесі реалізації реформи територіальної організації влади на засадах децентралізації. Цей механізм створює додаткові можливості для підвищення спроможності територіальних громад шляхом об'єднання фінансових та матеріальних ресурсів для вирішення спільних соціально-економічних проблем, реалізації інвестиційних проектів, ефективного використання коштів місцевих бюджетів, підвищення дієвості управлінських рішень тощо.

ВИСНОВКИ

У дипломній роботі зроблено теоретичні узагальнення та запропоновано вирішення окремих наукових проблем щодо механізму формування інструментів регіонального розвитку країни. Це дало змогу сформулювати низку теоретичних і практичних висновків.

1. Неоднозначне розуміння поняття «регіон» та «регіональний розвиток» зумовлене розмаїттям як великої кількості думок та тверджень економістів. Відтак, визначено сутність даних категорій. Ця обставина дає можливість застосовувати системний підхід до дослідження регіональних проблем і ситуацій у встановленні відповідності рівнів розвитку продуктивних сил і виробничих відносин та вирішення виниклих протиріч. окреслено ті фактори, що мають прямий або опосередкований вплив на формування та розвиток регіональної соціально-економічної політики. Серед таких можна назвати: географічні, економічні, соціальні, політичні, культурні та ін. Останніми роками ще одним важливим чинником регіонального розвитку стає конкуренція. Оскільки ринкові відносини передбачають виникнення конкурентної боротьби між суб'єктами на всіх рівнях й у всіх сферах суспільного виробництва.

2. У наукових дослідженнях вважається, що розробка ефективної політики регіонального розвитку можлива за допомогою чітких інструментів правового, економічного, фінансового, організаційного, інформаційного, освітнього та іншого характеру. Запропоновано під інструментом державної політики розуміти специфічні засоби, за допомогою яких політика як реакція на проблему впроваджується в життя. Для забезпечення ефективності і результативності формування та реалізації державної політики розвитку регіонів необхідно в комплексі використовувати інструменти правового, економічного, фінансового, організаційного, інформаційного, освітнього характеру. Система цих інструментів повинна ґрунтуватись на якісному прогнозуванні, відображати пріоритети місцевого розвитку та узгоджувати загальнодержавні, регіональні і місцеві інтереси.

3. Планування регіонального та територіального розвитку є багатофакторним та складним процесом, під час здійснення якого необхідно враховувати різноманітні територіально-просторові, економічні, соціальні, екологічні та інші фактори, що характеризують регіон. Відтак, необхідно здійснювати узгодження різних регіональних програмних документів, а головним орієнтиром для налагодження цього процесу слугує регіональна стратегія розвитку. регіональна стратегія, з точки зору процесу її підготовки та методики, є складним інструментом впливу на майбутнє регіону. Її розробка потребує чіткого алгоритму, політичної волі та знань місцевої влади, готовності та розуміння підприємницьких структур і населення. Під час підготовки стратегії регіонального розвитку переглядаються існуючі умови, аналізуються сили, які впливають на місцеву економіку, розробляються конкретні заходи, яких треба вжити, та плануються зміни, які мають впливати на регіональну економіку.

4. З огляду на специфіку економічного розвитку України, здійснено оцінку законодавства регіональної політики. Встановлено, що систематизація нормативно-правових документів є необхідною передумовою ефективного реформування використання інструментів розвитку регіонів. Виявлено, що проблемою інституційного забезпечення розвитку територій України є несформованість системи інституцій, спроможних у взаємодії й координації здійснювати ефективну реалізацію завдань державної регіональної політики; відсутній чіткий розподіл повноважень і відповідальності у сфері регіонального розвитку між різними гілками влади на центральному рівні, ієрархічними рівнями виконавчої влади й місцевого самоврядування, органами виконавчої влади та місцевого самоврядування на регіональному рівні. Доведено, що для здійснення ефективної регіональної політики необхідним є створення мережі недержавних інституцій регіонального і місцевого розвитку, що покликані підвищити роль і відповідальність територіальних громад, приватних підприємців та кожного громадянина за піднесення відповідних територій,

забезпечити їм можливість реальної участі і впливу на вирішення важливих проблем регіонального й місцевого розвитку.

5. За результатами аналізу показників економічного й соціального розвитку регіонів у 2015 р., та стану будівельної галузі виявлено, що економічні показники в регіонах не мають стійких тенденцій; темпи їх зростання властиві для регіонів з малопотужним економічним потенціалом, особливо тих, де зосереджено аграрна промисловість. Головним напрямом вирішення проблем щодо ефективної реалізації політики регіонального розвитку держави та уникнення дисбалансу розвитку регіонів мали б стати відмова від ручного управління регіонами; уникнення непрозорості і суб'єктивності у прийнятті рішень щодо регіонального розвитку.

6. Провівши аналіз основних показників розвитку тернопільської області, встановлено, що на її розвиток значний вплив має будівництво та промисловість будівельних матеріалів. Крім того, нами проаналізовано економічний стан діяльності одного із найбільших будівельних підприємств ТОВ «Тернопільбуд» та його підрозділу ПМК-12 і визначено вагомий вплив на розвиток Тернопільської області. Виявлено, що спад економіки країни та кризові явища суттєво відбилися на діяльності будівельних підприємств зокрема та промисловості в цілому. Відтак необхідно застосування інструментів регіонального розвитку, що сприяли б покращенню ситуації. Запропоновано алгоритм розвитку галузі в регіоні. встановлено, що участь підприємств промисловості будівельних матеріалів у будівельних кластерах дає значний доступ до інформаційних ресурсів, розвиває ефективне співробітництво з науковими установами, стимулює використання власних сировинних ресурсів у виробництві будівельних матеріалів, створює сприятливі умови для участі в міжнародних проектах, стимулює розвиток підприємств галузі на інноваційній основі, має позитивний вплив на розвиток економіки регіону загалом.

7. Аналізуючи світовий досвід розвитку регіонів на основі принципів Європейської регіональної політики, встановлено, що в Європейській науковій

спільноті зростає наукове та практичне значення просторового підходу до аналізу соціальної, економічної та екологічної реальності регіональної системи. Відмінною рисою просторового напрямку регіональної науки є відхід від розгляду території у контексті адміністративного поділу і перехід до розгляду території на основі укрупненого поділу на макрорегіони у рамках процесів регіональної інтеграції, збалансованості соціально-економічного розвитку регіонів, міжрегіонального і транскордонного співробітництва. Доведено, що такий підхід можна використовувати і в Україні, оскільки існує правова можливість його застосування., що в кінцевому результаті сприятиме досягненню параметрів сталого розвитку, тобто узгодженню соціальної, економічної та екологічної складової розвитку.

8. Проведено аналіз ефективності запровадження реформ щодо децентралізації. Встановлено, що даний процес є доречним та позитивним. Подальша реалізація реформи бюджетної децентралізації та забезпечення ефективності механізму бюджетного регулювання соціально-економічного розвитку потребує розширення прав місцевих органів влади, зміцнення їх бюджетної самостійності та визначення відповідальності.

9. Встановлено, що одним із інноваційних механізмів державної регіональної політики є співробітництво територіальних громад, запровадження якого відбувається у процесі реалізації реформи територіальної організації влади на засадах децентралізації. Цей механізм створює додаткові можливості для підвищення спроможності територіальних громад шляхом об'єднання фінансових та матеріальних ресурсів для вирішення спільних соціально-економічних проблем, реалізації інвестиційних проектів, ефективного використання коштів місцевих бюджетів, підвищення дієвості управлінських рішень тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Багмет М. Загальні проблеми регіональної політики держави: сутність та зміст [Електронний ресурс] / М. Багмет, В. Лісовський. – Режим доступу: <http://dspace.nbuiv.gov.ua/handle/123456789/59706>
2. Бевз І. А. Оцінка соціально-економічного розвитку регіонів України у докризовий і посткризовий періоди [Електронний ресурс] / І. А. Бевз, Н. О. Федяй // Ефективна економіка. – 2013. – №7. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2168>
3. Боярко І. М. Місцеві бюджети у забезпеченні соціально-економічного розвитку міста: монографія / І. М. Боярко, О. В. Люта, Н. Г. Пігуль. – Суми: Корпункт, 2012. – 92 с.
4. Буянова М. Э. Оценка региональных рисков регионов южного федерального округа [Текст] / М. Э. Буянова // Регионология. – 2006. – №3. – С. 20-32.
5. Валевський О. Л. Держава і реформи в Україні: аналіз державної політики в умовах трансформації суспільства : монографія / О. Л. Валевський. – К. : Вид-во НАДУ, 2007. – 315 с.
6. Валентюк І. Інституційне забезпечення розвитку територій України / І. Валентюк, В. Сухенко, Н. Сич // Вісник Національної академії державного управління при Президенті України. – 2009. – № 4. – С. 119-130. – Режим доступу: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2009-4-18.pdf>
7. Василенко В. Н. Диагностика региональной экономической системы как комплекс исследований / В. Н. Василенко // Экономика и право. – 2011. – №1. – С. 5-16.
8. Виклики для розумної Америки. Інноваційний проект Білого Дому США / The SmartAmerica Challenge - White House Presidential Innovation Fellow project [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://smartamerica.org/>
9. Волкова Ю. О. Економічна ефективність обігових коштів на підприємствах України / Ю. О. Волкова // Держава та регіони. – 2010. – №2. – С. 43-44.

10. Галіяш Р. Я. Нові підходи до формування регіональної політики України [Електронний ресурс] / Р. Я. Галіяш // Перспективи розвитку банківської системи у глобальному фінансовому середовищі: мат. Всеукр. наук. інтернет-конф. – Режим доступу: www.bs.tneu.edu.ua.
11. Дай Т. Р. Основи державної політики : підручник / Т. Р. Дай; за наук. ред. З. В. Балабаєва. – Одеса. : АО «Бахва», 2005. – 468 с.
12. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
13. Дерун Т. М. Інструменти формування і реалізації державної політики розвитку малих міст України [Електронний ресурс], Т. М. Дерун // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2013. – № 11. – Режим доступу: <http://www.dy.nauka.com.ua/>
14. Дзюпин М. Співробітництво територіальних громад: невикористані резерви. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://blog.liga.net/user/mdzyupyn/article/18787.aspx>
15. Економіка регіонів у 2015 році: нові реалії і можливості в умовах започаткованих реформ : аналіт. доп. [Електронний ресурс] / О. В. Шевченко, В. І. Жук, К. Г. Юрченко, О. А. Баталов [та ін.]; за заг. ред. Д. І. Олійник. – К. : НІСД, 2015. – 116 с. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua>
16. Економічна енциклопедія: у 3-х т. / ред. кол.: В. Мочерний (відп. ред.) та ін. –К.: Академія, 2002. –Т. 1. –864 с.
17. Європейська конференція міністрів регіонального планування (СЕМАТ) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.coe.int/t/dgap/localdemocracy/cemat/VersionPrincipes>
18. Європейська хартія місцевого самоврядування, м. Страсбург, 15 жовтня 1985 року. Офіційний переклад [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_036.
19. Ємельянов В. М. Інструменти формування та реалізації регіональної політики України / В. М. Ємельянов // Наукові праці. Державне управління. – 2013. – Випуск 202. Том 214. – С 9-13.

20. Intel створить у Каліфорнії «розумне» місто, яким управлятимуть комп'ютери // Новини Уніан [Електронний ресурс].-Режим доступу: <http://www.unian.ua/science/928469-intel-stvorit-u-kaliforniji-rozumne-misto-yakim-upravlyatimut-kompyuterizmi.html>

21. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/>

22. Концепція державної регіональної політики / Кабінет Міністрів України ; затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 2 липня 2008 року. – К., 2008.

23. Корень Н. В. Аналіз та оцінка реалізації бюджетної децентралізації в Україні : аналітична записка [Електронний ресурс] / Н. В. Корень // Економіка. – 2015. – № 68. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/2242/>

24. Медвідь В. Ю. Методологічні основи економічного регулювання регіонального розвитку : дис. ... доктора екон. наук : 08.00.05 / Вікторія Юріївна Медвідь . – К., 2015.

25. Методичні рекомендації щодо практичного застосування положень Закону України «Про співробітництво територіальних громад» в частині організації та юридичного оформлення співробітництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rozvytok.in.ua/library?pid=55&sid=919>

26. Методичні рекомендації щодо практичного застосування положень Закону України «Про співробітництво територіальних громад» в частині організації та юридичного оформлення співробітництва. Примірні форми договорів про співробітництво територіальних громад [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minregion.gov.ua/attachments/files/reg.rozvytok/Metodychka.pdf>

27. Міста майбутнього у ЄС. Матеріали конференції / Cities of Tomorrow, European Union 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/regional_policy/archive/conferences/citiesoftomorrow/index_en.

28. Місцеве самоврядування в Україні. 2015 рік. / Асоціація міст України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://auc.org.ua/sites/default/files/stanlg_2015_0.pdf
29. Монастирський Г. Л. Модернізаційна парадигма управління економічним розвитком територіальних спільнот базового рівня : моногр. / Г. Л. Монастирський. – Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ, 2010. – 464 с.
30. Мярковський А.І. Формування місцевих бюджетів як складова соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць / А. І. Мярковський // Наукові праці НДФІ. – 2009. – №2. – С. 3-17.
31. Напрями активізації запровадження механізму співробітництва територіальних громад : аналітична записка. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/files/AZ-Sp-vrob-tnitstvo-TG-d2e37.pdf>
32. Офіційний сайт Головного управління статистики у Тернопільській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.te.ukrstat.gov.ua>
33. Офіційний сайт Державного комітету статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
34. Офіційний сайт Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minregion.gov.ua>
35. Офіційний сайт Міністерства фінансів України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/news/view/promova-ministra-finansiv-natalii-iaresko-na-zasidanni-uriadu-shchodo-vykonannia-derzhavnoho-biudzhetu>
36. Офіційний сайт Тернопільської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oda.te.gov.ua/>
37. Пакт мерів – прихильні принципам місцевої екологічно безпечної енергії / Covenant of Mayors: Committed to local sustainable energy [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.covenantofmayors.eu/covenant-of-mayors>
38. Планування енергетично ефективного міста / Planning for energy efficient cities. Project in the the EU Seventh Framework Programme [Електронний ресурс].- Режим доступу: www.pleecproject.eu

39. Про Загальнодержавну програму реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2009-2014 роки : Закон України № 1869-IV від 11 червня 2009 р. // Відом. Верховн. Ради України. – 2009. – № 46. –1864с.
40. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 р.: Постанова Кабінету Міністрів від 21.07.2006 р. № 1001: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/>.
41. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 6 серп. 2014р. 413 №385// Офіційний вісник України. – 2014. – № 70. – Ст. 1966.
42. Про затвердження Державної цільової програми підтримки соціально-економічного розвитку малих міст на 2011-2015 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2010 р. № 1090 // Уряд. кур'єр. – 2010. – 15 груд. – № 235.
43. Про співробітництво територіальних громад : закон України №1508-18 від 17.06.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1508-18/card6#Public>
44. Про стимулювання розвитку регіонів: Закон України від 08.09.2005р. №2850 //Офіційний вісник України. –2005. –№40. –Ст.2529.
45. Про схвалення Концепції Закону України «Про території перспективного розвитку»: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 110-р від 13 січня 2010 р. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc>
46. Прикладна економіка: Навчальний посібник / Б.О. Язлюк, Р.Б. Гевко, Ю.В. Дзядикевич, А.М. Бутов. – Тернопіль: Крок, 2016. - 288 с.
47. Про утворення Ради з питань регіонального розвитку та місцевого самоврядування : Постанова Кабінету Міністрів України від 2 квіт. 2009 р. №309 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua
48. Проект Закону України про засади державної регіональної політики [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.minregionbud.gov.ua>
49. Реєстр договорів про співробітництво територіальних громад станом на 01.07.2016 р - <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2016/03.pdf>

50. Розумні міста у Європі [Електронний ресурс].-Режим доступу: <http://www.smart-cities.eu/?cid=01&ver=3>
51. Рябокони О. О. Соціально-економічний розвиток України в умовах бюджетної децентралізації економіки / О. О. Рябокони // Агросвіт. – 2016. – № 3. – С. 29-33.
52. Скалій І. Розумне місто – місто майбутнього. Проект ПРООН/МПВСР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://msdp.undp.org.ua/data.pdf>
53. Співробітництво територіальних громад (міжмуніципальне співробітництво – ММС): Навчально-практичний посібник/ За заг. редакцією Толкованова В.В., Журавля Т.В. – Київ. 2016. – 154 с.
54. Субботович Ю.Л. Бюджетна децентралізація та зміцнення фінансів органів місцевого самоврядування / Ю.Л. Субботович // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. – 2013. – № 13 – С. 44-46.
55. Стратегії розвитку регіонів: шляхи забезпечення дієвості. Збірник матеріалів «круглого столу» [Електронний ресурс] / за ред. С. О. Білої. – К. : НІСД, 2011. – 88 с. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua>
56. Стечишин Т. Інституційно-правове забезпечення регіонального розвитку в Україні / Т. Стечишин, Р. Галіяш // Прикладна економіка – від теорії до практики: зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф. присвяченої 50-ти річчю ТНЕУ. – Тернопіль: Вектор, 2016. – С. 222-224.
57. Усков И. В. Децентрализация как основа становления финансово самостоятельных местных органов власти / И. В. Усков // Бизнес Информ. – 2012. – № 3. – С. 107-111.
58. Цепенюк Н. М. Промисловість будівельних матеріалів у системі стратегічного розвитку економіки регіону: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка / Н. М. Цепенюк. – Львів, 2011. – 23с.
59. Цепенюк Н. Стратегічні пріоритети розвитку промисловості будівельних матеріалів регіону / Н. Цепенюк // Галицький економічний вісник. – 2011. – №1(30). – С.123-127.

60. Чернюк Л. Г. Методи планування місцевих бюджетів як основи розбудови соціальної інфраструктури [Електронний ресурс] / Л. Г. Чернюк // Ефективна економіка. – 2013. – № 3. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3295>

61. Чорнуха І. В. Оцінка сучасного стану будівельної галузі України [Електронний ресурс] / І. В. Чорнуха // Вісник Запорізького національного університету. – 2014. – №2. – С. 187-196. – Режим доступу: <http://visnykznu.org/>

62. Яремко Л. Проблеми інституційного забезпечення інноваційного розвитку регіону / Л. Яремко [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.donntu.edu.ua>

63. European Spatial Development Perspective (ESDP). Towards Balanced and Sustainable Development of the Territory of the European Union. Agreed at the Informal Council of Ministers responsible for Spatial Planning in Potsdam, May 1999. Published by the European Commission [Електронний ресурс].- Режим доступу: ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/.../sum_en.pdf